

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav románských studií / Hispanistika

Diplomová práce

Bc. Adriena Šoškolová

Utopie v Baratarii?

Utopia in Barataria?

Praha 2023

Vedoucí práce: doc. Juan A. Sánchez Fernández, Ph.D

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat svému vedoucímu diplomové práce doc. Juanovi A. Sánchezovi, Ph. D. za odborné vedení, ochotný, vstřícný přístup a rady při zpracování.

V neposlední řadě bych chtěla poděkovat svým rodičům, partnerovi a blízkým za podporu a trpělivost při mých studiích.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 19. dubna 2023

Šoškolová Adriena

Klíčová slova (česky):

utopie, Don Quijote, karneval, smích, lidová kultura, Sancho Panza, Barataria

Klíčová slova (anglicky):

utopia, Don Quijote, carnival, laugh, popular culture, Sancho Panza, Barataria

Abstrakt (česky):

Tato diplomová práce je zaměřena na téma utopie v nejzásadnějším díle španělské literatury- *Don Quijote*. Konkrétně je analýza tohoto tématu aplikována na kapitoly pojednávající o Sanchu Panzovi jako vladaři v Baratarii. Dále se tato práce bude věnovat přímo tématu utopie z pohledu Erasma a Thomase Morea, dvou autorů, kteří se věnovali této problematice. Zásadní je objasnění významu utopie v jejich pojetí, tedy jako představení absurdní, směšné a nerealizovatelné společnosti, která v jádru představuje parodii, satiru na autorovu vlastní společnost. Právě proto bude na zmíněných kapitolách studována problematika utopie spolu souvisejících témat, a to sice smíchu, lidové kultury a karnevalu, o nichž pojednává dílo M. M. Bachtina, ze kterého tato práce mimo jiné čerpá. Důležitým zdrojem je i kniha *Svět Dona Quijota* věnující se totožnému tématu v kapitole *Utopie v Donu Quijotovi*. Záměrem této práce je prostudovat, zda se toto téma v díle opravdu objevuje, popřípadě v jaké variantě. Dále poukázat na způsob, jakým je utopie v díle odražena, studium vlivu Thomase Morea, jakožto aspektů spjaté s utopií, jako smích, lidová kultura a karneval. Dále se bude tato práce snažit odpovědět na otázku, zda nám Cervantes v konkrétních kapitolách skrz užití jazyka frašky a karnevalového rámce chce předložit jistou kritiku své doby, či nikoliv, protože ta přímo s tématem utopie souvisí.

Abstract (in English):

This thesis focuses on the topic of utopia in the most significant work of Spanish literature, *Don Quixote*. Specifically, the analysis of this topic is applied to the chapters of Sancho Panza as a ruler in Barataria. Additionally, this thesis will deal directly with the theme of utopia from the perspectives of Erasmus and Thomas More, two authors who dedicated themselves to this issue. It is essential to clarify the meaning of utopia in their conception, which is as a presentation of an absurd, ridiculous, and unattainable society that ultimately represents a parody and satire on the author's own society. Therefore, the issue of utopia will be studied in the mentioned chapters, along with related themes such as laughter, popular culture and carnival, which is discussed in M. M. Bakhtin's work, from which this thesis also draws. Another important source is the book *The World of Don Quixote*, which concerns with the identical topic in the chapter *Utopia in Don Quixote*. The aim of this thesis is to examine whether this theme does indeed appear in *Don Quixote*, and if so, in what form, variant. Furthermore, it aims to highlight the way in which utopia is reflected in the work, to study the

influence of Thomas More, as well as aspects associated with utopia, such as laughter, popular culture and carnival. This thesis also essays to answer the question whether Cervantes, through the language of farce and carnival framework, is presenting a critique of his time or not, as it is directly related to the theme of utopia.

Obsah

1. ÚVOD	9
1. 1. Literární génius Miguel de Cervantes a klenot španělské literatury <i>Don Quijote de la Mancha</i>	9
1. 2. Od smíchu až po ideál dobré vlády	10
2. LIDOVÁ SMÍCHOVÁ KULTURA	13
2. 1. Lidová smíchová kultura v <i>Donu Quijotovi</i>	13
2. 2. Karneval a svět naruby	15
2. 3. Postava blázna	18
2. 4. Hodování, motivy jídla a nadbytku	22
2. 5. Směřování dolů ve svátečním veselí	23
2. 6. Utopický aspekt karnevalu	25
2. 7. Důležitý vliv lidové smíchové kultury na dílo	27
3. SOCIOKULTURNÍ A POLITICKÉ POZADÍ CERVANTESOVY TVORBY	30
3. 1. Krize Cervantesovy doby	30
3. 2. Kritika tohoto období.....	32
3. 3. Peněžní ekonomika vlády Karla V.	33
4. UTOPIE	36
4. 1. Utopický žánr	36
4. 2. Utopie a kontrautopie z pohledu Maravalla	37
4. 3. Utopie rekonstrukce a utopie úniku.....	39
4. 4. Utopie úniku a rytířsko- pastýřský ideál zlatého věku	42
4. 5. Nekonformita s okolním světem.....	45
4. 6. Politický nádech díla	47
5. THOMAS MORE, ERASMUS ROTTERDAMSKÝ A HUMANISTÉ	50
5. 1. Spojitost <i>Utopie</i> Thomase Morea s <i>Donem Quijotem</i>	50
5. 2. Humanisté, Erasmus Rotterdamský a jejich vliv na Cervantesovo myšlení	54

5. 3. Renesanční teorie ušlechtilosti člověka.....	56
6. SANCHO JAKO MOUDRÝ VLÁDCE	60
6. 1. Postava Sancha a jeho střízlivé vidění situace.....	60
6. 2. Epizoda o Baratarii	62
6. 3. Lidová přísloví a rčení.....	63
6. 4. Sancho jako moudrý soudce	64
6. 5. Utopická myšlenka dobré vlády	68
7. ZÁVĚR.....	73
8. RESUMÉ.....	76
9. RESUMEN.....	79
10. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	82

1. ÚVOD

1. 1. Literární génius Miguel de Cervantes a klenot španělské literatury Don Quijote de la Mancha

Jedno z nejznámějších a nejzásadnějších děl španělské literatury, Důmyslný rytíř Don Quijote de la Mancha, bylo již podrobena mnoha analýzám a rozborům. Stále ale vznikají nové a nové studie, protože je toto dílo možné zkoumat z různých úhlů pohledu a každý čtenář v něm může vidět něco jiného. Možnosti rozborů tohoto díla jsou téměř nevyčerpatelné. Právem je považován za klenot španělské, ale i světové literatury. Je jejím vrcholným dílem. Není divu, že jeho autor, Miguel de Cervantes, patří mezi nejvýznamější spisovatele historie.

Cervantes je autor, který tvořil ovlivněn mnoha literárními tendencemi jeho doby, které do sebe vzájemně zakomponovává a tvoří tak zajímavou mozaiku literárních směrů a vlivů, od rytířského a pastýřského románu po pikareskní, sentimentální a maurský román. Obsahuje i znaky dramatu a poezie. Cervantesovo dílo tedy zahrnuje vše, co literatura jeho doby nabízela. Vyjadřuje soudobé ideje a názor na svět, je ovlivněn kulturní tradicí středověku, ale zároveň i renesance. Pohrává si tak s mnoha vlivy a proudy a tím podal základy ke zrodu moderního románu. Při tvoření svého protagonisty vychází z určitých literárních předloh a přetváří je.¹ Ze všech jeho děl však nejvíce vyčnívá právě *Don Quijote*, který se stal jedním z nejvlivnějších děl v historii světového románu.

Po dlouhou dobu po svém vydání byl *Don Quijote* považován čistě za dílo humorné. Konkrétně od jeho vydání v roce 1605 až do začátku 19. století, tedy příchodu romantismu, kdy se začala v románu oceňovat i jeho filosofická a symbolická stránka a vážný podtón.² *Don Quijote* sice je parodií na rytířské romány, zároveň ale paroduje i pastýřský román a chce nám tím předat mnohem hlubší myšlenku. Snaží se nám předložit zidealizovaný svět, jeho chování a vyjadřování se s ním ale často neshoduje a tím vzniká parodie, skrz kterou tuto dobu kritizuje.

---

¹ CLOSE, Anthony. La construcción de los personajes de don Quijote y Sancho. In *Cervantes y el Quijote: Actas del coloquio internacional* [online]. Ed. Martínez Mata, Emilio. Madrid: Arco/ Libros, 1998, s. 39 [cit. 2023-04-18]. Dostupné z: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2316875>

² SÁNCHEZ, Juan A. Intertextualita III: Rytířský román. In: MAREŠOVÁ, Jaroslava, VRÁTILOVÁ Barbora a SÁNCHEZ Juan Antonio. *Svět Dona Quijota*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2018, s. 140- 141. ISBN 978-80-246-3976-5.

Toto dílo samo o sobě je velmi komplexní a nabízí spoustu témat k zamyšlení. Není možné v jedné práci vyčerpat všechna jeho možná témata a interpretace. Dokonce i významní literární vědci se v pohledu na Cervantesovo dílo a myšlení rozcházejí. Můžu se tedy jen pokusit nastínit určitou perspektivu, ze které můžeme dílo nahlížet. Je velmi těžké nalézt jedno téma, kterému se věnovat, vzhledem k myšlenkovému bohatství tohoto díla. Zaměříme se však na téma utopie, které má význačné místo v myšlení autora. Téma utopie v *Donu Quijotovi* není tak prostudováno jako například vztah tohoto románu s románem rytířským, avšak svým způsobem i s tímto tématem tento rozbor souvisí. Vesměs všechna témata mezi sebou souvisí, volně na sebe navazují. Dále nám toto téma dává příležitost věnovat se i druhému protagonistovi, Sancho Panzovi, který často stojí ve stínu svého pána, avšak ve skutečnosti je pro dílo stejně tak důležitý jako sám rytíř. Pro tuto práci je dokonce důležitější.

1. 2. Od smíchu až po ideál dobré vlády

Téma utopie se pojí s mnoha dalšími tématy, jež se na první pohled mohou jevit naprosto protichůdné. Tak se v této studii dostaneme od politického hlediska k pastýřskému a rytířskému románu, až po středověkou smíchovou kulturu, jen v opačném pořadí. Hlavním rysem díla je totiž jeho komičnost. Za ní a za mnoha ztřeštěnými dobrodružstvími, při kterých si čtenář může až klepat na čelo, je však skryta symbolika vedoucí k mnohem hlubším otázkám. Don Quijote se postupně od prvního dílu myšlenkově prohlubuje, je rafinovanější a to vrcholí v druhém díle knihy. V celém díle jsou skryté symboly a odkazy. Rytíř svým šílenstvím odkazuje během svých dobrodružství na různé společenské neduhy a lidské neřesti. K tomu Cervantes užívá různých literárních prostředků, mezi nimi právě osvobozující smích, což je nejdůležitější prvek lidové smíchové kultury. Dle Redonda smích tvoří dokonce základní linii díla.³ Proto je důležité si tu význam smíchu a jeho atributů v lidové kultuře objasnit.

Nejprve musíme rozebrat právě tuto komičnost, která vychází ze středověké tradice lidové smíchové kultury. Tato kultura byla velmi důležitá, proto je v díle i tak silná. Pro toto téma je důležitá kniha Michaila M. Bachtina *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*. Jak Bachtin potvrzuje, tato kultura měla podíl na formování renesančního

---

³ REDONDO, Augustin. *Otra manera de leer el Quijote*. Madrid: Castalia. 1998, s. 422. ISBN: 84-7039-775-3.

uměleckého i vědeckého myšlení a renesance jí byla nasycená.⁴ Pojí se s ní mnoho dalších aspektů, včetně karnevalu, který z ní přímo vychází. A karneval je pro *Dona Quijota* důležitý, protože pro ztvárnění většiny epizod použil Cervantes právě karnevalový rámeček a jeho hlavní charakteristiku- svět naruby.

Tento kulturní podklad je tedy zásadní, protože téměř celým dílem je prostoupena hra s dvojnásobnými symboly odkazujícími k lidovému evropskému folkloru, které odkazují k šílenství dona Quijota. Zakládá se tedy na lidovém kontextu a Cervantes užil symboly a metafory, které v té době byly všeobecně známé a čtenáři blízké, pro nás už je trochu komplikovanější je rozluštit. Nicméně ke čtenářům své doby Cervantes promlouval jejich jazykem. Pod jazykem frašky a smíchu však Cervantes směřuje k vážnějšímu tématu. Svět naruby vyvolává smích, a tak umožňuje se nad příhodami zasmát, ale i upřímně zamyslet. Jak potvrzuje Juan A. Sánchez: „*Komické uměl lehce přetavit do vážného a naopak. Ve skutečnosti je tak celý Don Quijote zároveň vážný i žertovný, určený pro pobavení i k zamyšlení.*“⁵

Vážnějším tématem, který se za tímto jazykem ukrývá je Cervantesova kritika k realitě jeho doby. Historickou realitu lze v *Donu Quijotovi* sledovat. Je důležité dát tento velký román do kontextu své doby, protože každý autor píše ve svém období, které ho nějak ovlivňuje. V díle tedy nalézáme sociální, ekonomické a duchovní problémy soudobého Španělska. Vždy bychom ale měli příběhy postav číst takzvaně mezi řádky, protože nejsou přímým vyjádřením těchto problémů.⁶ Jeho dílo není kompletně realistické, ale v některých aspektech je velmi věrné. V činech a slovech rytíře můžeme mezi řádky vyčíst negativní a kritický pohled na mnohé jevy panující ve společnosti i na ni samotnou.⁷

A právě s kritickým pohledem Cervantese na jeho společnost se pojí téma utopie, jejíž podstatu si rozebereme. Pojí se s velkými renesančními mysliteli jako Thomas More a Erasmus Rotterdamský. V návaznosti na toto téma rozebereme klíčovou pasáž *Dona Quijota*,

---

⁴ BACHTIN, Michail Michajlovič. *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*. Praha: Argo, 2007, s. 477. ISBN 978-80-7203-776-6.

⁵ SÁNCHEZ, Juan Antonio. Utopie v *Donu Quijotovi*? In: MAREŠOVÁ, Jaroslava, VRÁTILOVÁ Barbora a SÁNCHEZ Juan Antonio. Cit. d., s. 78.

⁶ SÁNCHEZ, Juan Antonio. Španělsko v Cervantesově době. In: MAREŠOVÁ, Jaroslava, VRÁTILOVÁ Barbora a SÁNCHEZ Juan Antonio. Cit. d., s. 29.

⁷ LUDVÍKOVÁ, L. Anna. Otázka šílenství. In: MAREŠOVÁ, Jaroslava, VRÁTILOVÁ Barbora a SÁNCHEZ Juan Antonio. Cit. d., s. 53.

a to sice Sanchovu vládu na Baratarii, která není jen směšnou příhodou. Naopak je velmi důležitá pro rozbor utopie v díle.

V polemice, zda se utopie v díle nachází či nenachází, se opírám zčásti o Antonia Maravalla, který přišel s velmi zajímavou myšlenkou, která se při bližším čtení a zkoumání jeví velmi validní. Na utopii se totiž dá nahlížet z více úhlů pohledu. K jejímu prostudování bude zapotřebí vrátit se k rytířskému a pastýřskému ideálu, který lidé v době krize opět oslavovali.

2. LIDOVÁ SMÍCHOVÁ KULTURA

2. 1. Lidová smíchová kultura v *Donu Quijotovi*

Cervantes ve svém díle pracuje s mnoha literárními tradicemi, které se celým dílem prolínají, a právě jednou z nich je lidová smíchová kultura. Ta se objevuje již v antice, kde její vliv můžeme nalézt u autorů jako například Hippokrates, Aristoteles či Menippo. Jedná se o „jedinečný soubor specifického náhledu na svět, ze kterého vycházela většina lidových svátků a slavností, od svatby po masopust“⁸. Tato antická tradice byla důležitá pro renesanční teorii smíchu. Její dřívější význam slábne, přesto však přetrvává v literatuře až do dnešní doby, ačkoliv výrazně pozměněná. Právě v 17. století, období publikace *Dona Quijota*, již tato tradice není tak silná jako v té předchozí, nicméně Cervantes na ní své dílo z velké části postavil. To je naprosto přirozené, jelikož své dílo psal již v průběhu 16. století, kdy byl tento proud pro literaturu zcela určující. Oslabování této tradice bylo na počátku a v jeho díle není ještě zcela utlumená. *Don Quijote* tedy není pouze parodií na rytířské romány, ukrývá v sobě mnohem více pod rouškou smíchu a grotesky.

V renesanci dostává filozofie smíchu důležité místo, neboť vystupuje ze stínu, ve kterém se nacházela ve středověku, kdy byla neoficiální, nepronikla do ideologie a do literatury jen zčásti. V tomto období byl smích omezen pouze na lidovou sféru tvorby, protože vysokou literaturu dominovala církev. Objevuje se tak například v *Knize pravé lásky* od Juana Ruize. V renesanci se naopak dostává do popředí, díky objevování národních jazyků, které soupeřily s latinou, a mohla tak ovlivnit jak vysokou literaturu, tak ideologii. Výrazně se mění její postavení. Stírají se na určitou dobu středověké hranice mezi oficiální a neoficiální literaturou. Díky tomu, že se smích dostává do oblasti vysoké literatury, Cervantes na tomto principu mohl vystavět své dílo.⁹ Ve smíchové kultuře jsou obsaženy skrz ironii a grotesknost odkazy na negativní jevy ve společnosti. Díky tomu je hojně využívána v literatuře humanismu a také ji užívá Cervantes.¹⁰ Humanismus představuje změnu oproti středověku, neboť jeho představitelé, například Erasmus, ačkoliv je převážně teologickým spisovatelem, současně píše *Chválu bláznivosti* ovlivněn smíchovou kulturou. To by ve středověku bylo neslučitelné.

---

⁸ LUDVÍKOVÁ, L. Anna. Otázka šílenství. In: MAREŠOVÁ, Jaroslava, VRÁTILOVÁ Barbora a SÁNCHEZ Juan Antonio. Cit. d., s. 35.

⁹ BACHTIN, Michail Michajlovič. Cit. d., s. 82.

¹⁰ LUDVÍKOVÁ, L. Anna. Otázka šílenství. In: MAREŠOVÁ, Jaroslava, VRÁTILOVÁ Barbora a SÁNCHEZ Juan Antonio. Cit. d., s. 37.

V této části se budeme opírat o dílo Michaila Michajloviče Bachtina *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*, kde se tomuto tématu věnuje. Ačkoliv své studium soustředí zejména na dílo Rabelaise, mnoho jeho poznatků lze na to Cervantesovo aplikovat a často přímo k *Donu Quijotovi* odkazuje. Je důležité charakterizovat renesanční smích:

„Smích má hluboký význam pro poznání světa, je to jedna z nejpodstatnějších forem pravdy o světě v jeho celistvosti, o historii, o člověku; je to zvláštní, univerzální úhel pohledu na svět, z něhož se vidí svět jinak, ale ne méně do hloubky než ze zorného úhlu vážnosti; proto je smích pro vysokou literaturu stejně přijatelný jako vážnost; některé velmi podstatné stránky světa jsou dostupné jen smíchu.“¹¹

Toto je definice renesančního vztahu k smíchu, který se poté v 17. století měnil. Nicméně v Cervantesově tvorbě ještě v tomto aspektu převládá renesanční názor, proto je potřeba na smích v jeho díle tímto způsobem nahlížet.

V lidové smíchové kultuře je velmi silný princip materiálně tělesného životního principu, který bývá znázorněn nejčastěji v groteskním smyslu. Tuto estetickou koncepci nazývá Bachtin groteskní realismus, což je obrazný systém lidové smíchové kultury.¹² Všechny obrazy těla jsou ironicky zvětšené a zdůrazněné, zveličené a mají veselý charakter. Důležitým aspektem tohoto druhu realismu je „snižování, tj. převádění všeho vysokého, duchovního, ideálního, abstraktního do materiálně tělesné roviny, do sféry země a těla v jejich nedílné jednotě“¹³. Toto parodické snižování je v *Donu Quijotovi* velmi výrazné, vše je zde zpřízemňováno a právě z této tradice groteskního realismu pochází ponižování rytířské ideologie a s ní spojených obřadů, jako například pasování na rytíře probíhající v hostinci, hospodští považování za zámecké pány, prostitutky za dvorní dámy („[...] *mas como se oyeron llamar doncellas, cosa tan fuera de su profesión, no pudieron tener la risa* [...]“¹⁴), a stádo ovcí považované za vojsko.

---

¹¹ BACHTIN, Michail Michajlovič. Cit. d., s. 78.

¹² Tamtéž, s. 24.

¹³ Tamtéž, s. 25.

¹⁴ CERVANTES SAAVEDRA, Miguel de. *El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha I*. Madrid: Clasicos Castalia, 1991, s. 83. ISBN 84-7039-285-9 ; všechny ostatní citace jsou z tohoto vydání I nebo II Srov. CERVANTES SAAVEDRA, Miguel de. *Důmyslný rytíř Don Quijote de la Mancha I*. Přel. Zdeněk ŠMÍD, Oldřich BĚLIČ a Josef LIESLER. Praha: Svoboda, 1982, s. 33:

Cervantes ve svém díle míchá realitu s představami a spojuje neslučitelné, a právě to je možné díky grotesknosti. Ta umožňuje překračovat meze a ukazuje nám možnost jiného uspořádání světa.

Je tedy důležité zdůraznit, že se *Don Quijote* opírá o středověkou a renesanční grotesknost, protože je prochnuta karnevalovým pohledem na svět a lidovou smíchovou kulturou, která se pak dále vyvíjela: „*Smíchový princip a karnevalové vidění světa, které jsou obsaženy v základech grotesknosti, narušují omezenou vážnost.*“¹⁵

Abychom tedy plně mohli pochopit Cervantesovo dílo, je třeba si uvědomit, že je z velké části založeno na grotesknosti- zvláštním typu obraznosti ve středověké lidové kultuře a renesanční literatuře založená na lidové smíchové kultuře. Tento základ musíme nejprve pochopit, než se dostaneme k jádru této práce. A právě Cervantes měl svou groteskní obrazností spjatou s lidovou karnevalovou kulturou určující vliv na následující realistickou tvorbu.

2. 2. Karneval a svět naruby

Lidová smíchová kultura se projevovala a naplňovala zejména v období svátků, kdy se stírala hranice hierarchie a všichni si byli rovni. Byla to krátká období svobody, kdy mohli lidé dělat a říkat, co chtěli, beze strachu z dogmat a omezení. Toto sváteční zrušení zákazů a omezení bylo zaměřeno proti oficiálnímu světu, který jich byl plný. Těchto svátků a her bylo ve středověku spousta: svátek osla, svátek bláznů, masopust, atd. Všechny se však časem oslabily a téměř jediná slavnost, která přetrvala dodnes, je karneval. V nynější době je již také pozměněný, ale v období středověku a renesance byl dle Bachtina druhým životem lidu, založený na smíchu.¹⁶ Jedním z hlavních principů karnevalu je svět naruby:

„Je pro ně velmi charakteristická svérázná logika „obrácenosti“, „naruby“, logika neustálých převratů [...], rozmanité druhy parodií a travestií, snižování, profanací, bláznovských korunovací a dekoronizací (tupení). Druhý život, druhý svět lidové kultury se

---

„Když je však nazval pannami, což bylo na sto honů od jejich řemesla, nemohly se zdržet smíchu.“ V dalších citacích bude užito zkratky 1982, I nebo II

¹⁵ BACHTIN, Michail Michajlovič. Cit. d., s. 58.

¹⁶ Tamtéž, s. 15.

*buduje do značné míry jako parodie na obyčejný, tj. mimokarnevalový život, jako svět naruby.*¹⁷

Avšak vše, co je zde zpřizemňováno a shazováno, don Quijote ve své představivosti vidí jako ušlechtilé. V tom tkví jeho mistrovská ironie a nejen ta, díky tomuto pohledu úplně rozkládá jakoukoliv hierarchii, a přesně to znamená karneval. Pojem karnevalu se ale neomezuje jen na samotný svátek, ukrývá se pod ním obecně sváteční život lidu se všemi svými projevy a formami. Sjednotil pod sebe řadu jiných středověkým svátků k různým příležitostem, kterým je společné lidové sváteční veselí. Jako téměř jediný středověký svátek totiž dožil našich časů, ačkoliv značně pozměněn.

Právě tento svět naruby, parodie, travestie se prolínají celým *Donem Quijotem* a bláznovskou korunovaci můžeme pozorovat v epizodě o Baratarii. Není zde sice zobrazen přímo akt korunování, nicméně Sancho je zde pasován na krále, hlupák se tak stává králem. Karnevalové citění je vyjádřeno na dvou hlavních protagonistech- donu Quijotovi a Sanchu Panzovi, kteří představují typický karnevalový pár. Je to „*typický lidově sváteční a karnevalový komický pár, založený na kontrastech: tlustý a tenký, starý a mladý, vysoký a malý*“¹⁸. Sancho zároveň neustále touží po jídle; naopak don Quijote jíst nepotřebuje, žíví ho jeho duchovno. Dle Redonda tak Sancho představuje v lidové kultuře období karnevalu, který je v protikladu k období půstu, jež zastupuje don Quijote. Symbolické vyjádření karnevalu je vždy vyobrazeno robustní postavou s velkým břichem.¹⁹ Redondo dále zmiňuje francouzskou tradici patrona jídla svatého Panzy- Santa Panzarta, jehož svátek se oslavoval v období karnevalu²⁰, a v této souvislosti i jménem má velmi blízko k jménu Sancho Panza. Dále má jméno Panza symbolický nádech, který vyjadřuje karnevalové citění, znamená „břicho“, což přímo odkazuje k jídlu, hojnosti, hodování a dostatku. Je přímým obrazem lidového veselí.²¹ Jména hrdinů symbolizují jejich charakteristiky. Není to náhoda, protože v 16. a 17. století se věřilo, že jména jsou symbolem toho, co pojmenovávají.²² Don Quijote sám zdůrazňuje jejich

---

¹⁷ BACHTIN, Michail Michajlovič. Cit. d., s. 17.

¹⁸ Tamtéž, s. 195.

¹⁹ REDONDO, Augustin. Tradición carnavalesca y creación literaria: del personaje de Sancho de Panza al episodio de la insula Barataria en *El Quijote. BH* [online]. 1978, vol. LXXX, num. 1, s. 42 [cit. 2023-03-11]. Dostupné z: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2866164>

²⁰ REDONDO, Augustin. Cit. d., 1978, s. 44-45.

²¹ MOLHO, Mauricio. *Cervantes: raíces folclóricas*. Madrid: Gredos, 1976, s. 38. ISBN 84-249-0683-7.

²² VYSKOČILOVÁ, Adéla. Ženské postavy. In: MAREŠOVÁ, Jaroslava, VRÁTILOVÁ Barbora a SÁNCHEZ Juan Antonio. Cit. d., s. 168.

charakteristiky karnevalové dvojice: „*Yo velo cuando tú duermes; yo lloro cuando cantas; yo me desmayo de ayuno cuando tú estás perezoso y desalentado de puro harto.*“²³ (s. 552, II)

Nemůžeme zde vyjmenovávat jednotlivé znaky karnevalu po kapitolách, ale zdůrazněme například kapitolu s větrnými mlýny. Nejenže se zde ukáže bláznovství rytíře, který místo nich vidí obry, obři jsou ale také považováni za postavy groteskního realismu a zároveň se větrné mlýny objevovaly při masopustu. Odkazovaly ke světu naruby svým otáčivým pohybem a tím k šílenství, bláznovství.²⁴ Sancho sám šílenství svého pána podotkne: „*¿No le dijo yo a vuestra merced que mirase bien lo que hacía, que no eran sino molinos de viento, y no lo podía ignorar sino quien llevase otros tales en la cabeza?*“²⁵ (s. 130, I) Ke spojitosti mezi bláznovstvím a větrem se vyjadřuje Redondo ve své knize *Otra manera de leer el Quijote*. Dle něj větrné mlýny symbolizují bláznovství, protože vítr asociuje s dutou hlavou blázna: „*Vztah mezi bláznem a větrem je evidentní [..]. Blázen má dutou, prázdnou hlavu plnou větru.*“²⁶ Takto definovaný blázen je představen v první kapitole druhého dílu, kde se pojednává o bláznu ze Sevilly, který své bláznovství definuje takto: „*Todas nuestras locuras proceden de tener los estómagos vacíos y los cerebros llenos de aire.*“²⁷ (s. 46, II)

Dále se Redondo opět vrací ke karnevalovému tématu bitvy Dona Masopusta s Doňou Postnídobou, známou z díla Juana Ruize *Knihy pravé lásky*, kdy don Quijote představuje postní dobu a obři- mlýny karneval. Obři totiž svým vzhledem a velikostí symbolizovaly karnevalovou nenasytost, chtíč. Větrné mlýny měly podobně negativní pověst, v evropském folkloru byly spojovány se světem krádeží a erotismu doprovázeny d'ábelským hlukem, které způsoboval pohyb mlýnského kola. Legendy tedy mlýny pojily s d'áblem, přesný opak všeho,

---

²³ „Bdím, zatímco ty spíš, pláču, zatímco ty si zpíváš, omdlévám od přísného půstu, zatímco ty jsi zmalátnělý a celý zadýchaný od přesycení.“ (1982, s. 545, II)

²⁴ LUDVÍKOVÁ, L. Anna. Větrné mlýny, stáda ovcí, měchy vína a valchové sloupy. In: MAREŠOVÁ, Jaroslava, VRÁTILOVÁ Barbora a SÁNCHEZ Juan Antonio. Cit. d., s. 273.

²⁵ „Copak jsem vám, milostpane, hned neřikal, abyste si rozmyslel, co děláte? Že to jsou jenom větrné mlýny, a kdo by to nepoznal, tomu že se v hlavě taky nějak točí?“ (1982, s. 68, I)

²⁶ REDONDO, Augustin. Cit. d., 1998, s. 332.

„Ya aparecen evidentes los vínculos que existen entre el loco y el aire [..]. El loco tiene en efecto la cabeza vacía, vana, llena de aire.“

²⁷ „Celé to naše bláznění má původ jen v tom, že míváme prázdný žaludek, ale v hlavě vždycky pořádně větmo.“ (1982, s. 18, II)

co vyjadřovala církev. Bojovat s obry či větrnými mlýny tedy znamenalo bojovat proti zlu.²⁸ Proto don Quijote bere tuto bitvu jako službu Bohu: „*Ves allí, amigo Sancho Panza, [...] desafortados gigantes, con quien pienso hacer batalla [...], que ésta es buena guerra, y es gran servicio de Dios quitar tan mala simiente de sobre la faz de la tierra.*“²⁹ (s. 129, I)

Bachtin považuje karnevalovou podstatu v *Donu Quijotovi* mimo jakoukoliv pochybnost, dle něj je přímo organizován jako karnevalové dění se vším, co k němu patří. A Cervantesův realismus charakterizuje karnevalovým charakteristickým střídáním a obnovami.³⁰ Sanchova chuť po jídle a pití, jeho touha po bohatství a dostatku znázorňuje právě karneval, který je reakcí na strnulost a asketismus dona Quijota. Je ale reakcí obrozující, která má dona Quijota přetvořit. Je to ironická reakce na přehnanou vážnost své doby. „*Sanchovu úlohu vzhledem k donu Quijotovi je možno srovnávat s rolí středověkých parodií ve vztahu k vysoké ideologii a kultu, s rolí blázna ve vztahu k vysoké ideologii a kultu.*“³¹ Vše je tedy prodchnuto smíchem a ironií. Groteskní obraznost u Sancha je velmi výrazná- má vystouplé břicho, neustále odkazuje k hladu.

2. 3. Postava blázna

Hned na začátku je důležité zdůraznit, že postava blázna není pouze literární téma, ale tvořila součást kultury, života na královském dvoře. Je to jistý druh šaška, který byl vyšší vrstvě velmi blízký, sloužil k jejich pobavení. V mnoha dílech 16. a 17. století lze vidět šašky v blízkosti královské rodiny, připomeňme si jen díla Diega Velazquéze. Tento dvorní malíř krále Filipa IV. namaloval řadu portrétů, mezi kterými jsou obrazy šašků a trpaslíků. Gallego Serrano podtrhuje jejich důležitost v paláci, neboť se účastnili důležitých oficiálních ceremonií a královských tabulí, kam prostý lid neměl přístup. A právě z tohoto důvodu je Velazquéz na svých portrétech zvětšil jako by byli součástí rodiny. Jakožto dvorní malíř krále, totiž mohl malovat pouze krále a jeho bližní.³² Zároveň byli šašci, blázni a trpaslíci pro

---

²⁸ REDONDO, Augustin. Cit. d., 1998, s. 334.

²⁹ „Jen se podívej, Sancho Panzo, druhu můj milý, tam na ty velikánské obry! [...] A bude to boj po právu a řádu válečném, vždyť Bohu slouží, kdo vyhlazuje to dračí sémě z povrchu zemského.“ (1982, s. 67, I)

³⁰ BACHTIN, Michail Michajlovič. Cit. d., s. 258.

³¹ Tamtéž, s. 28.

³² GALLEGO SERRANO, J. „Manías y pequeñeces“. In *Monstruos, enanos y bufones en la Corte de los Austrias* [online]. Amigos del Museo de Prado, Madrid, 1986, s. 19 [cit. 2023-03-05].

Velazquéze ideální, protože se u nich nemusel držet striktních pravidel pro zobrazování členů královského dvora a dle Nukuiho mohl zobrazit jejich tělesnou stránku bez jakékoliv idealizace a zároveň zahrnout i psychologický úhel pohledu.³³

Motiv blázna byl tudíž velmi rozšířený ve společnosti, na královském dvoře, a tak pronikl i do literatury, kde ale už nemá jen komickou úlohu, nýbrž v sobě ukrývá hlubší smysl. Nejčastěji odráží všeobecné rozpoložení své doby, zejména uprostřed krize. V období krize a velkých změn ve společnosti i na politické scéně nebyly divné případy abnormality. Rosen charakterizuje 16. a 17. století jako období velké duchovní a náboženské krize vzniklé ze změn, ke kterým docházelo v politickém, sociálním a intelektuálním uspořádání Evropy. Zdůrazňuje fakt, že není pouhou náhodou hojně zpodobňování narušených a slabomyslných postav v dílech této doby.³⁴ Literatura bohatá na témata o bláznech nebyla tedy ničím zvláštním. Byl to vlastně způsob, jak pochopit a vyrovnat se s danou situací, tyto postavy jsou vlastně pokusem o pochopení povahy a počínání člověka, a co s ním je špatně.³⁵ Díky tomu lze lépe pochopit Quijotovo bláznovství a abnormalitu.

Postava blázna, šaška je tedy velmi důležitá ze společenského i literárního hlediska, zároveň má zásadní úlohu v lidové smíchové kultuře již od středověku. Blázen, šašek jsou emblematickými představiteli karnevalu se všemi jeho aspekty- symbolizují zrušení hierarchie a svobodné vidění světa, představují svět naruby, opačné hodnoty. Ale hlavně je jim dána svoboda vyjadřování, protože nebyli bráni vážně. Jejich zobrazení umožňuje pohledět na svět jinými očima, nezkalenými normálními, obvyklými představami a konvenčním hodnocením. Jsou tedy veselou parodií na vážnost pravdy, rozumnost a strnulost.³⁶ Jen blázen může být nositelem pravdy a kritiky. Pouze pravda vyřčená někým, kdo si neklade nárok na vážnost a vyvolává smích, tudíž je svým způsobem zastřena, mohla být akceptována. V opačném případě se vylučovala. Hloupost a bláznovství je člověku vlastní, je to naše druhá přirozenost,

---

Dostupné z: <https://www.scribd.com/document/444777542/MONSTRUOS-ENANOS-Y-BUFONES-EN-LA-CORTE-DE-LOS-AUSTRIAS1-pdf>

³³ NUKUI, Kazumi. La originalidad de los retratos de "enano" de Velázquez . In *Estudios de arte español y latinoamericano* [online]. 2006, s. 62 [cit. 2023-02-20]. Dostupné z:

<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4783118>

³⁴ ROSEN, George. *Locura y sociedad: Sociología histórica de la enfermedad mental*. Madrid, 1974, s. 178.

³⁵ ROSEN, George. Cit. d., s. 187.

„Todos ellos son, en cierto modo, un intento de comprender la naturaleza y la conducta humana, de responder a la pregunta- qué es el hombre y qué marcha mal en él.“

³⁶ BACHTIN, Michail Michajlovič. Cit. d., s. 47.

proto blázni a hlupáci jsou ti nejupřímnější lidé. Skrz bláznovství se člověk mohl osvobodit od dogmat dobové ideologie a jednat svobodně.

Kritika ústy blázna byla přijatelná, a tudíž se mohlo kritizovat vše, co v oficiální ideologii platilo za nedotknutelné, tedy veškerý společenský, náboženský i politický řád. Symbolizují totiž zrušení všech hierarchických rozdílů. Vše se ale kritizovalo ústy blázna, a tak tato kritika nemohla být brána vážně. Vyšší vrstva si však neuvědomovala, že slova vyřknutá bláznem měla pro prostý lid mnohem větší význam.³⁷

Tuto zásadní roli blázna a šaška v kultuře dosvědčuje široká škála středověkých lidových svátků, které byly charakterizovány středověkým svátečním smíchem. Jedním z nich byly i svátky hlupáků a svátky osla. Obojí se pojí s bláznovstvím a osel je jedním z jeho symbolů. Tyto svátky jsou přímo příbuzné s karnevalem a mají společné rysy, které tu probíráme. Osel je navíc jedním z „nejstarších a nejživotnějších symbolů materiálně tělesného dole, zároveň snižujícího (umrtvujícího) i obrozujícího“³⁸. A jelikož se karnevalové citění prolíná celým *Donem Quijotem*, je logické, že hlavní protagonisté tohoto díla představují také určitý druh bláznů a šašků. Proto není nahodilé, že osel je jedním z hlavních atributů Sancha a v Baratarii je sice korunován na vládce, ale spíše zastává jakousi úlohu dvorního šaška pro vévody, kteří si z něho pouze tropí žerty:

*„Con el felice y gracioso suceso de la aventura de la Dolorida quedaron tan contentos los duques, que determinaron pasar con las burlas delante, viendo el acomodado sujeto que tenían para que se tuviesen por veras; y así habiendo dado la traza y órdenes que sus criados y sus vasallos habían de guardar con Sancho en el gobierno de la ínsula prometida [...]“*³⁹ (s. 355, II)

Z toho samého důvodu je také don Quijote v průběhu celé knihy, kromě konce, kde procitne, charakterizován jako blázen. Ačkoliv tato charakteristika není tak přímočará a jednoduchá, zde to zmiňují zejména právě pro poukázání na přímou souvislost se středověkou a renesanční kulturou smíchu a karnevalem, jelikož symbolem smíchové kultury a karnevalu

---

³⁷ LUDVÍKOVÁ, L. Anna. Otázka šílenství. In: MAREŠOVÁ, Jaroslava, VRÁTILOVÁ Barbora a SÁNCHEZ Juan Antonio. Cit. d., s. 36.

³⁸ BACHTIN, Michail Michajlovič. Cit. d., s. 87.

³⁹ „Vévodští manželé byli tak spokojeni se šťastným a zábavným zakončením dobrodružství s Usouzenou, že se rozhodli pokračovat v podobných taškařicích, zvláště když viděli, že působí na rytíře a sluhu jako pravda sama. I poučili tedy své služebnictvo a svoje poddané, co mají dělat a jak se třeba chovat k Sanchovi, až se ujme vlády nad tak řečeným ostrovem [...]“ (1982, s. 332, II)

je postava blázna, šaška, tedy fenomén šílenství. Jak říká Bachtin: „Blázni byli jakýmiisi nositeli karnevalového principu, zasazenými do obyčejného (tj. nekarnevalového) života.“⁴⁰ Tuto úlohu don Quijote, a do určité míry i Sancho, splňuje. Sancho je dokonce chvílemi považován za většího blázna, například na vévodském dvoře: „*Perecía de risa la duquesa en oyendo hablar a Sancho, y en su opinión le tenía por más gracioso y por más loco que a su amo [..]*.“⁴¹(s. 286, II) Svým chováním nám tedy ukazují karnevalový život. Téma bláznovství umožňuje Cervantesovi rozvinout sérii karnevalových povyšování, dekaronizací, převleků a mystifikací.⁴²

Oba protagonisté, don Quijote i Sancho, představují tedy určité typy bláznů, a proto zastávají i pozici šašků, nejzřetelněji v epizodě o Baratarii, kdy si z nich vévodové dvorní šašky dělají. Nicméně v Baratarii je větším šaškem Sancho. A ačkoliv se tyto dva protagonisté dávají často do souvislosti karnevalové dvojice- půst a karneval, don Quijote vyjadřuje nejjasněji karnevalovou kulturu. Vyjadřuje tedy zároveň postní asketismus a karneval, jeho bláznovství je čistě karnevalový aspekt.

Tento fenomén nalezneme i symbolicky ztvárněný již v samotném jménu hlavního hrdiny, Quesada. Jak už jsme zmínili, v tomto období jména charakterizovala své nositele. Toto slovo nám ve španělském jazyce odkazuje k sýru a dle Redonda byli blázni, šašci ve středověké smíchové kultuře se sýrem spojováni. I kraj původu rytíře, La Mancha, je charakterizován jako území sýru, proto přímo tyto přívlastky charakterizují jeho bláznovství, součást karnevalové kultury.⁴³ Motiv sýru, v tomto případě tvarohu, nalézáme i v epizodě, kdy si Sancho dá pod helmu tvaroh, který se mu rozteče, a on má strach, že se mu taví mozek. V tento moment se explicitně zmiňuje bláznovství ve spojitosti se sýrem: „*¿Qué más locura puede ser que ponerse la celada llena de requesones y darse a entender que le ablandaban los cascos los encantadores?*“⁴⁴ (s. 166, II)

---

⁴⁰ BACHTIN, Michail Michajlovič. Cit. d., s. 15.

⁴¹ „Zatímco Sancho takto mluvil, vévodkyně div neodmlela smíchem a říkala si v duchu, že je zbrojnoš ještě zábavnější a bláznivější nežli jeho pán [..].“ (1982, s. 259, II)

⁴² BACHTIN, Michail Michajlovič. Cit. d., s. 106.

⁴³ REDONDO, Augustin. Cit. d., 1998, s. 218.

⁴⁴ „Možno si představit větší bláznovství [..], než když si někdo nasadí na hlavu přilbu plnou tvarohu a myslí si potom, že mu čarodějové změkčili lebeční kosti?“ (1982, s. 138, II)

2. 4. *Hodování, motivy jídla a nadbytku*

V průběhu celého díla můžeme vidět, že se neustále konverzace i jednotlivé scény stáčí k jídlu a hodování. Sanchova touha se točí téměř hlavně kolem jídla, což potvrzuje jeho materiální stránku spojenou navíc s jeho pohodlností. Zobrazeny jsou zde i obrazy hostiny. Právě hodovní obrazy se pojí s lidovými svátečními projevy: „Hody jsou obligátním prvkem každého lidového veselí. Neobejde se bez nich žádný skutečný smíchový výstup.“⁴⁵ Právě to je důležitá charakteristika obrazů- jejich veselé ladění a spojitost se smíchem. Každý hodovní obraz v Donu Quijotovi je pozitivně a vesele laděn, provázejí ho vtipy a veselí, jídlo nemůže být smutné. To je jeho přirozená povaha, čiší z něj nadbytek a ten vede ke spokojenosti a slavnosti. Jeden z nejhodovnějších obrazů je popsán v epizodě vyprávějící o svatbě bohatého Camacha s krásnou Quiterií. Jsou zde popsány bohaté přípravy svatební hostiny a Sancho se nemohl pohledu na všechnen ten nadbytek nabažít:

„Primero le cautivaron y rindieron el deseo de las ollas, de quien él tomara de bonísima gana un mediano puchero; luego le aficionaron la voluntad los zaques; y últimamente, las frutas de sartén [...] [...] Y así, sin poderlo sufrir ni ser en su mano hacer otra cosa, se llegó a uno de los solícitos cocineros y con corteses y hambrientas razones le rogó le dejase mojar un mendrugo de pan en una de aquellas ollas.“⁴⁶ (s. 188, II)

S těmito obrazy se také pojí moment pravdy, protože při jídle je člověk uvolněný a to vede k upřímnosti: *„Hodovní obrazy jsou nerozlučně spjaty se svátky, se smíchovými scénami, s groteskním obrazem těla; kromě toho jsou bytostně spjaty se slovem, moudrou besedou a veselou pravdou.“⁴⁷* Pravda je zde osvobozena od všech pravidel, je svobodná a otevřená. Tyto obrazy jsou spojeny se svátky, které jsou samy spojené s lidovou smíchovou kulturou. Stejně jako blázen má určitou svobodu slova a nevztahují se na něj tak striktní měřítko, tak i řeč u stolu je v určitém smyslu svobodná: *„Přístolní slovo je slovo žertovné a uvolněné; vztahovala se na ně lidově sváteční práva smíchu a bláznovství na svobodu a*

---

⁴⁵ BACHTIN, Michail Michajlovič. Cit. d., s. 264.

⁴⁶ „Nejdříve ho zaujaly a vzbudily v něm laskominy ty velké hrnce, z kterých by si byl nesmírně rád vzal kus masa; potom dychtivě zatoužil po měsících a nakonec po něčem moučném z těch pánví [...]. a protože to už nemohl opravdu vydržet a k jídlu a pití ho to zrovna hnalo, přitočil se k jednomu z těch čilých kuchařů a s pokornou zdvořilostí člověka hladového jej poprosil, aby mu dovolil namolčit do některého z oněch kotlů kousek chleba.“ (1982, s. 160, II)

⁴⁷ BACHTIN, Michail Michajlovič. Cit. d., s. 266.

otevřenost.“⁴⁸ V tento moment mizí hierarchické hranice stejně jako za karnevalu a lidových slavností, všichni si jsou rovni. Jídlo a pití osvobozuje slovo.

2. 5. *Směřování dolů ve svátečním veselí*

Charakteristický směr pro sváteční veselí je směr dolů. Toto materiální „dole“ groteskního realismu však není u Cervantese už natolik silné jako bylo například u Rabelaise, ačkoliv čistě materiální odkazy v díle lze nalézt: „Y si no me quejo del dolor es porque no es dado a los caballeros andantes quejarse de herida alguna, aunque se le salgan las tripas por ella.“⁴⁹ (s. 131, I) Renesanční literatura je vrcholem groteskního realismu, proto si nějaké určité rysy, mezi nimi i toto směřování, zachovává.

Spíše je tak směřování dolů u Cervantese vyjádřeno ve veškerém snižování, zesměšňování, parodování. Mezi tím i různé naruby obrácené neslušnosti, dušování a zapřísáhávání, kterými byla prostoupena neoficiální familiární řeč. To vše dle Bachtina tvoří součást materiálně tělesného „dole“.⁵⁰ Považuje za snižování i karnevalové dekonizace vyjádřené ve výprascích a nadávání. V postavě blázna zdůrazňuje převrácené královské atributy, které jsou obrácené seshora dolů, kdy blázen je králem.⁵¹

Pro lidové sváteční veselí je tedy charakteristický svět naruby, tedy směrem dolů, naopak. Četné motivy výprasku nejsou zařazeny do příběhu jen pro zasmání z absurdní situace, nýbrž pro podtržení tohoto pohybu. Don Quijote v průběhu obou dílů dostává často výprask, jako například v epizodě, ve které považuje stáda ovcí za zneprátelená vojska a vydá se jim na pomoc. Čeká ho však následující:

„Llegó en esto una peladilla de aroyo, y , dándole en un lado, le sepultó dos costillas en el cuerpo. [...] Llegó otra almendra y diole en la mano, y en el alcuza, tan de lleno que se la hizo

---

⁴⁸ BACHTIN, Michail Michajlovič. Cit. d., s. 269.

⁴⁹ „Nenaříkám-li si na bolest, tedy jen proto, že potulným rytířům není dovoleno stěžovat si na jakkoli těžkou ránu, i kdyby jim z ní vylézaly útroby.“ (1982, s. 69, I)

⁵⁰ BACHTIN, Michail Michajlovič. Cit. d., s. 94.

⁵¹ Tamtéž, s. 348.

pedazos, llevándole de camino tres o cuatro dientes y muelas de la boca, y machucándole malamente dos dedos de la mano.“⁵² (s. 223-224, I)

Takto a ještě hůře rytíře zřídili pastevcí, jejichž stáda don Quijote napadl. Toto snižování, ke kterému patří právě i tyto motivy, je základním rysem groteskního realismu, vše posvátné a vznešené dostává nový smysl v rovině materiálně tělesného „dole“.⁵³ Právě Sancho Panza je představitelem karnevalu a groteskního materiálně tělesného principu „dole“. Bachtin poukazuje na Sanchův materialismus v jeho panděru, apetitu a hojných výkalech, což přímo odkazuje k onu „dole“ groteskního realismu. A to je dle něj veselý tělesný hrob pro zmrtvělý a strnulý idealismus dona Quijota. Díky němu se rytíř obrodí, v tom je jeho plodivá síla.⁵⁴ Nejvtipněji laděná epizoda vyjadřující tento aspekt lidové kultury nacházíme v epizodě o valchách. Putovali po tmě a slyšeli šum vody doprovázený řinčením řetězů, don Quijote byl nebojácný ale Sancho byl strachy bez sebe. Proto, když ucítil potřebu, bál se vzdálit od svého pána:

„En esto, [...], a él le vino en voluntad y deseo de hacer lo que otro no pudiera hacer por él; mas era tanto el miedo que había entrado en su corazón, que no osaba apartarse un negro de uña de su amo. [...] Alzó la camisa lo mejor que pudo, y echó al aire entrambas posaderas, que no eran muy pequeñas. Hecho esto [...] le sobrevino otra mayor, que fue que le pareció que no podía mudarse sin hacer estrépito y ruido, y comenzó a apretar los dientes y a encoger los hombros, recogiendo en sí el aliento todo cuanto podía; pero, [...] vino a hacer un poco de ruido, bien diferente de aquel que a él le ponía tanto miedo.“⁵⁵ (s. 245, I)

Dále se pokračuje v popisu výparů, dle kterých don Quijote konstatuje, jak velký strach Sancho musí mít. Celá epizoda je velmi vtipně pojatá a přímo charakterizuje typické karnevalové směřování dolů, ve kterém žádné téma není společenským tabu.

---

⁵² „Vtom přiletěl pořádný noblázek, zasáhl ho do žeber a vyrazil mu dvě z nich z těla. [...] Přiletěla druhá mandle, udeřila ho do ruky, zasáhla ze vsí síly i baňku, takže ji rozbila na kusy a v letu mu ještě vyrazila tři nebo čtyři zuby a silně mu pohmoždila dva prsty.“ (1982, s. 149-150, I)

⁵³ BACHTIN, Michail Michajlovič. Cit. d., s. 348.

⁵⁴ Tamtéž, s. 27.

⁵⁵ „Právě v tu chvíli [...] zachtělo se mu [Sanchovi] náhle vykonat, co nikdo jiný za něho udělat nemohl; ale Sanchovo srdce ovládl takový strach, že se držel svého pána jako přibitý. [...] Potom si Sancho vyhrnul košili, jak nejvíc mohl, a vypjal obě zadní tváře, které nebyly zrovna nejmenší. [...] Přivedloho do ještě větších rozpaků pomyšlení, že si neulehčí bez hluku a rachotu. I zatínal zuby, kroutil rameny a tajil dech ze všech sil, ale při největší opatrnostim nedopadlo to zvlášť dobře, neboť se znenadání přece jen cosi ozvalo a byl to docela jiný zvuk než onen, který jej už tak dlouho děsil.“ (1982, s. 168-169, I)

Smích je tedy vůdčí princip pro toto směřování, to on veškeré jevy uzemňuje, zejména oficiální kulturu, starý svět, aby připravil půdu pro nový svobodnější. V lidové kultuře lze velmi výrazně vidět úsilí přemoci smíchem vše spjaté se strnulou a dogmatickou oficiální kulturou. Snažili se je převést do jazyka materiálně tělesného dole.⁵⁶ Smích je totiž jediná tolerovatelná zbraň té doby a celým středověkem se prolíná toto karnevalizování oficiálních představ a myšlenek.

2. 6. Utopický aspekt karnevalu

Období karnevalu představovalo ve středověku jakousi dočasnou utopickou říší:

„V podmínkách třídního a feudálního státního zřízení za středověku se mohla tato svátečnost svátku [...] projevit s nenarušenou plností a čistotou jen v karnevalu a v lidové, pouliční podobě ostatních svátků. Svátečnost se tu stala pro lid formou jeho druhého života; lid vstupoval dočasně do utopické říše všeobecnosti, svobody, rovnosti a hojnosti.“⁵⁷

Zde je důležitý utopický aspekt karnevalu, který by mohl být chápán ve smyslu tak dokonalého světa, že je až nemožné, aby existoval. Tento význam však nabývá jen při povrchním čtení. Podíváme-li se více do hloubky této problematiky, vidíme, že karneval byl zejména o svobodě a setření hranic mezi lidmi, všichni si byli rovni a vůdčím principem byl smích: *„Karneval se slavil jako dočasné osvobození od panující pravdy a stávajícího řádu, dočasné zrušení všech hierarchických vztahů, privilegií, norem a zákazů.“⁵⁸*

Vůdčí roli tu tedy mělo zesměšňování všeho vysokého, vznešeného, parodie a ironie. A právě tímto degradováním lid vyjadřoval kritický názor na svou dobu. V období tohoto svátku, kdy se všichni mohli svobodně vyjadřovat, žertovali o své vládě a tím ji kritizovali. Právě tento moment později rozebereme v epizodě Sanchovy utopické vlády v Baratarii. Bachtin zdůrazňuje, že utopická ideální představa a realita dočasně splývaly v karnevalovém prožívání světa.⁵⁹ Tato představa je zde ve smyslu ironické a kritické, neboť v karnevalu vše určoval smích a ironie. Hranice mezi nimi mizí, dočasně splývají.

---

⁵⁶ BACHTIN, Michail Michajlovič. Cit. d., s. 369.

⁵⁷ Tamtéž, s. 16.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Tamtéž, s. 17.

Je důležité se na renesanční utopii dívat prizmatem karnevalu, neboť je do jeho forem zahalena: „*Nejen umělecká literatura, ale i renesanční utopie a sám světový názor renesance byly do hloubky zasaženy karnevalovým životním pocitem a často se halily do karnevalových forem a symbolů.*“⁶⁰ Těmito formami a symboly je právě smích, ironie, parodie a jiné výrazové prostředky této tradice. Dle Bachtina karneval osvobozoval vědomí lidu od nadvlády oficiálního názoru, a tak dovolil pohledět na svět beze strachu novými očima, které mohly být neomezeně kritické, zároveň však kladné.⁶¹ Pod rouškou karnevalového smíchu se tedy ukrývá mnohem hlubší význam, má světonázorový a utopický charakter a je zaměřen na nejvyšší hodnoty.

Skrz smích a utopii- ironii tedy vyjadřuje lid svůj světonázor, který za normálních okolností vyjádřit nemohl. Smích se stává výrazem nového svobodného a kritického historického vědomí své doby.⁶² Je to dáno samotnou podstatou středověkého smíchu, těmto formám byl vlastní:

*„ vztah k času, k změně doby, k budoucnosti. Dekoronizovaly a obnovovaly panující moc a oficiální pravdu. Oslavovaly návrat lepších časů, spravedlnosti a hojnosti pro všechny. Krystalizovalo v nich i nové historické vědomí. Proto se také právě ve smíchu našel nejradikálnější prostředek pro vyjádření tohoto vědomí.“*⁶³

Tento proces vyjádření svobodného a kritického názoru na svou dobu kulminuje za renesance. Do té doby, ve středověké neoficiální smíchové kultuře, byl tento světonázor ukryt do jejích specifických forem. Ke konci středověku proniká smíchová kultura do vysoké literatury a za renesance vrcholí. Středověký smích jako forma svobodného a kritického historického vědomí je tedy nejvyšším stadiem smíchu, které ale od renesance opět postupně degraduje.⁶⁴

Utopie tak patří mezi hlavní rysy karnevalové uvolněnosti, kterou dle Bachtina charakterizuje všelidovost, svátečnost, utopický přízvuk a světonázorová hloubka.⁶⁵ Tyto rysy karneval v moderní, tedy naší současné, době ztrácí. Projevovaly se nejvíce v období

---

⁶⁰ BACHTIN, Michail Michajlovič. Cit. d., s. 18.

⁶¹ Tamtéž, s. 256.

⁶² Tamtéž, s. 82.

⁶³ Tamtéž, s. 102.

⁶⁴ Tamtéž, s. 100.

⁶⁵ Tamtéž, s. 22.

středověku a renesance, kdy svůj názor mohli lidé projevit pouze tímto způsobem. V utopickém přízvuku se mísí ironie a zároveň kritika. Toto je to zvláštní karnevalové pojetí světa, které nám umožňuje vidět svět nově: „*Sankcionuje volnost fantazie, umožňuje spojovat různorodé jevy a sbližovat vzdálené, pomáhá osvobodit se od panujícího názoru na svět, od vší konvence, od banálních pravd, od všeho obyčejného, obvyklého a obecně přijímaného.*“⁶⁶ Smích si vytváří svůj zvláštní svobodný svět, který je v opozici vůči světu oficiálnímu. Nepopírá však vážnost, nýbrž ji očišťuje, ukazuje v novém světle a doplňuje.

Utopický aspekt karnevalu je důležitý pro následující pochopení utopie v díle, vzhledem k tomu, že *Don Quijote* je prodchnut karnevalovým cítěním. Z toho důvodu je třeba toto téma v souvislosti s karnevalem uvést, protože v následujících kapitolách se utopii budeme věnovat, jak obecně, tak v konkrétní epizodě díla.

2. 7. Důležitý vliv lidové smíchové kultury na dílo

Je důležité si uvědomit, že jeden ze silných principů prolínající se dílem je právě lidová smíchová kultura, bez toho nelze chápat některé z kapitol a příhod, ani záměr autora. Její součástí však není pouze smích, jak napovídá název, nýbrž mnoho dalších aspektů pojících se s touto kulturou. Mezi nimi jsme zmínili ironii a grotesknost, groteskní realismus, ve kterém jsou veškeré obrazy zvětšené a zdůrazněné. Připomeňme si například zveličeně popsané scénky bitek: „*Llegó otro con la mesma intención de dar agua a sus mulos, [...] soltó [don Quijote] otra vez la adarga y alzó otra vez la lanza, y, sin hacerla pedazos, hizo más de tres la cabeza del segundo arriero, porque se la abrió por cuatro.*“⁶⁷ (s. 91, I)

Vše se zde hyperbolizuje a přehání, například nelichotivé vykreslení rytířova koně: „*Fue luego a ver su Rocín, y aunque tenía más cuartos que un real y más tachas que el caballo de Gonela, [...], le pareció que ni el Bucéfalo de Alejandro ni Babiaca del Cid con él se igualaban.*“⁶⁸ (s. 75-76, I) Po celou svou výpravu zveličuje krásu své paní a chce, aby ji

---

⁶⁶ BACHTIN, Michail Michajlovič. Cit. d., s. 41.

⁶⁷ „Zanedlouho druhý mezkář [...] usmyslil si také, že napojí mezky [...], don Quijote odložil štít [...], zvedl kopí podruhé a z toho sice kusů nenadělal, ale z mezkářovy hlavy ano, vždyť mu ji rozbil na čtyřech místech.“ (1982, s. 40, I)

⁶⁸ „Potom se šel podívat na svého koníka, a třebaže měl víc boláků, než má reál drobných, a víc vad než kůň Gonelův, [...] připadlo mu, že by se s ním nemohli měřit ani Alexandrův Bucefal, ani Cidův Babiaca.“ (1982, s. 28, I)

všichni ostatní uznali nejkrásnější dámou: „*Todo el mundo se tenga, si todo el mundo no confiesa que no hay en el mundo todo doncella más hermosa que la emperatriz de la Mancha, la sin par Dulcinea del Toboso.*“⁶⁹ (s. 100, I)

Velmi vtipnou pasáží, kde se užívá právě karnevalový superlativ, je kapitola o dueňi Usoužené, která vypráví o svých útrapách. V rozhovoru mezi ní a Sanchem oba dva užívají hyperbolizované superlativy, které v normálním rozhovoru nepoužijeme: „*Confiada estoy, señor poderosísimo, hermosísima señora y discretísimos circunstancias, que ha de hallar mi cuitísima en vuestros valerosísimos pechos acogimiento [..].*“⁷⁰ (s. 330, II) Avšak nejvýstižnější hyperbola pro tento karnevalový jazyk je vytvoření superlativu ze slovesa včetně přípony –s pro vyjádření druhé osoby: „*El Panza [..] aquí está, y el don Quijotísimo asimismo; y así podréis, dolorosísima dueñísima, decir lo que quisieridísimis [..].*“⁷¹ (s. 330, II)

Zásadní místo v této kultuře má karneval a právě proto se celé dílo nese v jeho duchu. To dosvědčuje zejména jeho hlavní charakteristika- svět naruby. Don Quijote například v prvním díle považuje hospodu za hrad, hostinského za kastelána, prostitutky za vznešené dámy, tresku za vynikajícího pstruha: „*Luego que vio la venta se le representó que era un castillo con sus cuatro torres y chapiteles de luciente plata, sin faltarle su puente levadiza y honda cava, con todos aquellos adherentes que semejantes castillos se pintan.*“⁷² (s. 82, I) Vše vysoké je tedy zpřízemňováno, ponížováno, převráceno. Nejvýrazněji je svět naruby vyjádřen korunovací Sancha, hlupáka králem. Sami protagonisté jsou klasickým karnevalovým párem. Karneval se pojí s hodováním a jídlem, tyto obrazy jsou v díle hojně zastoupeny.

Spolu s karnevalem zde nechybí charakteristická postava blázna, šaška, kterou ztvárňuje jak don Quijote, tak Sancho. Tato postava má dlouhou literární a kulturní tradici a bytostně se pojí s fenoménem karnevalu. V této kultuře je vše určováno charakteristickým

---

⁶⁹ „Už ani krok, jestliže ihned nedoznáte, že není na celém světě panny krásnější nad císařovnu kraje La Mancha, Dulcineu z Tobosa, jedinou mezi všemi!“ (1982, s. 48, I)

⁷⁰ „Z té duše věřím, nejvšemocnější pane, překrásná paní a velemoudří přítomní, že se mým strastem nejstrastiplnějším dostane ve vaší přešlechtilé hrudi přijetí [..].“ (1982, s. 304, II)

⁷¹ „Panza tu je a veleudatný don Quijote, sláva vtělená, také. I račte nám už tedy, ó nejkormoucnější paní dueno z Velekomorníkova pěkně povědět, co byste si tak od nás přála vyprosebníkovat [..].“ (1982, s. 305, II)

⁷² „Sotva uviděl hospodu, už ji považoval za hrad se čtyřmi věžemi a stříškami ze třpytivého stříbra a také ovšem s padacím mostem a hlubokým příkopem, krátce a dobře všim,co k takovému hradu přísluší.“ (1982, s. 33, I)

směřováním dolů, k materiálně tělesnému „dole“. Nejvýrazněji je tento princip zobrazen v epizodě o valchách, citované výše.

Pro nás je ale nejdůležitější utopická stránka karnevalu, která tkví v setření hranic mezi lidmi, kdy si všichni byli rovni, a proto tento svátek byl tak rozšířený. Bylo to období svobodné pravdy, která v jiném kontextu nebyla možná. Skrz ironii a snižování všeho vysokého bylo možné vyjádřit svůj kritický pohled. V tom tkví utopie, které se níže budeme věnovat. Z tohoto důvodu je zde zásadní zdůraznit vliv této kultury na Cervantesovo dílo, neboť je důležitou součástí jeho utopického aspektu, prostředkem pro její vyjádření. Pochopení cervantesovské ironie pocházející ze smíchové kultury je důležité pro pochopení následujících kapitol této práce.

Cervantes tedy karnevalový jazyk, pojící se se všemi těmito projevy lidové kultury, bohatě využívá a bez jeho znalosti je jen velmi obtížné jeho dílo, a obecně veškeré dílo renesance, pochopit: „*Karnevalové pojetí světa je fundamentem renesanční literatury.*“⁷³ Proto mnoho čtenářů nechápe myšlenkovou kvalitu *Dona Quijota*, protože ho nechte prizmatem tohoto jazyka. Je to jedna velká parodie, která ale neničí, nýbrž obrozuje a obnovuje. Je důležité pochopit světonázorovou a utopickou hloubku karnevalu pro pochopení díla a jeho směšných momentů, kterými je prodchnuto. Jedině tak můžeme odhalit hlubší smysl a záměr autora, který ve většině případů zůstává pro současné čtenáře skryt.

---

⁷³ BACHTIN, Michail Michajlovič. Cit. d., s. 29.

3. SOCIOKULTURNÍ A POLITICKÉ POZADÍ CERVANTESOVY TVORBY

3. 1. Krize Cervantesovy doby

Miguel de Cervantes zažil rozkvět své doby, ale i úpadek a krizi. John Elliot jeho život časově umístil na rozhraní dvou epoch, mezi imperiálním úspěchem a úpadkem.⁷⁴ V prvním období vlády Habsburků v 16. a 17. století zažívalo Španělsko svůj rozkvět, zlatý věk, v druhé polovině ale přišla krize a to bylo období, ve kterém Cervantes psal. Zlatý věk se v tomto období vymezuje na 150 let, od vydání *Celestiny* v roce 1499 po vydání *Kritikonu*, rok 1657.⁷⁵ Avšak zlatý věk, ke kterému se tu neustále budeme vracet, nepředstavuje tuto duchovně bohatou dobu, nýbrž období předchozí, kdy bylo ideální uspořádání společnosti jiné. V této části si ale nejprve nastíníme sociokulturní a politické pozadí Cervantesovy tvorby, které ho určitým způsobem ovlivnilo.

Cervantes tedy psal v období krize. Důvodem velkých ekonomických problémů, které do ní Španělsko, dle Pierra Vilara, dovedlo, byla jeho neschopnost začlenit se do rozvoje kapitalismu. V té době se již v ostatních zemích, jako Holandsko a Anglie, rozvíjel moderní obchod a průmysl. Společenské a ekonomické uspořádání Španělska ale nadále zůstávalo feudální. Z toho důvodu, dle Vilara, *Don Quijote* představuje šílenství společnosti, která žila ze zastaralých, anachronických ideálů.⁷⁶ Toto šílenství společnosti vyjadřuje kontrautopii, skrz kterou útočí právě na ty, kteří z těchto zastaralých ideálů vlády zlatého věku žijí.

Cervantes znal krizi své doby, ve které se ocitalo Španělsko. Téměř veškeré jeho dílo, jak zdůrazňuje Maravall, má realistický podklad včetně poetické tvorby, jako *La Galatea*.⁷⁷ *Don Quijote* je nepochybně propojen s reálnými problémy Španělska své doby a je možné ho číst v dialogu s dobovou historií. V románu lze nalézt i Cervantesovu skrytou kritiku vůči politické situaci jeho země.

---

⁷⁴ ELLIOTT, John H. *La españa imperial*. Barcelona: Vicens- Vives, 1989, s. 347.

⁷⁵ SÁNCHEZ, Juan Antonio. Španělsko v Cervantesově době. In: MAREŠOVÁ, Jaroslava, VRÁTILOVÁ Barbora a SÁNCHEZ Juan Antonio. Cit. d., s. 14.

⁷⁶ VILAR, Pierre. El tiempo del „Quijote“. In *Pierre Vilar. Crecimiento y desarrollo. Economía e historia. Reflexiones sobre el caso español* [online]. Barcelona: Ariel, 1976, s. 339 [cit. 2023-04-20].

⁷⁷ MARAVALL, José Antonio. *Utopía y contrautopía en el Quijote*. Madrid: Visorlibros, 2006, s. 232. ISBN 84-7522-793-7. Překlady citací z tohoto díla slouží pouze pro lepší orientaci, vzhledem k tomu, že toto dílo do českého jazyka přeložené není.

Spojitosť mezi středověkem a renesancí je velmi úzká a komplexní a právě z tohoto spojení je potřeba pohlížet na Cervantesovo myšlení. V jeho myšlení jsou zjevné myšlenkové reformační proudy minulých století a z těch se zrodil *Don Quijote*:

*„V Cervantesově myšlení je zřetelná víra a ideály blízce spojené s myšlenkovými proudy pocházejícími z předchozích staletí, jež odkazují ke středověku [...]. V této linii je reforma člověka, společnosti i Republiky, [...] a z této vidiny [...] se rodí i postava dona Quijota.“*⁷⁸

Cervantes se stále opírá o středověkou tradici. Tvoří ve světě, kde ještě přetrvávají středověké myšlenky a ty ho ovlivňují. Zažívá krizi konce středověku a zároveň se inspiruje v duchovních proudech 16. století. Ty jsou přitom výsledkem krize tohoto konce a jejich způsob myšlení ohlašuje příchod nové, oproti té předchozí moderní, doby.⁷⁹

V 16. století byl utopický náboj v Evropě velmi silný. Je veden rozumem a chce zažehnout pozitivní reformy, narozdíl od jiných myšlenkových proudů, které v té době vyčnívaly: *„Utopie, narozdíl od jiných myšlenkových sociálních proudů, obsahuje program, v němž se lidé nechávají vést ve svých činech rozumem a podporují pozitivní reformy.“*⁸⁰ Již od 15. století se připravuje živná půda pro toto myšlení, ale hlavním faktorem, který je nastartoval, bylo objevení a kolonizace amerického kontinentu.

Dle Maravalla je potřeba brát v úvahu problémy, které se té doby týkaly:

*„Mějme na paměti nepřiměřený růst veřejných neproduktivních výdajů, neadekvátní nárůst půjček, náhlý příliv drahých kovů a překážky, kterými finanční politika vlády bránila investičním aktivitám [...].“*⁸¹

---

⁷⁸ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 23.

„En el pensamiento de Cervantes están vigentes creencias e ideales ligados íntimamente a las corrientes espirituales que vienen de los siglos anteriores a él y que pertenecen al legado medieval [...]. En esa línea está la reforma del hombre, de la sociedad y de la República, [...] de cuya ilusión [...] surge la figura de don Quijote.“

⁷⁹ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 27.

⁸⁰ Tamtéž..

„A diferencia de otros géneros de pensamiento social, la utopía contiene un programa que pretende estar trazado racionalmente e inspirar reformas positivas por la acción eficaz de los hombres.“

⁸¹ Tamtéž, s. 28.

„Tengamos en cuenta el crecimiento disparatado de los gastos públicos improductivos, el aumento sin proporciones adecuadas del crédito, la llegada torrencial y no en riego fecundante de los metales preciosos, los impedimentos que la política fiscal de la Administración opuso a las actividades inversoras [...].“

Krise vlády Karla V. byla velmi znatelná, jak ekonomická, tak sociální. Jeho expanzivní politika se soustředila hlavně mimo zemi a v zemi se tak hromadily velké poplatky, výdaje, demografické problémy. Znaky krize jsou znatelné ještě před napsáním *Dona Quijota* a při jeho psaní už jsou hmatatelné. V neposlední řadě se v díle odkazuje i na reálné momenty španělské historie jako válka s Turky nebo vyhnání Morisků.⁸²

3. 2. *Kritika tohoto období*

V Cervantesově době dochází k politickému přeorganizování Evropy. Vláda Karla V. byla velmi turbulentním obdobím, mnoho občanů s jeho vládou nesouhlasilo a neztotožňovalo se. V průběhu 16. století docházelo také k nastolování monarchického absolutismu. Proudem, který v této moderní době zastával tradiční ideály, byli humanisté, mezi nimi Thomas More. Jejich ideál morálky a politiky měl blíže k tradici středověku, ačkoliv byly i aspekty, které na této době kritizovaly, jako například její nekulturu a barbarství. Neztotožňují se tedy s vládou moderního státu, proto mají blízko k politickému smýšlení doby předchozí. V tomto směru se v nich Cervantes inspiroval a stvořil v něm i svého protagonistu. Nekoncentroval ale tento svůj záměr pouze do určitých epizod, nýbrž do celého dobrodružství dona Quijota.⁸³ Don Quijote také nesouhlasí s mocí peněz, kterou s sebou monarchický absolutismus přivedl.

Humanisté proti kapitalistickému duchu vlády Karla V. razí názor kolektivismu, kdy penězi opovrhují. V kolektivním společenství si lidé individuálně nehromadí bohatství, vše je společné. Profesor Maravall tuto myšlenku ve spojení s dílem rozvíjí následovně:

„Humanisté [...], jako v případě Mora a Campanelly, se utopicky snaží o kolektivní řád, ve kterém je na peníze pohlíženo negativně. [...] Naopak don Quijote se upíná ke vzdálenému světu, neurčenému časově, uchronickému a z toho důvodu utopickému.“⁸⁴

Don Quijote se tedy drží podobné myšlenky, ale jeho svět je vzdálený, nereálný, držící se ideálů středověku. Dle Maravalla tedy Cervantes tuto moderní, novou dobu, kritizuje zejména z důvodu moderního kapitalismu, který s sebou přinesla.

---

⁸² MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 200.

⁸³ Tamtéž, s. 35-36.

⁸⁴ Tamtéž, s. 51.

„Los humanistas [...] intentan utópicamente- tal es el caso de Moro o de Campanella- un régimen colectivista en el cual el dinero es visto con la más desfavorable prevención. [...] Don Quijote se atiene, en cambio, a un mundo lejano, indefinido temporalmente, ucrónico, y a consecuencia de ello utópico.“

Kritika se objevuje ve všech Cervantesových dílech a shrnuje ji právě v *Donu Quijotovi*. Dle Maravalla zná velice dobře tristní situaci své země a projevuje kritiku ve svých *Poučných povídkách*, v některých ze svých komedií a mezihrách. Všechny tyto své kritické myšlenky ale sjednocuje a systematizuje v *Donu Quijotovi*. Jeden z hlavních rozdílů od jeho ostatních děl je, že zde každé epizodě dává jakýsi konec, čímž ukazuje debakl utopistů 16. století, kteří se stále drželi myšlenky o zlatém věku, ke kterému se však už vrátit nedalo a nedá.⁸⁵

3. 3. Peněžní ekonomika vlády Karla V.

Nová politika, kterou s sebou přináší vláda Karla V., zakládá moderní stát na disciplinovaném vojsku, peněžní ekonomice a řízení státu experty, tedy byrokracií. Tato definice moderního státu je vzdálená Cervantesově koncepci tohoto státu a vůči tomu „útočí“ ve svém díle skrze svého protagonistu. Touha po penězích a zisku je nešvar moderní doby, který napadá ctnost. Kritika peněz a honby za nimi spojuje dílo Cervantese s dílem Morovým, utopii Cervantesovu s utopií Morovou- Maravall toto společné téma nazývá útokem na prekapitalistické formy poháněné čistou touhou po zisku.⁸⁶

V mnoha momentech díla *Don Quijote* je předložena otevřená kritika španělské Koruny. Peníze jsou základem této společnosti, to je základní rozdíl od společnosti předchozí:

„V nové sociální situaci doby se stávají peníze nutným základem pro celé toto úsilí modernizace. Zastávají roli, která dříve náležela jiným ctnostem a hodnotám, zejména ctnosti hrdinské a lidské. V této nové společnosti dostává nové a stále důležitější místo peněžní ekonomie, vyznačující se zejména materiálním bohatstvím.“⁸⁷

Bohatství se rovná moci, je to ukazatel toho, jaké postavení ve společnosti člověk má. Cervantes skrze šílenství svého rytíře mnohokrát odkáže k otevřené kritice, skz kterou

---

⁸⁵ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 21.

⁸⁶ Tamtéž, s. 37.

„el ataque a las formas precapitalistas movidas por el puro afán de lucro“

⁸⁷ Tamtéž, s. 38.

„En la nueva situación social de la época ha pasado a ocupar el dinero el papel de fundamento necesario de toda empresa en la que se quiere salir adelante, papel que antes pertenecía a otros valores o bienes, sobre todo al valor heroico y a la virtud de la persona. En la nueva sociedad cobra un lugar nuevo y cada vez de mayor importancia la economía de riquezas mobiliarias.“

vyjadřuje nesouhlas s fungováním církve, neomezenou mocí vysoké společnosti a jejím přístupem k vojákům, se zkorumpovaností šlechty.⁸⁸

Peníze od základů změnily morálku obyvatelstva, které vše dělá za účelem peněz, ne z přesvědčení nebo vyššího smyslu. Maravall zdůrazňuje, že to změnilo i morálku vojáků, tedy rytířů.⁸⁹ V postavě dona Quijota je zřetelně vidět, že ho peníze nepohání, proto za sebe občas nechá bojovat i Sancha, protože se nebojí, že přijde o zisk. Toto myšlení mu zcela chybí. Vypočítavost a touha po zisku jsou atributy moderního ducha, které náš rytíř nemá. Pro něj jsou peníze druhořadé a lidé by si měli pomáhat i bez vidiny výdělku. Mezilidské vztahy se nemají hodnotit penězi. Už vůbec nechápe, proč by on jakožto potulný rytíř měl ostatní za pomoc odměňovat penězi, když je to normální lidská ctnost. Don Quijote totiž stále ještě žije ve staré koncepci společnosti, která rozlišuje společnost na tři stavy: ti, co se modlí, ti, co bojují a ti, co pracují.⁹⁰

Náš protagonista se ale rozhodně nezařazoval do třídy pracujících a tím pádem platících. Žije ve starém uspořádání společnosti, rurálním, ideálním, kde jako šlechtic nemusí pracovat, proto ho peníze nezajímají. Z toho důvodu ale dochází k situacím, kde na tento svůj postoj narazí. Příkladem nám může být příhoda, kdy jako potulný rytíř dorazí do hostince, který má za hrad, a je překvapen, že musí zaplatit:

„[...] Que yo no puedo contravenir a la orden de los caballeros andantes, de los cuales sé cierto [...], que jamás pagaron posada ni otra cosa en venta donde estuviesen, porque se les debe de fuero y de derecho cualquier buen acogimiento que se les hiciera, en pago del insufrible trabajo que padecen buscando las aventuras [...]“⁹¹ (s. 212, I)

Nicméně zcela bohatství ani neodsuzuje. Uvědomuje si, že nějaké ekonomické prostředky jsou zapotřebí. Nebere je ale jako svůj hlavní pohon. Dříve to tak jednoduše bylo, jedině rytíři mohli legálně zbohatnout. Nechce tedy být chudý, ale zároveň odsuzuje peněžní

---

⁸⁸ LUDVÍKOVÁ, Anna L. Otázka šílenství. In: MAREŠOVÁ, Jaroslava, VRÁTILOVÁ Barbora a SÁNCHEZ Juan Antonio. Cit. d., s. 50.

⁸⁹ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 39.

⁹⁰ Tamtéž, s. 42.

⁹¹ „Nemohu totiž jednat jinak, než jak mi káže řád potulných rytířů, o nichž najisto vím [...], že nikdy neplatili, když už v hospodě na noc zůstali, za nocleh ani za cokoliv jiného, protože jim po právu a spravedlnosti náleží, aby byli všude přijímáni s otevřenou náručí za nesnesitelné útrapy, kterým se vystavují [...]“ (1982, s. 139, I)

ekonomiku. Cíl rytířů nebyl zbohatnout, ale dobýt území a tak zbohatnout. Dokonce i válčení se ale změnilo v obchod a to je v tomto díle velmi markantní tím, že protagonista je rytíř.⁹²

Cervantes zdůrazňuje Quijotovo držení se stavovského řádu, kde rytíř nemohl pracovat, aby podtrhl dvojznačný smysl díla. Vložil do něj tak utopii úniku, které se budeme posléze věnovat. Popisuje totiž ideální společnost zlatého věku, ve které by rytíř chtěl žít, naráží však na realitu. Pro toto dvojznačné vyznění zároveň užívá v určitých momentech i motiv peněz, má pro to však, dle Maravalla, jasný účel:

„Pro podtržení dvojznačného vyznění díla a vyjádření sociální utopie úniku, ke které někteří inklinovali, potřeboval trochu něco jiného. [...] Pro vystavění své představy utopie před tím, než ji celou shodil, potřeboval Cervantes smazat tento svět peněz. V určitých momentech ho ale don Quijote využívá, jako například, když pošle Sancha zaplatit loď rybářům, která se jeho chybou potopila na dno Ebra. Symbol peněz zde ale využívá pouze omezeně [...]“⁹³

Vždy je tedy, pro lepší pochopení díla, zajímavé číst ho v kontextu s dobou, ve které autor tvořil, a sociálních a politických problémů, které se této doby dotýkají. Protože každý autor, ať záměrně či nevědomě, je vnějšími okolnostmi ovlivněn a ty se odráží v jeho díle. Může to být skrz určité názory, atmosféru nebo přímo dějovou linku. Jak jsme poznamenali výše, Cervantes psal zejména v období krize, kdy Španělsko bylo oproti zbytku Evropy poměrně zaostalé a politika vlády Karla V. nepřispívala k rozkvětu země.

Cervantese se tyto podmínky dotýkaly, byl proti kapitalistickému směřování Španělska a do určité míry je v díle skryt i autorův kritický postoj vůči dobové politické situaci. Myšlenkově měl blízko k humanistům, odmítal vůdčí moc peněz a jejich vliv, což lze přímo na jeho protagonistovi vidět. Don Quijote nedělá své skutky pro peníze, má vyšší cíle, jde mu o jeho ctnost. Navrácením tohoto nemožného ideálu se Cervantes snaží poukázat na fakt, do jak tristní situace se jeho země dostala. V *Donu Quijotovi* se tedy prolínají skutečné problémy Španělska své doby a i z tohoto úhlu pohledu je třeba dílo číst.

---

⁹² MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 45.

⁹³ Tamtéž, s. 49.

„Necesitaba otra cosa para mantener en entero sentido bifronte de su obra y recoger en ella la utopía social escapista que algunos añoraban [...] Para construir su imagen de Utopía, antes de echarla abajo, necesitaba Cervantes borrar ese mundo nuevo del dinero. Don Quijote se sirve en algunas ocasiones de él, como cuando manda a Sancho pagar la barca de unos pescadores, que por culpa suya se ha hundido en el Ebro; pero el uso que de la moneda hace es reducido [...]“

4. UTOPIE

4. 1. Utopický žánr

Dále je důležité definovat si utopický žánr, než se dostaneme k podstatě této práce. Utopické myšlení je myšlení socio- politické, je to určitý názor na politickou společnost své doby. Tuto linii započal More a mnoho dalších spisovatelů ji později následovalo a dále rozvíjelo. Jedním z nich byl i José Antonio Maravall. Je to literární fenomén, který se objevil jako nový typ děl sociálního myšlení. Nicméně do 17. století se objevuje málo zmínek o utopii ve španělské literatuře. To se mění, mimo jiné, s příchodem Cervantese, který ale skrz ironii převrací význam utopie v kontrautopii: „*Po tom, co postavil svůj utopický svět založený na transformační vůli hlavního hrdiny, Cervantes obrátí svůj úhel pohledu a sleduje svůj výtvar pod prizmatem ironie. Převrátí tedy utopii v protiklad toho, co mohla být, nakonec z ní udělá kontrautopi.*“⁹⁴

A ačkoliv na první pohled se utopie může zdát zejména jako únik od reality, Cervantes v ní vidí, dle Maravalla, její transformační moc. Je zde projevená snaha odtrhnout se od reality, ale to hlavně proto, aby realitu mohli přeměnit. Utopie se radikálně orientuje směrem k ní. Právě to, co se může zdát jako vzdalování se realitě, je pravým opakem. Utopie věnuje extrémní pozornost určitým aspektům reality, což může vést až k její deformaci.⁹⁵

Změny, ke kterým ve společnosti 16. století docházelo, podpořily vznik utopie nejen jako žánru úniku ale také reformačního:

*„Změny ve společnosti 16. století, následky mnohých případů mobility, ke kterým docházelo, vyvolávaly v lidech frustraci a nejistotu, od nichž lidé chtěli uprchnout do vysněného světa. Zároveň ale tato silná tendence zrealizovat řád, který by byl v souladu s jejich touhami [...], způsobuje, že se promítají do reality, kterou víc a víc kritizují, touhy po zásadní renovaci, po reformě, která realitu vystaví novou a čistou.“*⁹⁶

---

⁹⁴ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 228.

„Después de hecho el montaje de su mundo utópico apoyado en la voluntad transformadora de su personaje central, Cervantes da la vuelta a su punto de vista y contemplando su creación bajo prisma de la ironía, convierte aquella en lo contrario de lo que pudo ser, hace de ella finalmente una contra-utopía.“

⁹⁵ Tamtéž, s. 229- 230.

⁹⁶ Tamtéž, s. 232-233.

„Las transformaciones de la sociedad del siglo XVI, las concuencias de tantos casos de movilidad que se produjeron, ocasionaron muchas frustraciones en los individuos de la época, dando lugar a una inquietud que se

Zároveň to tedy posílilo sklony k nastolení nového řádu, a tak se do společnosti skrze utopii promítají snahy o renovaci režimu. Utopismus vyjadřuje dvojitý pohled na realitu, a to sice nepřizpůsobivost k realitě, kterou prožívají, a zároveň touha po jejím zlepšení.⁹⁷

Hlavním aspektem utopického myšlení je tedy nespokojenost se společností a její kritika, jak zdůrazňuje Maravall. A toto myšlení vidí klíčové u Cervantese, který dle něj pozoruje ve španělské společnosti 16. a 17. století utopickou tenzi. V této společnosti vidí iluze, touhy a naděje a zároveň nekonformitu, nesouhlas, kritiku. A z toho tvoří utopii v *Donu Quijotovi*.⁹⁸ Také Chul Park vidí v průběhu celé knihy sociální kritiku a nekonformismus se světem, ve kterém Cervantes psal: „*Sociální kritiku lze vidět téměř v každé promluvě postav.*“⁹⁹

4. 2. Utopie a kontrautopie z pohledu Maravalla

Maravall je zástancem velice osobitého názoru na téma utopie v *Donu Quijotovi*. Sám hned na začátku své studie *Utopía y contrautopía en el Quijote* uznává, že se v něm utopie jako taková nenachází, ale rozvíjí se tam, aby zdiskreditovala ty, kteří se utopie v dané době drželi. Považuje ji spíš za kontrautopii: „*Prezentoval svoje dílo jako kontrautopii, psanou s cílem odporovat falšování utopie, kterou představoval sám don Quijote.*“¹⁰⁰ Cervantes při psaní kontrautopie vlastně prezentoval utopii naruby.

---

traduce en la evasión a ese mundo soñado. Pero, al mismo tiempo, la fuerte tendencia a realizar en la práctica un orden que se corresponda mejor con sus aspiraciones [...], hace que se proyecten sobre la sociedad- de cuya crítica se siente cada vez más capaz el individuo- los anhelos de una honda renovación, de una reforma que la construya nueva y pura.“

⁹⁷ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 233.

⁹⁸ Tamtéž, s. 239.

⁹⁹ PARK, Chul. Cada uno es hijo de sus obras, concepto moderno del "Quijote". In *Con los pies en la tierra: Don Quijote en su marco geográfico e histórico: XII Coloquio Internacional de la Asociación de Cervantistas (XII-CIAC)* [online]. 2008, s. 231 [cit. 2023-03-12]. Dostupné z: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2755429>

„La crítica social se advierte a cada paso en las pláticas de los protagonistas.“

¹⁰⁰ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 10.

„Presentó su obra como una contrautopía, escrita a fin de oponerse a la falsificación de utopía que representaba el propio don Quijote.“

Je důležité zdůraznit, že smysl románu a jeho postavu je třeba oddělit pro pochopení této teze. Tento názor zastává i Juan A. Sánchez, vycházející ze studia Maravalla. Dle něj si román a jeho protagonista kladou opačný cíl: „*Don Quijote si myslí, že starý svět, rytířství a zlatý věk je možné vzkřísit; Cervantes si to myslet nemohl: napsal knihu právě proto, aby ukázal absurditu rytířsko- pastýřské utopie, aby kritizoval ty, kteří se upínali k minulosti v době neodvratných změn.*“¹⁰¹ V donu Quijotovi tedy znázorňuje utopický absurdní názor, kterého se lidé a velká část Španělska v té době drželo, obrací ho ale naruby, pohlíží na něj kritickým okem, proto se stává kontrautopií.

Do svého protagonisty reflektoval chybný názor své doby, aby ho mohl zkritizovat a ukázat na něm, jak mylný je. Reflektoval do něj právě rytířsko- pastýřskou utopii, která zastává naprosto opačné ideály než moderní doba, zastávající zejména obchod a peníze. A jelikož román kritizuje toto chování, které symbolizuje jeho protagonista, který se tím stává absurdní postavou, dle Maravalla a Pierra Vilara tím Cervantes kritizuje celé Španělsko, které by se mělo modernizovat. Maravall a Vilar mají tedy podobně kritické hledisko, v *Donu Quijotovi* vidí kritiku Španělska, které se nebylo schopné zařadit do kapitalistického moderního rozvoje.¹⁰² Sociálně politické čtení je tedy u tohoto díla možné, v něm je zahrnut i ironicko- kritický pohled ke světu, který autora obklopoval.

Maravall tedy zastává spíše názor, že smysl románu není čistě utopický. Mohlo by se argumentovat, že se v něm hojně vyskytují utopické momenty, ty ale Cervantes využívá právě pro kritiku utopie, která je dle něj zejména dvojího typu: „*quijotovská utopie starého rytířského ideálu proti modernímu státu [...] a utopie dobré vlády znázorněné v Sancho Panzovi.*“¹⁰³ První zmíněný typ utopie sklouzává k utopii úniku, kterou zde také rozebereme. A utopie dobré vlády je pro tuto práci důležitá, budeme se jí dále hlouběji věnovat. V momentu Sanchovy vlády na Baratarii má dílo k utopii nejbliže.

Je důležité si uvědomit, že velmi často se záměr díla v průběhu psaní změní a vyjde v jiné východisko. Stejně tak Cervantes začínal s cílem kritizovat utopii, která dle něj byla falšovaná v *Donu Quijotovi*, došel ale k tomu, že jistou utopii stvořil, ve smyslu skryté

---

¹⁰¹ SÁNCHEZ, Juan Antonio. Utopie v *Donu Quijotovi*. In: MAREŠOVÁ, Jaroslava, VRÁTILOVÁ Barbora a SÁNCHEZ Juan Antonio. Cit. d., s. 70-71.

¹⁰² VILAR, Pierre. Cit. d., s. 339.

¹⁰³ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 10-11.

„la utopía quijotesca del viejo ideal de la caballería contra el Estado moderno [...], y la utopía del buen sentido en el poder, encarnada por Sancho Panza.“

sociální kritiky, a ironií ji obrátil v kontrautopii. Jeho okolní svět zde musel být nastíněn, protože jak sám Maravall říká: „*Veškeré činy člověka, neméně pak literární tvorba, jsou ovlivněny tím, co se stalo v minulosti, co se teprve stane v budoucnosti, a [...] zejména jsou ovlivněny současností jedince takovou, jaká opravdu je.*“¹⁰⁴

Nejrozšířenější názor, dle kterého byl *Don Quijote* napsán jako parodie na rytířské romány k účelu jejich úplného vymýcení, se také jeví jako diskutabilní. Cervantes zde užil rytířské prostředí právě proto, aby na něm mohl vystavět svoji kontrautopii. Bylo by totiž zvláštní, aby napsal parodii na jev, který už v jeho době v módě nebyl. Nicméně to podtrhuje Cervantesovu neobyčejnou vnímavost dobové mentality, kdy docházelo k potlačení této módy a uzavírala se za ní tlustá čára. Na konci 16. století už je neakceptovatelný banální literární idealismus rytířských románů.¹⁰⁵ A právě proto si tento podklad vybral pro stvoření své kontrautopie.

4. 3. Utopie rekonstrukce a utopie úniku

Sociokulturní pozadí Cervantesovy tvorby a krize jeho doby je důležité zmínit pro pochopení utopie jako takové, jejíž smysl se v renesanci zásadně mění. Nepříznivé sociální a politické situaci chtěli lidé uniknout, nechtěli být její součástí. Z tohoto důvodu dochází k velmi značnému přechodu mezi dvěma typy utopie, které L. Mumford vymezuje pojmy: „*utopie rekonstrukce a utopie úniku*“.¹⁰⁶ Dochází k přechodu od utopie rekonstrukce k druhému typu.

První typ se zakládá na snaze změnit a zlepšit společnost. Tento typ lze také spatřit v *Donu Quijotovi*, právě svou skrytou kritikou jako by se snažil o změnu. Druhý typ je utopie úniku. Právě ta se velmi rozšířila a tu se snaží Cervantes potlačit. Termínem kontrautopie tedy Maravall pojmenovává tento kritický Cervantesův postoj vůči utopii úniku. Maravall definuje rozdíl mezi těmito dvěma:

---

¹⁰⁴ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 16.

„Todo hacer del hombre, y no menos la creación literaria, se realiza mediante un despliegue de conexiones con lo que antes aconteció, con lo que sucederá después y, entre estos dos polos del pasado y del futuro, con lo que una época presenta, la época del autor, hace en vital referencia a las circunstancias del mundo tal como se lo encuentra en sí.“

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 18.

¹⁰⁶ Terminologie L.Mumforda- *The story of Utopias*, London, 1923.

„To, co je v prvním typu za energickou snahu o přeměnu a vybudování nové společnosti [..], se zničí, když narazí na nepříznivé okolnosti, které ji utlačí, a tak nachází východisko ve snech o úniku, prodchnuté utopii. A Cervantes se snaží shodit právě tuto nereálnou životní cestu, po které se některé sociální skupiny té doby vydaly [..].“¹⁰⁷

Cervantes vidí, jak se postupně nahrazuje utopie, která hledá reálnou a účinnou reformu společnosti, únikem do irrealna, který považuje za neefektivní.¹⁰⁸ *Don Quijote* nás tedy varuje před utopii, které nefungují- únik do irreality nemůže být nikdy úspěšný a účinný. Celý příběh o neúspěšném rytíři, který se cítí jako by nepatřil do své společnosti, protože má zkažené hodnoty, je symbolem Španělska neschopného se přizpůsobit nové době a novému společenskému řádu.¹⁰⁹ Proto je zde kritika utopie úniku vrcholící do kontrautopie, ukazuje tím stagnaci Španělska.

Tato irrealná představa, podle Maravalla, je tradiční společnost minulosti, do které ještě nezasáhla krize moderní doby způsobená přehnanou mocí peněz a byrokracie: *„Před obtížnostmi a krizí, na které lidé narazí v moderní společnosti, v režimu definovaném státem, penězi, byrokracií, organizovanými početnými vojsky, se lidé snaží utéct do společnosti utopické, čisté a jednoduše nereálné- do tradiční, pastýřské společnosti [..].“¹¹⁰*

Utíkají k minulosti, protože právě peníze, jak už jsem zmiňovala, považují za největší zlo společnosti. Proti tomu se obrací i renesanční utopie, jako například ta Morova. To lze vidět i v *Donu Quijotovi*, ačkoliv tuto společnost v jádru kritizuje, nastiňuje nám tuto neproduktivní utopii. *Don Quijote* se vrací do společnosti, kdy peníze neměly takovou váhu,

---

¹⁰⁷ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 29.

„Lo que en las primeras hay de energética voluntad de transformación y de construcción de una nueva sociedad [..], se deteriora ante circunstancias adversas que la reprimen y encuentra su escape en sueños de evasión, tejidos con elementos utópicos. Este irreal camino que algunos grupos sociales emprenden es el que trata de atajar Cervantes [..].“

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 30.

¹⁰⁹ LUDVÍKOVÁ, L. Anna. Otázka šílenství. In: MAREŠOVÁ, Jaroslava, VRÁTILOVÁ Barbora a SÁNCHEZ Juan Antonio. Cit. d., s. 50.

¹¹⁰ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 31.

„Y frente a las perturbaciones, dificultades, crisis, con que tropiezan en la sociedad moderna- bajo el régimen del Estado, del dinero, de la administración burocrática, de los ejércitos organizados y numerosos-, pretenden acogerse a una sociedad, tan utópica, pero que, en su planteamiento, sería, pura y simplemente, irreal: una sociedad tradicional, rural y agraria [..].“

kdy lidé žili poctivým venkovským životem a důležitá byla ctnost, ne majetek. Navrací se ke zlatému věku, aby ho překroutil do výsměchu.

Don Quijote tedy představuje skrz hořkosladkou komičnost a zároveň smutek neúspěch této utopie úniku. Pozůstatek prvního typu utopie- utopie rekonstrukce, lze vidět jen v epizodě o Baratarii:

„Cervantes využívá toto téma, když už zažívá svůj úpadek, kdy už je zredukovaný na pouhou formuli úniku. A z této pozice vystavuje počáteční linie utopie, aby na ní poté ukázal, s krutostí pocitu ztroskotání a prostředky komičnosti a smutku [...], naprostou absencí rozumného chování lidí, kteří se nachází mimo čas a prostor.“¹¹¹

Cervantes tedy k tomuto tématu utopie přichází ve chvíli, kdy už bylo ve svém posledním stadiu, tedy typu utopie úniku, a ukazuje na ní její nezdar právě skrz Baratarii, kde se snaží Sancho vládnout rozumem.

Právě tím, že nám autor ukazuje nezdar tohoto typu jako by nás pobízel k určité činnosti, k reformě společnosti. Maravall potvrzuje, že v *Donu Quijotovi* je této problematice utopického chování věnováno více prostoru než u jiných autorů. Ačkoliv v tomto období ještě neexistuje sociální román jako takový, už v *Donu Quijotovi* můžeme vidět sociální záměr a můžeme toto dílo pořádně pochopit pouze pokud pochopíme záměr autorův. Jeho záměrem bylo vyvolat silný kritický nebo reformační vliv na společenský život, ze kterého vzniká jeho dílo.¹¹²

Don Quijote je pevně spjat se svojí dobou a v jiné době, za jiných okolností, by byl úplně něčím jiným- je potřeba ho číst v souvislosti s jeho dobou. V nemalé míře ho můžeme číst, dle definice Maravalla, jako svědectví o společnosti přechodu 16. a 17. století.¹¹³ Společnost dona Quijota je společnost na přelomu změny z jednoho století na jiné.

Typ utopie úniku je spojena s idealismem a pramení z podmínek, ve kterých se autorova společnost nacházela. Idealismus vždy kvetl v dobách krizí, aby lidé mohli utéct. To

---

¹¹¹ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 32.

„Cervantes recoge el tema cuando está sufriendo su deterioro final, reduciéndose a una mera fórmula de evasión. Y desde esa posición, construye las líneas originarias de una utopía, para mostrar luego, con la crudeza de su sentimiento de fracaso y con los recursos de comicidad y tristeza [...] el abandono en ella de toda vía razonable en el comportamiento de gentes que quedan fuera del tiempo y del espacio históricos, reales.“

¹¹² Tamtéž, s. 33.

¹¹³ Tamtéž, s. 34.

potvrzuje Reichenbach, dle kterého je idealismus filozofická etiketa úniku. Vždy kvetl v dobách společenských katastrof, které otřáslly základy společnosti.¹¹⁴ Vznik a převaha tohoto typu utopie tedy není náhodný.

4. 4. Utopie úniku a rytířsko-pastýřský ideál zlatého věku

V utopii úniku její zastánci sní o navrácení do ideálního rytířsko-pastýřského světa. Zlatý věk představoval „*mytický čas, v němž peníze, závist ani politické intriky ještě nezkažily člověka, který je dobrý od přírody*“¹¹⁵. Prosazoval prostý a střídmy život. Cervantes ve svém díle dává najevo svůj pohled na utopii úniku jako na zastaralou a chybnou. Je to autor, který si uvědomuje konec španělského zlatého věku a zároveň je renesančním myslitelem, který vyjadřuje nespokojenost a protest se soudobou situací Španělska.¹¹⁶ Komicky znázorňuje tyto lidi s archaizujícími myšlenkami. Nicméně má tato utopie revoluční charakter vystupující proti stávajícímu stavu společnosti: „*Tato utopie má anarchistický tón odmítající organizovanou svrchovanost.*“¹¹⁷

V literatuře 16. a 17. století se často odkazuje ke zlatému věku, ale je to spíš nostalgie než reforma. V tom tkví kontrautopie *Dona Quijota*. To je hlavní utopická linie, navrátit zlatý věk, kdy vše bylo ideální, aby nám na konci mohl ukázat převrácením do kontrautopie nemožnost tohoto ideálu. V epizodě o Baratarii, které se budeme věnovat, se objevuje v určité míře také tento ideál. Sancho vidí vládu až moc idealisticky, kdy rozum může zvítězit nad korupcí a závistí mezi lidmi. Vychází zde najevo mnohem více kritiky.

Zlatý věk bude vždy tématem evropského utopismu, nesmí ale dojít do takové míry, aby lidé skutečně v jeho návrat věřili, poté se jedná o pseudoutopii. A k tomuto skutečně docházelo v Cervantesově době, kdy se lidé do této ideální společnosti toužili vrátit. Zlatý věk je, dle Maravalla, stále platné paradigma pro utopismus, ale musí tím být s realistickými vizemi do budoucna.¹¹⁸

---

¹¹⁴ REICHENBACH, Hans. *Filosofía científica*. México: Fondo de cultura económica, 1953, s. 231.

¹¹⁵ SÁNCHEZ, Juan Antonio. Utopie v *Donu Quijotovi*. In: MAREŠOVÁ, Jaroslava, VRÁTILOVÁ Barbora a SÁNCHEZ Juan Antonio. Cit. d., s. 70.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 48.

¹¹⁷ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 76.

„Como tal, tiene esa utopía un acento anarquizante, de repulsa de la soberanía organizada.“

¹¹⁸ Tamtéž, s. 160.

Mýtus ideální rytířsko- pastýřské společnosti nabývá oblíbenosti na pozadí sociálního dění, krize Španělska, kdy pro lidi sloužil jako možnost úniku do lepšího idealizovaného světa. Byl to prostředek pro snění a idealizaci.¹¹⁹ Úpadkem je myšleno období od druhé poloviny 16. století. Jak jsme již zmínili, Cervantes takto vytváří svou kontrautopii. Spojuje tyto dvě tváře utopie, rytířskou a pastýřskou, a svou ironií ji nakonec převrací naruby do kontrautopie. Právě rytířský a pastýřský element jsou pro to základem.¹²⁰

Pro vytvoření mýtu o zlatém věku a utopii je důležité prostředí venkova, jedním z důvodů je i její izolovanost: „*Zobrazení rurální společnosti a ekonomie v podstatě představuje zlatý věk. Stejně jako utopie- od Mora až po Cervantese- má v sobě i toto zobrazení určitou složku ostrovního charakteru.*“¹²¹ Životem na venkově se myslí život na vesnici, v uzavřené komunitě, která má až ostrovní charakter. Ve spojitosti s touto myšlenkou je příhodné, že se Sancho stává vládcem právě na ostrově, v uzavřené komunitě. Ti, co věří v tento mýtus zlatého věku, cítí život na vesnici jako správný způsob žití, protože tam obyvatelé mají ty správné lidské hodnoty. Dle Sanchových rozsudků a rozhodnutí zde můžeme, pokud pozorně čteme, tyto správné hodnoty vidět. Nicméně není to společnost čistě ideální, to lze vidět ve sporech, které Sancho musí řešit. Představuje nám tím ale společnost takovou, jaká opravdu je, a to je utopický náboj této kapitoly. Zčásti tedy můžeme v epizodě o Baratarii vidět tento venkovský aspekt pastýřské tradice, ačkoliv téma ostrova se spíše příklání k tradici rytířské, kdy rytíři svým zbrojnošům slibovali ostrovy za jejich služby.

Pastýřský i rytířský svět jsou pro Cervantese oba obrazem ideální společnosti. Zároveň, dle Maravalla, od 15. století nejsou pastýřský a rytířský svět odděleny, ale jsou dvěma hemisférami toho samého vyobrazení ideální společnosti.¹²² Cervantes rozebral ideální pastýřskou společnost ve svém dřívějším díle *La Galatea* a dlouhou dobu ji chtěl pokračovat. Zjistil ale, že tato ideální společnost, kterou mnoho Španělů očekávalo, nemůže existovat, a že je absurdní a neúčinná, proto druhý díl nikdy nevydal. Mohl by se za něj ale považovat *Don Quijote*, který tento ideál ničí: „*To, co píše, je geniální odpověď na tuto naději. Druhým dílem*

---

¹¹⁹ JURAČKOVÁ, Pavlína. Intertextualita I: Pastýřský román In: MAREŠOVÁ, Jaroslava, VRÁTILOVÁ Barbora a SÁNCHEZ Juan Antonio. Cit. d., s. 89.

¹²⁰ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 162-163.

¹²¹ Tamtéž, s. 172.

„La imagen de la sociedad y de la economía rurales están detrás de esto: es lo que en el fondo representa el mito de la edad dorada. Como la Utopía, lleva consigo aquella un elemento de insularidad- desde Moro a Cervantes.“

¹²² Tamtéž, s. 180-181.

La Galatey se tak stává Don Quijote, svržení dvojitého mýtu pastýřského i rytířského.¹²³ Po napsání *La Galatey* si uvědomil, že tato společnost není reálná za podmínek jeho doby.

Ve zlatém věku byl dostatek všeho, člověk si mohl vzít cokoli, co příroda nabízela bez jakéhokoliv omezení. To byl kolektivismus, po kterém toužili humanisté. Ve zlatém věku bylo všeho pro všechny dostatek. Lidé ale také nebyli tak chamtiví, omezili se skutečně pouze na to, co potřebovali. Je to přesný opak režimu moderní doby, kdy přišlo soukromé vlastnictví. Přesně toto téma kolektivismu a srovnání se zlatým věkem, kdy neexistovalo soukromé vlastnictví, budu rozebírat dále v průběhu této práce v kapitole o *Utopii* Thomase Morea. Odkazem na zlatý věk se vlastně odmítá moderní ekonomické zřízení, to zmiňují téměř všichni utopisté:

„Odkaz na mýtus zlatého věku představuje odmítnutí společenské organizace ekonomie, celé veřejné, civilizované ekonomie, která s sebou přinesla rozdělení majetku. Všechny moderní utopie, včetně Morea [...], se zakládají v tomto svobodném a šťastném spokojení se pouze s potřebným [...].“¹²⁴

Cervantes tedy do svého díla reflektoval rytířsko- pastýřský ideál zlatého věku, který byl považován jeho současníky za ideál společnosti, aby na něm ukázal jeho absurditu. Don Quijote nebojoval za politickým účelem, ale za účelem spravedlnosti, což je v rozporu s myšlením jeho doby. Mezi utopisty, kteří navrhují znovunavrácení přírody jako režimu zlatého věku ve společnosti pastýřsko- zemědělské řadí Maravall jak Morea, tak ale i Rabelaise, kterému jsme se věnovali v první části práce. Cervantes tedy tuto utopii také sleduje, odráží tento ideál ve svém díle. Dělá to ale za jiným účelem. Sleduje, jak se tento mýtus pokřivil, jak falešné pastýřské knihy se svou idealizací jsou. Někteří reformátoři, včetně Morea, ještě věří v možnost přirozené vlády, ale Cervantes vidí, že to možné není: *„More mohl věřit, jako mnozí ostatní v Evropě, že vláda přírody byla možná dle pastýřsko- zemědělského mýtu. O pár dekad později ale Cervantes vidí klam, který s sebou nese.“¹²⁵*

---

¹²³ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 182.

„Y lo que escribe es una genial respuesta negativa a esa esperanza. La segunda parte de *La Galatea* vendrá a ser el Quijote, derrumbamiento del doble mito caballeresco y pastoril.“

¹²⁴ Tamtéž, s. 184.

„La referencia al mito de los siglos áureos supone la repulsa de la organización social de la economía, de toda economía ciudadana, civilizada, que ha traído consigo el enrarecimiento de los bienes. Todas las utopías modernas, desde la de Moro [...] se apoyan en esta noción de libre y feliz reducción a lo necesario [...].“

¹²⁵ Tamtéž.

Cervantes pro svou kontrautopii tedy užívá nejen pastýřský, ale i rytířský ideál. V jeho rukou se téma rytířského románu stává prostředkem pro utopické myšlení, protože skrz tyto romány se dá velmi jasně ukázat perfektní společnost, po které lidé touží.¹²⁶ Je také důležité zdůraznit, že téma rytířsko-pastýřského románu si Cervantes pro vyjádření dané problematiky nevybral náhodně. Na počátku renesance byly pastýřské a rytířské dialogy a pojednání dokonalými projevy utopického myšlení. Nicméně postupným vývojem pastýřského a rytířského románu v něm zůstaly jen pozůstatky utopického myšlení a stala se spíše prostředkem úniku, tvoření ideálů. Byl to tedy žánr spíše únikový než užitečný. Proto si právě toto prostředí Cervantes vybírá, aby ho svou ironií převrátil naruby a zakončil ho.¹²⁷ Toto téma dále rozvedu v následující kapitole ve spojení s Thomasem Morem.

4. 5. Nekonformita s okolním světem

Utopie, jako literární žánr, se často dotýkala politických témat a zejména nekonformity s politickým uspořádáním. Mnoho sociálních a politických faktorů umožnilo, že se utopické myšlení s počátkem moderní doby aplikovalo na politiku. Mezi nimi objevení nových společností v Americe a rozšíření povědomí o tom, že ostatní národy vládnou jiným způsobem, než bylo v Evropě zvykem. Podnítily se tím fantazie představující si dosud nepoznané způsoby společenského života a čím dál větší důraz se kladl na moc rozumu, všechno na základě vzniku společenských skupin nesouhlasících se svou situací.¹²⁸

Utopie je charakteristická nekonformitou, což je logické, protože snahy o změny se vytváří, když jsou lidé nespokojeni. Tuto charakteristiku utopii přisuzuje i Maravall, když popisuje aspekty utopie, mezi kterými vyzdvihuje nekonformistické aspekty, vlastní celé utopii.¹²⁹ Zároveň v utopickém myšlení je zapotřebí, aby vyjadřovalo nespokojenost s prostředím a situací, ve které se člověk nachází. Jak zdůrazňuje Manheim: „*Myšlení může*

„Moro podía creer, como tantos otros en Europa, que eran válidos posibilidades del gobierno de la naturaleza, según el mito agro-pastoril. Décadas más tarde, Cervantes comprende la falacia que encierra.“

¹²⁶ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 239.

¹²⁷ Tamtéž, s. 243.

¹²⁸ Tamtéž, s. 226.

¹²⁹ Tamtéž, s. 115.

*být utopické jen, když odporuje realitě, ve které vzniká.*¹³⁰ Stejná inadaptace a nekonformita vůči své sociální situaci je vyjadřovaná v *Donu Quijotovi*.

Kdyby se *Don Quijote* psal v jiné době, tedy v době rozkvětu rytířství, nemělo by toto dílo svůj kritický náboj. Zejména by postrádal autorovu kritiku vůči své době:

*„Nic z tohoto nekonformismu, jehož náboj lze cítit v celé Cervantově tvorbě, by se v díle nereflektovalo. Nekonformismus v dvojí rovině: rytíře vůči světu, jež ho obklopuje; autora vůči projektům k znovuoživení tradiční a pseudoutopické společnosti, za kterým si mnoho rytířů stojí.*¹³¹

Tato nespokojenost je tedy dvojí a vyjadřuje zejména kritiku těch, co se upnuli na vidinu návratu se k předchozímu uspořádání společnosti, ke zlatému věku. Zároveň je v díle viditelná kritika Cervantese vůči jeho vlastní společnosti a společenskému uspořádání, vůči šlechtě. A tato kritika má utopický náboj, není to pouze kritika pseudoutopických programů.

Cervantes stvořením svého protagonisty a uložení mu nemožného úkolu reformovat rytířský řád varuje ty, co sní o reformaci společnosti na základě středověkých ideálů. To by nesouznělo s přítomností, protože všichni degenerovali. Již neexistují rytíři jako dříve, vládci mají také jiné pohnutky. Všichni jsou motivováni a hnáni penězi. Stejně jako More i Cervantes kritizuje moderní formy veřejného života. Narazil na dvě hlavní překážky: degeneraci morálky a korupci vyvolanou moderními zbraněmi a způsoby boje.¹³²

Cervantes jasně definuje aspekty, které mu na jeho společnosti vadí, ať už se jedná o úmysly bojovníků či smysl spravedlnosti. Vše to reflektuje do své postavy, když don Quijote neustále srovnává svou dobu s dobou předchozí: *„Mas agora ya triunfa la pereza de la*

---

¹³⁰ MANNHEIM, Karl. *Ideología y utopía* [online]. México: Fondo de cultura económica, 1941 s. 169 [cit. 2023-03-25]. ISBN 968-16-2471-8. Dostupné z:

https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjOu5TwzLf8AhXo8rsIHQUoBEQQFnoECA0QAQ&url=https%3A%2F%2Felsudamericano.files.wordpress.com%2F2013%2F06%2Fkarl-mannheim-ideologia-y-utopia.pdf&usq=AOvVaw2N36Eg1FFKw_CWCIO-uZmh

„Un estado de espíritu es utópico cuando resulta incongruente con estado real, dentro del cual ocurre.“

¹³¹ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 70.

„Nada se hubiera reflejado en él de ese inconformismo cuyo pulso sentimos a través de toda la creación cervantina. Inconformismo en doble plano: del caballero, respecto al mundo que en su tiempo le rodea; del autor, respecto de los programas de restauración tradicional, pseudoutópica, con que algunos caballeros quieren responder.“

¹³² Tamtéž, s. 70-72.

*diligencia, la ociosidad del trabajo, el vicio de la virtud, la arrogancia de la valentía, y la teórica de la práctica de las armas, que sólo vivieron y resplandecieron en las edades del oro y en los andantes caballeros.*¹³³ (s. 48, II) Kritikou degenerovaných lidských hodnot kritizuje svou společnost. A tato nespokojenost a nekonformita vzbuzují v donu Quijotovi myšlenku o možnosti reformy stavu, ve kterém se jeho společnost nachází.¹³⁴ Tyto degenerované lidské hodnoty vyjadřuje i odporem k užití nových zbraní. Užívá staré, protože v boji stále hledá vyšší cíle- lidský a morální ideál, úsilí a ctnost.¹³⁵

Cervantesovy názory na první pohled vypadají jako středověké, vzhledem k jeho pohledu a vyzdvihování minulosti. Ve skutečnosti jsou však politické a odmítají moderní stát:

*„To nám vysvětluje povahu těch myšlenek dona Quijota, které na počátku považujeme za středověké. Středověké v tom smyslu, že odmítají pokroky moderní doby [...]. Ale don Quijote nepředstavuje iluzi znovunastolení středověkého řádu, jako spíše jen odmítání moderního státu.*¹³⁶

V *Donu Quijotovi* Cervantes, dle Maravalla, zosobňuje odpor k novotám moderního státu, k nové politice. Symbolicky vyjadřuje myšlenkový proud, který vzdoruje tak velké inovaci.¹³⁷ V tomto aspektu lze vidět utopický náboj.

4. 6. Politický nádech díla

Don Quijote, i přes humorné ladění díla, v sobě tedy nese politický nádech a pohled na situaci své doby. Jak napsal Maravall, je to „román- utopie o rytířsko- pastýřské vládě, ke které se část španělského obyvatelstva toužila vrátit, ačkoliv je to proti přirozenému stavu

---

¹³³ „Za našich časů vítězí však lenost nad úsilím, zahálka nad pracovitostí, neřest nad ctností, chvástavost nad odvahou a plané mudrování nad uměním válečným, které mělo a doopravdy kvetlo jenom tehdy, v těch starých zlatých časech a v rukou rytířů potulných.“ (1982, s. 20, II)

¹³⁴ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 100.

¹³⁵ Tamtéž, s. 134.

¹³⁶ Tamtéž, s. 197.

„Ello nos explica el carácter de aquellas ideas de don Quijote, que, al empezar llamamos medievales. Son medievales en la medida en que responden a una detención ante los avances de la modernidad [...]. Mas don Quijote no representa tanto la ilusión de una restauración medievalizante, como una repulsa del Estado moderno.“

¹³⁷ Tamtéž, s. 198.

věcí“¹³⁸. V předchozí podkapitole jsme vyzdvihli, jak důležitou úlohu v celém díle měl ideál zlatého věku. Lidé se k této ideální době neustále vraceli až do takové míry, že v ní částečně žili a byl to dle nich ideál dobré vlády, kterou můžeme nazývat rytířsko- pastýřskou. Jak již bylo zmíněno, Mumford vymežil dva typy utopie, rekonstrukce a úniku. A ačkoliv jsou každá jinak laděná, mají podobný cíl, a tím je zlatý věk. Oba typy odmítají obchod a zastávají přirozený stav, kdy lidé potřebovali opravdu jen to nezbytné.¹³⁹

Již zmíněný ideál navracení se do zlatého věku a rytířsko- pastýřské společnosti má politický podtext. Vše je, dle Maravalla, politickým odrazem, který charakterizuje mír. Této přirozené rytířsko- pastýřské společnosti se může dosáhnout přirozeně, bez žádného nátlaku, bez veřejné organizované moci.¹⁴⁰ Následkem tohoto soužití je mír, jak sám don Quijote potvrzuje: „*Todo era paz entonces, todo amistad, todo concordia.*“¹⁴¹ (s. 156, I) V konečném smyslu je tedy východisko ideálu uspořádání společnosti tímto směrem čistě politické. Cervantes nastiňuje tento idylický svět venkovanů a rytířů, v jádru pro to ale má politický záměr. Staví se proti politickým způsobům, které s sebou přináší ekonomické a společenské změny tím, že proti nim staví idylický dávný svět, který ale již nelze navátit.¹⁴² Tím zdůrazňuje chybnost těchto změn, které přicházejí.

Cervantes vystupuje právě proti tomuto „unikání“ lidí v utopii úniku, neboť mu přijde neproduktivní a vedoucí do katastrofy. Maravall podtrhuje jeho politický záměr: „*Quijote má politický záměr: vynést na povrch hloupost těch, kteří žijí ve smyšleném světě vedoucím k fantastické vizi rytíře. Nicméně právě oni zastávají názor, že v tomto světě je lidské štěstí.*“¹⁴³ Chce tedy ukázat pošetilost těch, kteří žijí ve světě představ. Musí seriózně a v celé šíři vylíčit tuto utopii, kterou svou ironií obrací do kontrautopie, aby poukázal na to, do jaké

---

¹³⁸ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 202.

„novela- utopía del gobierno caballeresco pastoril en el que un sector de la opinión española, contra el curso natural de las cosas, se empeñaba en mantenerse encerrada“

¹³⁹ Tamtéž, s. 191.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 195.

¹⁴¹ „Všude vládly mír, přátelství a shoda.“ (1982, s. 88, I)

¹⁴² MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 197.

¹⁴³ Tamtéž, s. 203.

„El *Quijote* tiene un propósito político: poner de relieve el disparate de quienes coinciden en estar en un mundo de creencias que lleva a la visión fantasmal del caballero. Pero, justamente, éste y quienes del mundo simbolizado por él participan, sostienen que allí está la felicidad de los hombres.“

katastrofy to vede. Chtěl tedy ukončit ten utopismus politického systému. I přes humor se tedy jedná o vážné téma.

5. THOMAS MORE, ERASMUS ROTTERDAMSKÝ A HUMANISTÉ

5. 1. Spojitost Utopie Thomase Morea s Donem Quijotem

Maravall srovnává a spojuje určité aspekty Cervantesova a Moreova díla. V době napsání *Dona Quijota* potulní rytíři již neexistovali. Na začátku 17. století již úplně vymizeli, proto byli v jeho díle už jen čistě produktem fantazie hrdiny. Stejně tak smyšlení jsou i obyvatelé Moreovy Utopie. I přesto však vzbudili v určitých lidech revolučního ducha: „*To nic nemění na tom, aby lidé s určitou mentalitou jejich hrdinské činy obdivovali a některé z nich to pohnulo k sociální reformě společnosti.*“¹⁴⁴

Ani u Morea, ani u Cervantese utopie neznačí perfektní stát s dokonalým společenským uspořádáním, který je pro svoji dokonalost nerealizovatelný. More vytváří „*společnost burleskně absurdní a nerealizovatelnou, [...] jako satiru na jeho vlastní společnost*“¹⁴⁵. To samé vytváří Cervantes v *Donu Quijotovi*. Oba dva ve svém díle kritizují soudobou chamtivou společnost. Mezi podobnosti patří například kritika soukromého majetku, který na Utopii neznali, což potvrzuje Hythlodaeus při popisu Utopie: „*Si quidem alibi de publico loquentes ubique commodo privatum curant, hic ubi nihil privati est, serio publicum negotium agunt, certe utrobique merito.*“¹⁴⁶ Don Quijote zase oslavuje zlatý věk, kdy toto rozdělení také neexistovalo: „*Dichosa edad y siglos dichosos aquellos a quien los antiguos pusieron nombre de dorados [...]. Entonces los que en ella vivían ignoraban estas dos palabras de tuyo y mío. Eran en aquella santa edad todas las cosas comunes.*“¹⁴⁷ (s. 155, I) Zde se jedná jak politický program, tak i o touhu po vyšších hodnotách. Nalézáme zde etický politicko-společenský záměr, ne však idealizovaný ekonomický program. Nelze popřít,

---

¹⁴⁴ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 69.

„Eso no quita nada a que el fin que de sus imaginadas hazañas se obtuviese fuera realmente admirable para gentes de cierta mentalidad y bastante para mover a alguno a la reforma de una sociedad cuyos factores históricos hacían imposible conseguirlo.“

¹⁴⁵ SÁNCHEZ, Juan Antonio. Utopie v *Donu Quijotovi*? In: MAREŠOVÁ, Jaroslava, VRÁTILOVÁ Barbora a SÁNCHEZ Juan Antonio. Cit. d., s. 71- 72.

¹⁴⁶ MORE, Thomas, Victor MICHELS a Theobald ZIEGLER. *Utopia*. Berlin: Weidmann, 1895, IXX, s. 111. Srov. MORE, Thomas, Jan HALADA, Bohumil RYBA a Petr KŘIVSKÝ. *Utopie*. Praha: Mladá fronta, 1978, s. 115:

„Všude jinde lidé, mluvící o veřejném prospěchu, starají se jenom o soukromý, v Utopii však, kde není nic soukromého, opravdově se všichni zabývají veřejným zájmem.“ (1978, s. 96)

¹⁴⁷ „Šťastná to doba a blažené časy, které nazvali staří zlatým věkem [...], ti, kdo tehdy žili, neznali ještě slov tvoje a moje. Za onoho rajskeho času byly všechny věci lidem společné.“ (1982, s. 88, I)

že oba mají díla prodchnuta kritickými poznámkami ke stavu své země: „*Tento typ kritických poznámek o reálném stavu se skutečně nachází v dílech jako Utopie.*“¹⁴⁸ V obou dílech je obsažen kritický aspekt ve vztahu ke společnosti a politice. Vše je však zahaleno do jazyka frašky. Hythlodæus srovnává Utopii s ostatními státy, ve skutečnosti ale kritickými poznámkami odkazuje ke své zemi, jako když například mluví o dodržování zákonů: „*Hos mores, ut dixi, principu illic foedera tam male servantium puto in causa esse, ne ulla feriant Utopienses mutaturi fortasse sententiam, si hic viverent.*“¹⁴⁹ (1895, s. 89) Velmi často odkazuje k faktu, že v ostatních státech má šlechta a církve výsady a zejména, že žije v zahálce a z práce druhých: „*Tantus est ergo nobilium numerus, qui non ipsi modo degant otiosi tanquam fuci laboribus aliorum, quos, puta, suorum praediorum colonos, augendis redditibus ad vivum usque radunt [..].*“¹⁵⁰ (1895, s. 16) Vladaři se, dle něj, spíše zajímají o to, co by ovládli, než aby dobře vládli.

More ve svém díle otevřeně kritizuje a opovrhne bohatstvím a penězi- zlatem: „*Přisuzuje stříbru a zlatu bídné užití, čímž je pro lidi dehonestuje.*“¹⁵¹ V Utopii užívají zlato a stříbro pro zhotovení záchodů, naušnic a řetězů pro zločince. Starají se o to, aby zlato a stříbro u nich bylo v potupném opovržení:

„*[..] Ex auro atque argento non in communibus aulis modo, sed in privatis etiam domibus matellas passim ac sordissima quaeque vasa conficiunt/ ad haec catenas e crassas compedes, quibus coercent servos, iisdem ex metallis operantur/ postremo quoscumque aliquod crimen infames facit, ab horum auribus anuli dependent aurei [..].*“¹⁵² (1895, s. 64)

---

¹⁴⁸ SÁNCHEZ, Juan Antonio. Utopie v *Donu Quijotovi*. In: MAREŠOVÁ, Jaroslava, VRÁTILOVÁ Barbora a SÁNCHEZ Juan Antonio. Cit. d., s. 75.

¹⁴⁹ „Jak jsem řekl, mravy tamních vladařů, tak nespolehlivě dodržujících smlouvy, byly tuším hlavním důvodem pro Utopijské, aby smluv neuzavírali vůbec. Snad by svůj názor změnili, kdyby žili v naší části světa.“ (96)

¹⁵⁰ „Příliš mnoho je šlechticů. Ti nejenom sami žijí v zahálce jako trubci z práce jiných, totiž obdávatelů svých statků, a je odírají na kůži [..].“ (1978, s. 35)

¹⁵¹ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 38.

„*Condena a la plata y al oro a usos viles que los hagan aborrecibles a las gentes.*“

¹⁵² „Ze zlata a stříbra dávají zhotovovat- a to nejenom ve společných síních, nýbrž i v soukromých domech šmahem- nočníky a všechny nejspínavější nádoby. Kromě toho z týchž kovů se u nich dělají řetězy a tlusté okovy, kterým spoutávají otroky. Konečně jestliže u nich někteří občané upadli v bezectí pro nějaký zločin, z uší takových lidí visí zlaté naušnice. [..].“ (1978, s. 75)

Proto, když přijedou velvyslanci z jiným států oděni ve zlatě, tak jim jsou pro smích. Jsou totiž oděni vším, co bylo v Utopii ozdobou otroků, zločinců nebo sloužilo jako tretky pro děti.

Podobné mínění vůči penězům zastává i Cervantes. Oba dva se neztotožňují s novým režimem státu. Mají politické ideály, které mají blíže ke středověku. Přesto jsou však na pomezí, protože mají vůči tomuto období také výhrady. Ačkoliv totiž humanisté otevřeně kritizují nekulturu a barbarství středověku, jejich morální a politické ideály k tomuto období mají blízko. Jejich ideál dokonalosti člověka a společnosti, ve které žije, plynne právě ze středověké podstaty.¹⁵³

Existuje hned několik faktorů, které umožnily vznik moderního státu. Mezi nimi dvě zásadní změny, a to sice střelné zbraně a vypočítavý duch. Oba tyto aspekty charakterizují moderní dobu a její politický výtvar- moderní stát.¹⁵⁴ A proto jedním z prostředků, kterým don Quijote odporuje modernímu státu je odmítání moderních zbraní a způsobu boje. Právě tento aspekt moderní stát charakterizuje. Don Quijote bude užívat jen zbraně, které zvládne svou vlastní silou a nebude bojovat tam, kde záměr nesouzní s jeho morálkou, jen pro peníze. More, jak potvrzuje Maravall, na to měl podobný názor: „*Don Quijote nebude užívat jiných zbraní, než těch jejichž účinnost závisí čistě na síle člověka, který ji ovládá. A bude bojovat pouze v bojích, které morálně přijme. Není snad potřeba ani zmiňovat, že T. More je ve své Utopii také proti novým způsobům a formám boje.*“¹⁵⁵ V Utopii lze tento postoj pozorovat ve způsobu, jakým boje a válčení popisuje. K boji používají zejména šípy a sekery.¹⁵⁶ Tento postoj proti moderním zbraním je součástí utopie a odpovídá to reformačnímu ideálu dona Quijota. Dále právě proti tomuto vypočítavému a racionálnímu duchu vystupuje celý smysl Cervantesova díla.

Cervantes stejně jako More vymýšlí absurdní příběh, ve kterém reflektuje situaci, v níž se společnost ocitá, když není možné naplnit její ideály: „*Cervantes také vytváří příběh o*

---

¹⁵³ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 54-55.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 68.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 62.

„Don Quijote únicamente está dispuesto [...] a no emplear otras armas más que aquellas, cuya eficacia ofensiva depende únicamente del valor personal de quien las sustenta, de su esforzado ánimo y de la energía de su brazo; y no combatirá más que en aquellas empresas que personalmente acepte. Casi no hace falta decir que, en su Utopía, también T. Moro está contra las nuevas formas de combatir.“

¹⁵⁶ Srov. MORE, Thomas, Jan HALADA, Bohumil RYBA a Petr KŘIVSKÝ. Cit. d., 1978, s. 114.

absurdním rytíři, který si skrz vlastní absurditu uvědomí tristní stav, ve kterém se jeho společnost nachází. V této společnosti nemají smysl ušlechtilé úmysly, které se v románu nabízí.“¹⁵⁷ More samozřejmě ve svém díle nemá postavu potulného rytíře, ale za podobně smýšlející by se mohl považovat Hythlodæus, který zaslepeně popisuje ideální aspekty Utopie, kde žije.

Dalším společným rysem je místo. Oba využívají pro vyvrcholení své utopie prostředí ostrova. V *Donu Quijotovi* se zde odehrává utopická vláda Sancha, u Morea je ostrov hlavním dějištěm státu Utopie. Maravall zdůrazňuje dokonalé charakteristiky tohoto prostředí pro utopickou literaturu a také fakt, že ho jako první užil právě More a to i přímo pro pojmenování svého díla.¹⁵⁸ Utopisté si obecně pro zobrazení svých ideálních společností vybírají uzavřená, izolovaná prostředí: „Utopisté vytváří své ideální společnosti do určité míry uzavřené a neměnné, proto je prostředí ostrova geograficky velmi příhodné.“¹⁵⁹ Je důležité také zmínit, že Cervantes stejně jako More navazoval na starověký koncept o bláznu, který smí jako jediný říkat nahlas pravdu, a který v této bláznivosti odkrývá i pravou podstatu věcí.¹⁶⁰ V Utopii je doslova o šaškovi, bláznovi řečeno: „*Excidebant homini tamen interdum quaedam adeo non absurda, ut fide adagio facerent crebro iactu iaci aliquando Venerem.*“¹⁶¹ (1895, s. 27) Tento aspekt blázna jsme probrali již na začátku této práce.

Také Vsevolod Bagno si všímá spojitosti mezi díly *Don Quijote* a *Utopie*. Soudí tak dle začátku Cervantesova díla: „*En un lugar de la Mancha, de cuyo nombre no quiero acordarme.*“¹⁶² (s. 69, I) Jedná se o nejisté místo bez jména, které se objevuje i v Moreově

---

¹⁵⁷ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 234.

„Cervantes finge también la fábula de un caballero imposible, para que su misma imposibilidad dé cuenta de la penosa situación de una sociedad en la que no tienen sentido los nobles propósitos que al hilo de la invención novelesca se van ofreciendo.“

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 235.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 236.

„Los utopistas hacen de sus sociedades ideales-, y para ello, como ya dijimos, nada más adecuado que la situación geográfica de una isla- sociedades en alguna medida, mayor o menor, cerradas y estáticas.“

¹⁶⁰ SÁNCHEZ, Juan Antonio. Utopía e ironía en el contexto de Tomás Moro. *Revista de filosofía (Madrid)* [online]. 2012, [cit. 2023-03-12]. ISSN 0034-8244. Dostupné z: doi <https://revistas.ucm.es/index.php/RESF/article/view/37630>

¹⁶¹ „Tu a tam však vyklouzly tomu člověku výroky ne zcela nesmyslné, aby se tak potvrdilo přísloví, že tomu, kdo často hází kostkami, někdy přece padne nejlepší hod.“ (1978, s. 44)

¹⁶² „V jedné vsi kraje zvaného Mancha, na jejíž jméno si nechci vzpomenout [..].“ (1982, s. 25, I)

Utopii a je to nejvhodnější místo pro utopické město.¹⁶³ U Morea se odehrává celý příběh v této Utopii, naopak v *Donu Quijotovi* se většina akce odehrává mimo tuto osadu. Důležitý je však tento popis, který se nápadně podobá charakteristice Moreova státu. To nás tedy vede k zamyšlení, že tento úvod není náhodný, ale nese v sobě spojitost s tímto velkým humanistickým myslitelem a jen to podtrhuje fakt, že Cervantes byl tímto autorem do jisté míry ovlivněn.

5. 2. Humanisté, Erasmus Rotterdamský a jejich vliv na Cervantesovo myšlení

Cervantes má velmi blízko k názorům humanistů, mezi které patří Erasmus Rotterdamský i Thomas More. Mimo jiné se toto hnutí neztotožňuje s moderní politickou a sociální organizací státu a na to odpovídá Cervantes svým dílem.¹⁶⁴ Odpovídá na to stvořením rytířsko-pastýřského ideálního světa.

Humanisté věří v perfektní morálku člověka a společnosti, v čele této myšlenky právě s Morem a Erasmem.¹⁶⁵ Proto můžeme v průběhu knihy vidět, že don Quijote reformuje i sám sebe, nejen společnost. Snáší mnohé útrapy a to ne proto, aby ho ostatní litovali či obdivovali, ale dělá to pro svoje vlastní osobní zdokonalení.¹⁶⁶ A právě skrz individuální zlepšení chce zlepšit celý svůj věk, takový je jeho projekt:

„Skrz zlepšení a zdokonalení sebe sama don Quijote hledá způsob, jak zdokonalit celý svůj věk. Ale nehledá to skrz bezprostřední reorganizaci zvyků, vlády, společnosti, ale přes vliv svého dobročinného chování. Je to právě jedinec, který se musí změnit a s ním se pozmění vše, co na něm spočívá. Skrz své činy a svůj příklad, což člověk také dokazuje svými skutky, se předloží tento lepší věk, který se tím vzkřísí.“¹⁶⁷

---

¹⁶³ BAGNO, Vsevolod. El utopismo como base de mentalidad quijotesca, y del quijotismo mundial. In *Actas del XII Congreso de la Asociación Internacional de Hispanistas* [online]. 1998, s. 29 [cit. 2023-03-12]. ISBN 0-7044-1900-9. Dostupné z: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2316875>

¹⁶⁴ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 57.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 86.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 93.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 99.

„Y tras mejoramiento y perfeccionamiento del hombre don Quijote busca una transformación perfeccionadora de su edad. Pero no la busca mediante la reorganización inmediata de las costumbres, del gobierno, de la sociedad, sino a través de la influencia bienhechora de la acción individual. Es el individuo el que va a cambiar y con él se

Cervantes svoje dílo provází humoristickým tónem, ale vytváří mnohem víc než humorné dílo. Stejně jako Erasmus ve své *Chvále bláznovství*, pod rouškou smíchu ukrývá kritiku. Právě tomuto tématu se věnuje Bachtin, smíchu jako způsobu pro vyjádření kritického myšlení a vážné myšlenky. V Cervantesově díle se společně s kritikou prolínají renesanční názory jeho doby:

„Cervantes začal své dílo založené na tradičním schématu potulného rytíře, pohlížejíc na něj humoristickým tónem, a skončil stvořením osobnosti, která byla mnohem víc než to. Na první pohled není don Quijote nic víc, než imitátor potulného rytíře, ale později ukáže své hlavní poslání [...] reformy, která činí originálním jeho charakter, tvořící jeho osobitost.“¹⁶⁸

Revoluční charakter tedy není směřován jen ke společnosti, nýbrž také k objevení své vlastní individuality, reformě sama sebe, což je jedna z hlavních myšlenek renesance. Mezi ní patří i svoboda, důležitý aspekt Cervantesova díla, jak zdůrazňuje Maravall: *„Člověk je, pro dona Quijota, tím, čím se sám dělá, svými činy.“¹⁶⁹*

Tento postřeh je velmi důležitý pro pochopení myšlení Cervantese, jehož názory jsou velmi silně ovlivněny renesancí zejména co se týče společenského postavení. Narozdíl od středověkého feudálního a církevního názoru se zakládá na ctnosti jako hlavní vlastnosti opravdové šlechty a právě dobré činy jsou důležitější než urozený rod. Také byl velmi ovlivněn Erasmem, který zastával svobodné a volné myšlení, individualismus a byl proti feudálním a církevním aktivitám. Jeho vliv se odráží téměř ve všech Cervantesových dílech, jak říká Osterc, zejména ho lze pozorovat v Cervantesových vlastních radikálních postojích vůči realitě své doby.¹⁷⁰ Cervantes byl velmi dobře seznámen s názory a filozofickými proudy své doby, jak potvrzuje Américo Castro. Jeho pohled na svět nebyl náhodný, ale vycházel

---

modificará lo que sobre él descansa. Por obra suya y por su ejemplo, que no deja de ser también una acción personal, se impondrá esa edad mejor que viene a resucitar.“

¹⁶⁸ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 78.

„Cervantes empezó su obra sometido al esquema tradicional del caballero andante, tomándolo en tono humorístico, y acabó creando un personaje que era mucho más que eso. Al pronto, don Quijote no es más que un imitador de caballero andante y más tarde se presenta con toda una gran misión [...] reformadora que individualiza su carácter, que le proporciona una personalidad.“

¹⁶⁹ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 81.

„El hombre es, para don Quijote, lo que cada uno se hace.“

¹⁷⁰ OSTERC, Ludovik. *El pensamiento social y político del Quijote* [online]. México: UNAM, 1988, s. 191- 192 [cit. 2023-03-20]. ISBN 968-837-501-2. Dostupné z:

<https://books.google.com.mx/books?id=RaOwTK3rnYkC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>

z četby poetických a filozofických traktátů.¹⁷¹ Právě proto je tak aktuální a vyjadřuje se i k nepříznivým aspektům své společnosti.

Dále Maravall popisuje jako hlavní úkol politické autority zlatého věku mír a to samé byl i hlavní cíl humanistů. Popisuje zlatý věk jako období, ve kterém vládla přirozená dobrota a vlídnost, která mezi lidmi udržovala mír, spravedlnost a ctnost, a skrz ní žili v souladu s přírodou. Moderní doba je velmi vzdálená této morálce.¹⁷² Tento cíl s nimi spojuje dona Quijota, který bojuje za účelem míru, největší prospěch, kterého člověk může dosáhnout. To dosvědčují i nesčetné zmínky dona Quijota týkající se míru, jež považuje za cíl války: „*Esta paz es el verdadero fin de la guerra; que lo mesmo es decir armas que guerra.*“¹⁷³ (s. 466, I) Don Quijote tedy sice vyzdvihuje zbraně, ale jen jako prostředek pro dosažení míru.

5. 3. Renesanční teorie ušlechtilosti člověka

Chul Park vidí jako hlavní element Cervantesova nekonformismu zejména nesouhlas se společenskou hierarchií a faktem, že šlechtu určuje urozená krev. Dle našeho autora se každý o své postavení a ctnost zaslouží svými vlastními činy a vystupováním. Tento názor vychází z humanismu a renesančního smýšlení. Je z něj tedy cítit nádech sociální reformy a moderního myšlení.¹⁷⁴ Tato nespokojenost se společenskou hierarchií se prolíná téměř celým dílem, například když don Quijote vysvětluje Sanchovi, že na světě jsou dva typy urozených rodů:

*„Hay dos maneras de linajes en el mundo: unos que traen y deriban su descendencia de príncipes y monarcas [...]; otros tuvieron principio de gente baja, y van subiendo de grado en grado, hasta llegar a ser grandes señores; de manera, en que está la diferencia en que unos fueron, que ya no son, y otros son, que ya no fueron.“*¹⁷⁵ (s. 262, I)

---

¹⁷¹ CASTRO, Américo. *El pensamiento de Cervantes* [online]. Madrid: Imprenta de la librería y casa editorial de Hernando (S.A.), 1925, s. 27 [cit. 2023-03-12]. Dostupné z: <https://www.cervantesvirtual.com/obra/el-pensamiento-de-cervantes/>

¹⁷² MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 210.

¹⁷³ Ano, mír je pravým cílem války, a válka a služba ve zbrani, toť jedno a totéž.“ (1982, s. 372, I)

¹⁷⁴ PARK, Chul. Cit. d., s. 231- 232.

¹⁷⁵ „Na světě je dvojí druh rodů, jedny mají a odvozují svůj původ od knížat a vládců [...]; a příslušníci těch druhých rodů pocházejí z lid prostého ale stoupali od stupně k stupni, až se z nich nakonec stali velcí páni. Rozdíl je tedy v tom, že jedni už nejsou tím, čím kdysi byli, a druzí opět jsou tím, čím nebývali.“ (1982, s.184, I)

Sám prosazuje druhý typ, mezi který se také řadí. Cervantes dává jasně najevo, že na urozeném rodu nezáleží, když ústy dona Quijota promlouvá k Sanchovi, ve chvíli, kdy Sancho zjistí, odkud a z jakého rodu Dulcinea pochází: „*Y así, bástame a mí pensar y creer que la buena de Aldonza Lorenzo es hermosa y honesta; y en lo del linaje importa poco, que no han de ir a hacer información dél para darle algún hábito.*“¹⁷⁶ (s. 314, I)

Dle Cervantese se urozený člověk neurčuje jeho předky, ale jeho vlastní ctností, činy a moudrostí. Člověk může být víc než ten druhý pouze pokud, se o to sám zaslouží: „*Sábete, Sancho, que no es un hombre más que otro si no hace más que otro.*“¹⁷⁷ (s. 225, I) Jediným kritériem, které určuje důležitost a postavení člověka, je ctnost a jeho dobré činy.¹⁷⁸ Hodnota člověka je určena člověkem samotným.

S touto myšlenkou se pojí i myšlenka rovnosti a rovnoprávnosti mezi lidmi. Právě proto měl každý stejné možnosti pro to, získat si čest a uznání. Je to také myšlenka velmi moderní, protože právě tato rovnost mezi lidmi se později stane hlavním mottem Francouzské revoluce.¹⁷⁹ Cervantes tuto rovnost vkládá do úst svému protagonistovi, když don Quijote zve svého zbrojnoše ke společnému stolu jíst z jednoho talíře: „*[..] Quiero que aquí a mi lado [..] te sientes, y que seas una mesma cosa conmigo, que soy tu amo y natural señor; que comas en mi plato y bebas por donde yo bebiere; porque de la caballería andante se puede decir lo mesmo que del amor se dice: que todas las cosas iguala.*“¹⁸⁰ (s. 154, I) Don Quijote bere Sancha jako sobě rovného. A proto se pořád vrací do ideálu zlatého věku, protože rovnost byla jedním z jeho hlavních atributů.

A právě i rovnost vychází ze Cervantesova známého názoru, že člověka formují jeho skutky a jen podle nich lze ostatní soudit. Tato myšlenka je velmi očividná v celé knize a objevuje se hned v několika pasážích, například když don Quijote mluví s Andrysem o potulném rytířství: „*Importa poco eso [..]; que Hadultos puede haber caballeros; cuanto*

---

¹⁷⁶ „A tak mi tedy stačí, když se domnívám a věřím, že ta prostosrdečná Aldonza Lorenzová je krásná i počestná; na slávě jejího rodu už vůbec nezáleží, neboť po tom přeci nikdo pátrat nebude, aby ji snad přioděl pláštěm vysokého důstojenství.“ (1982, s. 231, I)

¹⁷⁷ „Víš, Sancho, že člověk předčí druhého jen tím, když vykoná více než on.“ (1982, s. 151, I)

¹⁷⁸ PARK, Chul. Cit. d., s. 232-233.

¹⁷⁹ PARK, Chul. Cit. d., s. 232.

¹⁸⁰ „*[..] Přeji si nyní, abys usedl po mém boku [..] a byl jakoby jedno tělo a jedna krev se mnou, jenž jsem tvůj vládce a pán, abys jedl, Sancho, z mé misky a pil, odkud budu pít já, neboť o potulném rytířství lze říci totéž, co se říkává o lásce, že totiž nezná rozdíl.*“ (1982, s. 87, I)

más, que cada uno es hijo de sus obras.“¹⁸¹ (s. 97, I) Dokonce i Sancho Panza použije toto spojení při rozmluvě s holičem o bláznovství, jímž ho jeho pán už nakazil: „[...] *Y si insulas deseo, otros desean otras cosas peores; y cada uno es hijo de sus obras [...]*“¹⁸² (s. 563, I) Stejnými slovy popisuje i don Quijote svou Dulcineu: „[...] *Dulcinea es hija de sus obras, y que las virtudes adoban la sangre, y que en más se ha de estimar y tener un humilde virtuoso que un vicioso levantado.*“¹⁸³ (s. 291, II) Zde autor přímo vyjadřuje obě své myšlenky, a to sice, že Dulcineu určují její činy a také, že nezáleží na původu, ale zda je člověk ctnostný. Tuto myšlenku Cervantes nevložil pouze do *Dona Quijota*, ale i do jiných ze svých děl, například do *Persiles*, kde hrdina uprostřed bitvy na moři říká:

„La baja fortuna jamás se enmendó con la ociosidad ni con la pereza; en los ánimos encogidos nunca tuvo lugar la buena dicha; nosotros mismos nos fabricamos nuestra ventura, y no hay alma que no sea capaz de levantarse a su asiento; los cobardes, aunque nazcan ricos, siempre son pobres, como los avaros mendigos.“¹⁸⁴

Popouzí tak ostatní k činnosti, protože náš úděl si tvoříme my sami. Vyjadřuje tím to samé, že jen my sami jsme zodpovědní za náš osud skrz naše skutky.

Cervantes tedy skrz svého protagonistu kritizuje aktuální společenské uspořádání společnosti a navrhuje nový model uspořádání, při kterém upřednostňuje morální hodnoty a ctnosti před zděděnými privilegii či přiděleným společenským postavením. Člověk se má sám zasloužit o své postavení ve společnosti, zda bude vážené nebo ubohé.¹⁸⁵ A tato myšlenka se opět propojuje s rytířským a pastýřským světem, o kterém tu již byla řeč, protože v tomto vzdáleném světě to nebyl jen ideální model společnosti, ale realita. Jak potvrzuje Chul Park,

---

¹⁸¹ „Na tom málo záleží, [...] i Haldudové mohou být rytíři, tím spíše, že člověka třeba soudit podle skutků.“ (1982, s. 46, I)

¹⁸² Já toužím po ostrovech a jiní po horších věcech. Co jsi vykonal, tvoje podoba! (1982, s. 465, I)

¹⁸³ „[...] Dulcinea je dcerou svých skutků a že ctnostmi nabývá lepšího rázu každý rod; a je třeba si více vážit ctnostného muže původu prostého nežli urozeného neřestníka.“ (1982, s. 263-264, II)

¹⁸⁴ CERVANTES SAAVEDRA, Miguel de. *Los trabajos de Persiles y Sigismunda*. Madrid: Cátedra, 1997, s. 357- 358. ISBN 84-376-1544-5.

Srov. CERVANTES SAAVEDRA, Miguel de. *Persiles a Sigismunda: severský příběh*. Přel. Josef FORBELSKÝ. Praha: Academia, 2016, ISBN 978-80-200-2539-5, s. 161:

„Neblahý osud se nikdy nenapravil nečinností ani zahálkou; my sami si vytváříme své štěstí a nevyskytuje se duše, která by se nedokázala pozvednout z místa; zbabělci, byť se narodili bohatí, vždycky zůstanou chudí, stejně jako lakomí žebráci.“

¹⁸⁵ PARK, Chul. Cit. d., s. 234.

Cervantes touží po správné a spravedlivé společnosti, kde každý člověk sám sebe utváří svými činy a pravá šlechta tkví ve ctnosti a schopnosti člověka. Nepopisuje však utopii, pouze užívá utopické momenty pro kritiku stávajícího stavu. Skrz svůj radikální renesanční humanismus kritizuje sociální, politické i církevní instituce monarchie.¹⁸⁶

---

¹⁸⁶ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 237.

6. SANCHO JAKO MOUDRÝ VLÁDCE

6. 1. Postava Sancha a jeho střízlivé vidění situace

Zde se dostáváme ke klíčové postavě pro naše téma, k Sanchovi. Je důležité poznamenat, že je pro výstavbu díla velmi důležitou postavou, neméně důležitou jako sám don Quijote. Svými vlastnostmi je čtenáři blíže než zasněný rytíř, a sám vyjadřuje velmi zajímavé myšlenky: „*Sancho má stejný význam pro výstavbu díla jako don Quijote. Setkávají se v něm nejenom různé perspektivy, ale také odstíny lidských vlastností. Hrdina není vykreslen jednoznačně, ale představuje komplexnost lidské povahy.*“¹⁸⁷

Postava Sancha je také vykreslována jako určitý druh blázna, je to takový prostáček, který ale na věci nahlíží střízlivýma očima, rozhodně střízlivějšíma než jeho pán. Jeho bláznovství má ale jiný charakter než to Quijotovo. Nejedná se totiž tolik o bláznovství, ale spíš o jednoduchost prostého venkovana, jehož bláznovství ale odráží lidovou kulturu a karneval. Je takovým šaškem přirozeně spjatým s jednoduchostí. Nejedná se zde však o hloupost, v jádru je velmi chytrý. Prostým způsobem dává najevo svou lidovou moudrost, což vyjadřuje v epizodě o Baratarii.¹⁸⁸ O Sanchově jednoduchosti často mluví i sám don Quijote, který o něm doslova říká: „*¡Oh, qué necio y qué simple que eres!*“¹⁸⁹ (s. 388, I) A právě proto Sancho i uvěří, že je vládcem ostrova, ne proto, že by byl blázen, ale proto, že je až pošetile důvěřivý.

Také si všímá zkaženosti své společnosti a vůbec neskrývá, že je také zkažený a poháněný penězi. Svou hamižnost dá několikrát přímo najevo: „*Cásese, cáse se luego, encomiéndole yo a Satanás, y tome ese reino que se le viene a las manos de vobis vobis, y en siendo rey, hágame marqués o adelantado, y luego, siquiera se lo lleve el diablo todo.*“¹⁹⁰ (s. 377, I) Chce, aby se jeho pán hned oženil při vidině výhodného sňatku, protože díky tomu by také on zbohatl. Peníze považuje za základ všeho: „*Sobre un buen cimientto se puede levantar*

---

¹⁸⁷ KORBOVÁ, Katarína. *Don Quijote a Sancho Panza*. In: MAREŠOVÁ, Jaroslava, VRÁTILOVÁ Barbora a SÁNCHEZ Juan Antonio. Cit. d., s. 161.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 162.

¹⁸⁹ „Ó, jak jsi pošetilý a prostoduchý!“ (1982, s. 299, I)

¹⁹⁰ „Ožeňte se, ožeňte se, raději hned, u všech rohatých, a berte to království, ke kterému jste přišel jak slepý k houslím, a až budete králem, jmenujte mě markýzem nebo guvernérem a pak, ať už do toho hrom uhodí!“ (1982, s. 289, I)

un buen edificio, y el mejor cimiento y zanja del mundo es el dinero.“¹⁹¹ (s. 187, II) Vyjadřuje tak základy společnosti. V této jeho touze po bohatství a majetku Juan A. Sánchez vidí odraz lidí, kteří chtějí získat vysoká místa v administrativě a zbohatnout.¹⁹² To jen dokresluje negativní vlastnosti této společnosti.

Sancho nahlíží na svět realisticky, jak skutečně vypadá a funguje. Přitom naráží na Quijotův pohled pokrivený prizmatem ideálu rytířství. Tak si Sancho uvědomuje, že peníze jsou základem společnosti. Tuto jeho prozřetelnost zdůrazňuje Maravall, dle kterého si Sancho po celou dobu všímá nového ekonomického fenoménu jeho doby, kdy peníze už nepředstavují pouze prostředek pro každodenní placení potřebných výdajů, ale stávají se nejadekvátnějším prostředkem pro hromadění bohatství, zdrojem ekonomické a sociální moci rozhodující ve válce i v míru.¹⁹³

Sancho vidí ve své společnosti dvě skupiny lidí, bohaté a chudé: „*Dos linajes solos hay en el mundo, como decía abuela mía, que son el tener y el no tener; aunque ella al del tener se atenía; y el día de hoy, mi señor don Quijote, antes se toma el pulso al haber que al saber: un asno cubierto de oro parece mejor que un caballo enalbardado.*“¹⁹⁴ (s. 193-194, II) Příkladá se dle něj větší váha tomu, jak člověk vypadá a jeho bohatství než vědomostem. Vše určují peníze. Sancho ale neskrývá, že to samé pohání jeho a získá to právě svou vládou: „*De aquí a pocos días me partiré al gobierno, adonde voy con grandísimo deseo de hacer dineros porque me han dicho que todos los gobernadores nuevos van con este mismo deseo [..].*“¹⁹⁵ (s. 322, II) Je ovlivněn peněžní mentalitou své doby, slyšel, že všichni vládci jdou vládnout s vidinou bohatství, tak udělá to samé. Zároveň ale chce obstát jako dobrý vladař a vyzdvihuje pověst nad veškeré materiální bohatství: „*Así, que no hay para qué, nadie se tome conmigo, y*

---

¹⁹¹ „Na řádném základě možno vystavět pořádný dům a nejlepším základem, nejlepší podezdívkou na světě jsou peníze.“ (1982, s. 159, II)

¹⁹² SÁNCHEZ, Juan Antonio. Utopie v *Donu Quijotovi*? In: MAREŠOVÁ, Jaroslava, VRÁTILOVÁ Barbora a SÁNCHEZ Juan Antonio. Cit. d., s. 81.

¹⁹³ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 38.

¹⁹⁴ „Moje nebožka babička vždycky říkávala, že jsou na světě jenom dva rody, lidé zazobaní a pak ti s prázdnou kapsou, a mám-li pravdu povědět, sama hleděla, aby troníků kvapem přibývalo. A jak to dnes všude vypadá, můj milý pane done Quijote; lepší věru dukát v hrsti nežli velké vědomosti. Osel, když zlato veze, každému milejší než kůň, který s prázdnou kráčí.“ (1982, s. 165, II)

¹⁹⁵ „Za pár dní odjedu, abych se ujal toho vladařství, a toužím teď ve dne v noci po tom, abych tam byl co nejdříve a nadělal si brzy hodně peněz, řekli mi tady, že každý, kdo se má někde ujmout vlády, myslí nejvíce na tohleto [..].“ (1982, s. 296, II)

pues que tengo buena fama, y, según oí decir a mi señor, que más vale el buen nombre que las muchas riquezas, encájense ese gobierno, y verán maravillas; que quien ha sido buen escudero será buen gobernador.“¹⁹⁶ (s. 302, II)

6. 2. Epizoda o Baratarii

Tato epizoda je zajímavá i z toho důvodu, že se právě zde vůbec poprvé rozchází cesty Sancha a dona Quijota a každý zažívá jiná dobrodružství. Klíčové je však téma utopie, které tu má silně politický charakter. Utopie se prolíná téměř celým dílem, avšak v trochu jiném smyslu. V průběhu celého díla je utopie ironií převrácena v kontrautopii. Jediná pasáž, kde lze nalézt pozůstatky utopie jako takové, je epizoda o Sanchově vládě v Baratarii. Nekonformita se společenskou situací a myšlenka jejího zdokonalení se rozvíjí v průběhu celého díla. V ostatních kapitolách je spíš zjevná kritika a výsměch těm, kteří doufají v návrat starých idylických časů. Zde lze vidět, že se Sancho snaží utopicky vládnout dle starých ideálů spravedlivě. Mluvím zde o pozůstatcích utopie, protože i tato pasáž je psaná ironicky, neboť celé toto dobrodružství slouží pouze pro pobavení vévodů a je to jedno velké představení. Zároveň Sancho, ačkoliv ob stojí co se vladaření týče, není idylický nezkažený vládce, protože peníze jsou pro něj také motorem.

V Baratarii se tedy pojednává o Sanchově vládě na ostrově, v kapitolách, kde na Sancha vévodové sehraji scénku a jmenují ho vladařem ostrova. Zde je nejvíce užit jazyk frašky a karnevalový rámec aplikovaný na Cervantesovu představu o člověku, jak říká Juan A. Sánchez o Cervantesovi koncepci člověka: „*Jeho vlastní koncepce toho, kdo je člověk, je založena na určitých principech, které se mohou jevit jako reformátorské a kritické, aplikujeme-li je na soudobou společnost. To vše v jazyce frašky a v karnevalovém rámci, což je patrné zejména v epizodě o Baratarii.*“¹⁹⁷ Karnevalový rámec je zde zjevný- šašek, blázen ve funkci vládce a svět naruby. Jak důležitou úlohu blázen hrál v lidové smíchové kultuře

---

¹⁹⁶ „Ať mě tedy jenom nechají všichni na pokoji nikdo by nám dobrým jméně skvrny nenašel, a když je- jak můj pán vždycky říká- dobré jméno nad všechno zlato světa, už ať je tady to vladařství a uvidíte pravé divy! Ano, namoutě: kdo byl dobrým zbrojnošem, bude stejně dobrým guvernérem!“ (1982, s. 275, II)

¹⁹⁷ SÁNCHEZ, Juan Antonio. *Utopie v Donu Quijotovi?* In: MAREŠOVÁ, Jaroslava, VRÁTILOVÁ Barbora a SÁNCHEZ Juan Antonio. Cit. d., s. 80.

jsme si již ukázali výše. Význam této epizody Sánchez potvrzuje, když ji označuje za jednu z nejzajímavějších směšně vážných epizod světové literatury.¹⁹⁸

Celá tato epizoda je karnevalově laděná. A právě tento rámec tuto epizodu umožňuje, protože se tu vše obrátí naruby ve chvíli, kdy vládcem je blázen nebo hlupák. Sánchez definuje tento svět naruby situací, kdy ten, kdo vypadal nejméně schopný vládnout, se stává nejlepším vládcem, a ten nejméně rozumný a schopný soudit se stává nejlepším soudcem.¹⁹⁹ Sancho se nakonec ukáže jako velmi dobrý vládce, v určitých situacích i soudce.

6. 3. Lidová přísloví a rčení

Sancho se tedy nakonec ukáže jako velmi moudrý vládce, často se ve své vládě odvolává k lidové moudrosti vyjádřené nesčetnými lidovými rčeními a příslovími, které velmi často užívá. Častokrát je postaven před řadu případů, které musí vyřešit. Vede si ale velmi chytře a užívá k tomu právě lidovou ústní moudrost. Ti, co se Sanchovi vysmívali, jsou nakonec sami zesměšněni jeho chytrostí a vynalézavostí. Jak je v díle zmíněno: „*Las burlas se vuelven en veras y los burladores se hallan burlados.*“²⁰⁰ (s. 406, II)

Je to moudrost, kterou mají všichni k dispozici. Maravall sám příkládá váhu těmto rčením, dle něj lidstvo odjakživa formovaly tyto fráze a vychází z hluboké lidské zkušenosti.²⁰¹ Proto je ze strany Sancha velmi chytré se k nim odvolávat. Je to jeden z mnoha aspektů, které Sancha spojují s lidovou kulturou, kterou jsme na začátku práce vyzdvihli jako důležitý pramen celého díla. Jak říká don Quijote: „*Paréceme, Sancho, que no hay refrán que no sea verdadero, porque todos son sentencias sacadas de la misma experiencia, madre de las ciencias todas [..].*“²⁰² (s. 252, I) Lidová přísloví v sobě nesou lidovou moudrost, protože vznikly z lidské zkušenosti. Don Quijote dále říká: „*Otra vez te he dicho que los refranes son*

---

¹⁹⁸ SÁNCHEZ, Juan Antonio, 2018. Cit. d., s. 81.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 83.

²⁰⁰ „Co žertem začalo, vážně končívá, a posměváčci dost často leda posměch sklídí.“ (1982, s. 391, II)

²⁰¹ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 215.

²⁰² „Tak si ti, Sancho, vždycky myslím, že v každém přísloví je zrno pravdy, neboť všechny ty prúpovědi vzházejí z hloubi zkušenosti, matky všech věd [..].“ (1982, s. 176, I)

sentencias breves, sacadas de la experiencia y especulación de nuestros antiguos sabios.“²⁰³
(s. 551, II)

Váha lidských přísloví kulminuje za humanismu 16. století, kdy se jim přikládá dvojnásobná důležitost zejména proto, že humanismus oslavoval moudrost venkovského lidu jako starou moudrost a hlavně lidem nejpřirozenější.“²⁰⁴ A přesně tímto věděním, klíčovým pro vládnutí, oplýval Sancho. Někteří autoři ho nazývají též morální, prostou filozofií, jak říká Romera-Navarro: „*Morální filozofie je disciplína vhodná ke správnému řízení vlády, od jedince až po celou společnost a republiku.*“²⁰⁵ Tato lidová moudrost je právě prostředkem pro dobrou vládu.

Jsou to pozůstatky starého vědění a tím jsou ještě blíže lidské přirozenosti, a to nejpřirozenější je to nejdokonalejší. Jsou to relikvie staré filozofie. A Sancho je představitelem této přirozené společnosti, ve které je nahromaděná lidská zkušenost, jak potvrzuje Maravall: „*Sancho, obyčejný, primitivní člověk, [...] autentický představitel tohoto lidu, obraz přirozené společnosti, ve které se nashromáždilo tolik zkušenosti a rozumný způsob vidění věcí [...], nachází se v dokonalých podmínkách pro vládu následující nejvyšší moudrost přírody.*“²⁰⁶ Má tedy nejlepší předpoklady pro vládu, neboť následuje zákony přírody.

6. 4. Sancho jako moudrý soudce

Sancho se řídí tedy jen svým rozumem a dobrým svědomím křesťana při rozhodujících momentech. V Baratarii si na něj vévodové připraví hned několik situací, které

---

²⁰³ „Řekl jsem ti, nemýlím-li se, už několikrát, že přísloví jsou krátké průpovědi, které vzešly ze zkušenosti a přemítání našich dávných mudrců.“ (1982, s. 544, II)

²⁰⁴ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 216

²⁰⁵ ROMERA-NAVARRO, M. La defensa de la Lengua española en el siglo XVI. In: *Bulletin Hispanique* [online]. 1929, s. 204 [2023-03-20]. Dostupné z: https://www.persee.fr/doc/hispa_0007-4640_1929_num_31_3_2345

„Filosofía moral, disciplina adecuada para preparar a toda función de gobierno, desde el de uno mismo hasta el de la sociedad y la república.“

²⁰⁶ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 218.

„Sancho, hombre elemental, primario, [...] representante genuino de ese pueblo, imagen de la sociedad natural, en el que se ha ido acumulando tanta experiencia y tan sentenciosa y prudente manera de ver las cosas [...], está en inmejorables condiciones para poder gobernar, siguiendo las máximas supremas de la naturaleza.“

musí rozhodnout, a při kterých čekají, že se znemožní. Stane se však úplný opak. Ukažme si pár těchto situací. Hned na začátku kapitoly ho podrobí pár otázkám, dle kterých prý vždy o každém vladaři rozhodnou zda vyniká důmyslem. Jednou ze situací je spor mezi dvěma starci. Jeden obviňuje druhého, že mu půjčil deset dukátů, které mu nevrátil. Obviněný stařec se však brání, že už je vrátil. Přišel o holi a Sanchovi přísahá, přitom podá rákosovou hůl na podržení druhému starci. Odpřísáhne, že dukáty vrátil, a tím se zdá vše vyřešeno. První stařec uzná, že na to nejspíš zapomněl, protože by přeci křivě nepřisahal. Ale Sancho, který použije svůj selský rozum, přijde na to, že se dukáty ukrývají v té holi, a proto mohl stařec přísahat, že dukáty vrátil. Ptali se ho, jak na to přišel:

„Respondió que de haberle visto dar el viejo que juraba, a su contrario, aquel báculo, en tanto que hacía el juramento, y jurar que se los había dado real y verdaderamente, y que en acabando de jurar le tornó a pedir el báculo, le vino a la imaginación que dentro dél estaba la paga de lo que pedían. De donde se podía colegir que los que gobiernan, aunque sean unos tontos, tal vez los encamina Dios en sus juicios [..].“²⁰⁷ (s. 379, II)

Všichni byli velmi překvapeni vyřešením případu a považovali Sancha za druhého Šalamouna. Zároveň zde můžeme pozorovat vládu vedenou rozumem a vědomím dobrého křesťana, hned při prvním rozhodnutí se odvolává k Bohu.

Dalším jeho moudrým rozhodnutím je pře mezi ženou a dobytkařem. Žena obviňovala dobytkaře, že jí fyzicky ublížil. Sancho na ni prozíravě zkusí lest. Nařídí dobytkaři, aby jí dal svůj měšec s dukáty a poté ho pobídne, aby si ho od ní vzal nazpět. To však nebylo možné, protože žena se tak vehementně bránila, že muž neměl šanci ji přeprat. Na to Sancho poví: *„Hermana mía, si el mismo aliento y valor que habéis mostrado para defender esta bolsa le mostrárades, y aun la mitad menos, para defender vuestro cuerpo, las fuerzas de Hércules no os hicieran fuerza.“²⁰⁸ (s. 381-382, II)* Tak Sancho rozhodne, že žena nemohla být znásilněna, když se takto umí bránit a vyžene ji z ostrova.

---

²⁰⁷ „Odpověděl jim, že když ten stařec odevzdal svoji hůl před přísahou věřiteli a požádal ho, aby mu ji zatím podržel, a potom odpřísáhl, že mu ty peníze skutečně a poctivě vrátil, zatímco užuž sahal po té holi, tu prý mu náhle napadlo, že v ní jsou ukryty dukáty, o které je mezi těmi dvěma spor. Z toho prý lze usoudit, že i když zasednou na soudnou stolicí vladaři, kteří nemají zvlášť bystrou hlavu, Bůh je nakonec přece jen někdy osvítí [..].“ (1982, s. 361, II)

²⁰⁸ „Milá, rozmilá, kdybyste byla vynaložila na obranu svého těla alespoň polovinu úsilí a kuráže, kterou jste nám ukázala při obraně toho měšce, nebyl by se na vás mohl dopustit násilí ani skrze veškerou svou sílu sám Herkules.“ (1982, s. 363, II)

Dále při obchůzce ostrova potká mladíka, který se Sanchem vede vtipnou rozmluvu. Na jeho otázky odpovídá dalšími otázkami, a když mu Sancho řekne, že bude spát ve vězení, on mu odpoví, že nebude, že by ho k tomu nikdy nepřinutil. Sancho nakonec pochopí, že ho přechytračil. Může ho dát do žaláře, ale nepřinutí ho spát. Jeho vlastní svobodnou vůli přinutit k ničemu nemůže. Sancho ho tedy moudře nechce připravit o spánek, proto ho pošle bez trestu domů: „*Idos a dormir a vuestra casa, y Dios os dé buen sueno, que yo no quiero quitárosle; pero aconséjoos que de aquí adelante no os burléis de la justicia, porque toparéis con alguna que os dé con la burla en los cascós.*“²⁰⁹ (s. 410, II) Tím ukáže svou moudrost, protože se nesnaží jen hloupě prosadit svou moc, ale má v sobě soucit a morálku, mladík nic neudělal jen si z něj tropil žerty. Zároveň ho upozorní, že ne všichni panovníci by se zachovali stejně.

Při té samé obchůzce potká Sancho dívku převlečenou za chlapce. Dívka se bojí, že bude potrestána za svůj noční výlet. Sancho si ale vyslechne její příběh a zjistí, že ji její otec ze strachu drží doma a ona chtěla jen vidět svět. V tom se ukáže Sanchova srdečnost. Chápe dívku a nakonec ji i s jejím bratrem dovede domů. Přitom jim řekne, že rovnou mohli být upřímní, protože s poctivostí nejdál dojdou. Tato příhoda je ale zejména zajímavá, protože se zde Sancho opravdu stává vládcem, jak říká Juan A. Sánchez: „*Překvapující však je, že v této scéně si vymění role, jsme svědky nového a nečekaného otočení světa naruby: z šaška se stává opravdový vládce.*“²¹⁰ Tuto příhodu si na něj totiž nepřipravili vévodové, dívka se před Sanchem objevila úplně náhodou, a tak byl Sanchův doprovod sám překvapen, jak moudře zvládl i tuto situaci: „*[..] Y los consabidores de las burlas que se habían de hacer a Sancho fueron los que más se admiraron, porque aquel suceso y hallazgo no venía ordenado por ellos, y así, estaban dudosos, esperando en qué pararía el caso.*“²¹¹ (s. 410-412, II)

Nejzásadnější moment jeho vlády je však příhoda se šibenicí, v jeho odpovědi k paradoxu lháře. Zde se ukáže podstata Sanchovy vlády. Přijde za ním muž a potřebuje

---

²⁰⁹ „Vraťte se pěkně domů a dej vám Bůh dobré spaní, vždyt' bych vás o ně nerad připravil. Radím vám však, abyste si příště nedělal smích z úradů, mohl byste padnout na někoho, kdo by vám žerty otloukl o hlavu.“ (1982, s. 395, II)

²¹⁰ SÁNCHEZ, Juan Antonio. Utopie v *Donu Quijotovi*. In: MAREŠOVÁ, Jaroslava, VRÁTILOVÁ Barbora a SÁNCHEZ Juan Antonio. Cit. d., s. 85.

²¹¹ „Nejvíce se tomu ovšem podivili šprýmaři, zasvěcení vévodou do toho, jakou je třeba Sanchovi na ostrově hrát, neboť tuto příhodu a noční setkání sami nenastrojili, takže nyní nevěděli kudy kam, očekávající, co z toho nakonec vzejde.“ (1982, s. 396-397, II)

poradit se situací, kterou nebyl schopen sám vyřešit. Existuje most a na jeho konci šibenice. Most mohl přejít pouze ten, kdo popravdě přísahal, co jde dělat. Pokud dotyčný zalhal, tak na šibenici skončil. Jednou ale přišel muž, který přísahal, že se jde oběsit a soudcové nevěděli, co dělat. Pokud říkal pravdu, tak ho měli svobodně pustit, ale on se chtěl oběsit, takže jestli ho neoběsí, tak přísahal křivě, a tudíž by měl skončit na šibenici. Dle Josepha Jonese se jedná o logický problém scholastického původu užívaný na středověkých univerzitách: „*Základním zdrojem hádanky o mostu není folklórní, ale je to tradiční pedagogický materiál užívaný na univerzitách při výuce základů formální logiky.*“²¹² Tato otázka má tedy reálný základ. To opět dokazuje, že tato kniha není pouze pro komické čtení. Naopak je určená i pro lidi s vyšším vzděláním, protože v té době byla tato otázka velmi dobře známá studentům a profesorům, a právě k nim Cervantes tímto nerozluštitelným paradoxem odkazoval.

Sancho tuto hádanku vyřeší následující radou. Pokud mají stejně důvodů pro trest jako pro milost, ať konají dobro. Dobro je totiž vždy chvályhodnější: „*Pues están en un fil las razones de condenarle o soltarle, que le dejen pasar libremente, pues siempre es alabado más el hacer bien que mal.*“²¹³ (s. 427, II) V tom je tedy jádro dobré vlády Sancha, v milosrdenství. To mu poradil don Quijote: „*Que fue que cuando la justicia estuviese en duda, me decantase y acogiese a la misericordia; y ha querido Dios que agora se me acordase, por venir en este caso como de molde.*“²¹⁴ (s. 427, II) Hlavním jeho poselstvím je se před každou pochybností řídit srdcem a jednat milosrdně, se soucitem a slitováním. Opět zde, mimo jiné, zmiňuje svého křesťanského ducha. Ne vše vyřeší vždy logické řešení, stejně tak by se měli lidé chovat vzájemně k sobě. Řešení je tedy v tom, přistupovat k ostatním

---

²¹² JONES, Joseph R. *The Liar Paradox in Don Quixote II*, 51. *Hispanic review* [online]. Philadelphia: University of Pennsylvania, 1986, vol. LIV, s. 185 [cit. 2023-04-18]. ISSN 0018-2176. Dostupné z: <https://www-jstor-org.ezproxy.is.cuni.cz/stable/473901?sid=primo>

„The ultimate source of the bridge riddle, as it happens, is not folklore but traditional pedagogical material used to teach teen-age baccalaureate students the elements of formal logic.“

²¹³ „[...] Když mají stejně mnoho důvodů k tomu, aby jej na hrdle potrestali, jako k tomu, aby jej osvobodili, ať ho jen nechají přejít volnou nohou na druhý břeh, neboť chvályhodnější je přece vždycky konat dobro než rozmnožovat zlo.“ (1982, s. 412, II)

²¹⁴ „Ať prý jen vždycky, bude-li spravedlnost na váhách, upustím raději v oné věci od trestů a přikloním se spíše k milosrdenství. A Bůh chtěl, abych si to připamatoval právě v této chvíli, neboť je to na přetřásanou záležitost jako ulito.“ (1982, s. 412, II)

s nejlepším možným úmyslem. Dle Jonese se v tomto jeho rozhodnutí odráží jeho přirozená moudrost, selský rozum a morální převaha nad dvořany, kteří ho obklopují.²¹⁵

Sancho je tedy velmi komplexní postavou nasycenou přirozenou lidovou moudrostí se všemi předpoklady dobrého vládce. To se ukáže zejména v epizodě o Baratarii, jinak po většinu díla vystupuje jako šašek. Lze ho charakterizovat jako moudrého blázna s charakteristikou vtipálků. Nejedná se ale jen o pošetilou, směšnou postavu, v jádru je důvtipným člověkem. V jeho jednání se skrývá promyšlená ironie, která obrací vážnou mluvu svého pána naruby. Jeho moudrost se ukazuje právě v této epizodě, kde jako vladař svým důvtipem obstojí natolik, že překvapí všechny přítomné i čtenáře. A to navzdory tomu, že se jedná o prostého, nevzdělaného, naivního člověka. Nabízí se tedy otázka, skutečně Sancho uvěřil, že se stal vladařem ostrova nebo s nimi jen hraje jejich hru?

6. 5. Utopická myšlenka dobré vlády

Cervantes tedy chce v Sanchovi probudit dokonalého panovníka, to potvrzuje svými moudrými rozhodnutími, které Sancho učiní v situacích zmíněných výše. Je to právě tato epizoda, ve které se, mimo jiné, pod rouškou smíchu ukazují principy dobré vlády. Cervantes nám skrze tuto epizodu vyjadřuje svůj pohled na dobrou vládu. Proto se tato epizoda dá považovat za utopickou. Politický rozměr této epizody Maravall dále zdůrazňuje, když ve své knize potvrzuje mnoho případů, kdy byl zdůrazněn čistě politický význam díla.²¹⁶

Zajímavou interpretaci této epizody s ještě silnějším politickým nábojem, přináší Daniel Nemser. Celé dílo, nejvýrazněji však tato epizoda, je plné zajímavých narážek, které lze interpretovat z různých úhlů pohledu. Nemser se zabývá zejména výrokem při příjezdu Sancha na ostrov Baratarii, kdy oslavovali slunce: „*¡Oh perpetuo descubridor de los antípodas, hacha del mundo, [...] tú que siempre sales y, aunque lo parece, nunca te pones!*“²¹⁷ (s. 375, II) Územím, kde nikdy nezapadá slunce, se označovalo americké území španělského krále a Nemser v tomto výroku vidí kritiku rozpínavé koloniální politiky

---

²¹⁵ JONES, Joseph R. Cit. d., s. 185.

²¹⁶ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 25.

²¹⁷ „Ó každodenní objeviteli protinožců, pochodni světa, [...] ty, který vždy znova vycházíš a nikdy nezapadáš, i když se nám to jinak jeví!“ (1982, s. 356, II)

Habsburků.²¹⁸ V tomto výroku lze vidět kritiku zahraničních zájmů španělského krále, který veškeré peníze z pokladny posílal do svých zahraničních držav a ekonomika jeho země upadala. Zároveň Juan A. Sánchez zmiňuje, že odkaz k americkému území by mohl být také přímým odkazem k Moreově Utopii, kterou popisoval Hythlodæus, který cestoval s Vespuccim, s Amerikou spjatým. Dále opět zdůrazňuje, že celá epizoda o Baratarii a Sanchově vladaření může souviset s tématy a debatami o evropské politice, což do svého díla zahrnul i More.²¹⁹

Tato epizoda tedy tvoří významný díl historicko- sociální interpretace *Dona Quijota*. S myšlenkou dobré vlády, jejíž součástí je morální pořádek a právo, přichází i Hatzfeld. Ten uznává, že jednou ze základních myšlenek díla je kladení důrazu na morální řád a spravedlnost.²²⁰ V průběhu celého díla, nejvýrazněji však v epizodě o Baratarii, se neustále odkazuje k vládě, zejména k jejím nedostatkům a tomu, jak by měla správně vypadat. To zdůrazňuje také Antonio Feros, který tvrdí, že veškeré dílo Cervantese je plné narážek na monarchii, krále, ministry a královské úředníky, církev a inkvizici, justici a politickou poslušnost, na charakteristiky dobré vlády a ctnosti, které by měli mít vládci i poddaní.²²¹

Utopie *Dona Quijota* kulminuje právě v této kapitole: „*Není pochyb o tom, že v této části vrcholí cervantesovská utopie.*“²²² Jak Maravall zdůrazňuje, hlavní cíl celé Cervantesovy utopické linky je stvořit perfektního vládce, ideálního panovníka, příkladného jedince.²²³ Sancho ale překvapí, protože vrcholem utopie je jeho vláda rozumem, tak jako to bylo charakteristické pro zlatý věk. Vláda rozumu, skrz který vzniká moudrost, je politickým základem zlatého věku.²²⁴

Cílem *Dona Quijota* je vytvořit ve společnosti podmínky, které by umožnily vládu Sancha. Maravall tuto utopii charakterizuje jako utopii rozumu v přirozeném stavu,

---

²¹⁸ NEMSER, Daniel. „Governor Sancho and the Politics of Insularity.” *Hispanic Review* [online]. 2010, vol. 78, no. 1, s. 1-23 [cit. 2023-04-05]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/40541395>

²¹⁹ SÁNCHEZ, Juan Antonio. *Utopie v Donu Quijotovi?* In: MAREŠOVÁ, Jaroslava, VRÁTILOVÁ Barbora a SÁNCHEZ Juan Antonio. Cit. d., s. 80.

²²⁰ HATZFELD, Helmut A. *El Quijote como obra de arte del lenguaje*. Madrid: Editorial Gredos, 1960, s. 393.

²²¹ FEROS, Antonio. „Por Dios, por la Patria y el Rey“: El mundo político en tiempos de Cervantes. In *España en tiempos del Quijote*. Madrid: Taurus 2004, s. 61.

²²² MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 235.

„No cabe duda de que éste es el punto en que culmina la utopía cervantina.“

²²³ Tamtéž, s. 237.

²²⁴ Tamtéž, s. 210.

spravedlnosti s dobrým úmyslem.²²⁵ Přírozený stav, to je stav, za kterého tato vláda byla ve zlatém věku možná. Max Weber popsal Sanchovu vládu jako rozumné řízení spravedlnosti a práva založené ve svobodném a přirozeném projevu rozumu proti formální a organizované spravedlnosti.²²⁶ To přesně vystihuje Sancha, který vládne jen svým zdravým rozumem a neřídí se žádnými dogmatickými formálními zákony. To potvrzuje Joseph Jones, dle kterého pro dobrou vládu není hlavní faktorem modrá krev ani vzdělání: „*Hlavní myšlenkou epizody o Baratarii je, že ani modrá krev ani vzdělání nejsou zárukou dobrého úsudku.*“²²⁷ Tento utopický ideál vlády spojuje s ideálem vlády pastýřské společnosti, tedy zlatého věku, také fray Luis de León, o jehož názor se Maravall opírá, a jenž ho popisuje téměř identicky: „*Dokonalá vláda je dle bystrého úsudku, [...] ve smyslu, že zákonem je zdravý rozum a dobrý úsudek vládce, který se vždy přizpůsobí dané situaci.*“²²⁸ Zákon by tedy vždy měl být řízený dobrým úsudkem a zdravým rozumem vládce.

Důvodem, proč Sancho může být dobrým vládcem, je zejména to, že mu nechybí důvtip a, jak bychom mohli říct, „selský rozum“. Maravall vyzdvihuje tyto jeho přednosti odpovídaje na otázku, co mohlo Sancha, prostého vesnického zbrojnoše, vyzdvihnout na místo vládce. Dle něj je dobrý přirozený projev a zdravý selský rozum dostačující pro vládu, a tuto schopnost má Sancho jako kdokoliv jiný k tomu, aby mohl být panovníkem.²²⁹ Sancho sám cítí, že tyto vlastnosti má a věří si:

„*Sea vuestra merced servido, señor don Quijote mío, de darme el gobierno de la ínsula que en esta rigurosa pendencia se ha ganado; que, por grande que sea, yo me siento con fuerzas de*

---

²²⁵ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 210-211.

²²⁶ WEBER, Max. *Economía y sociedad*. Madrid: Fondo de literatura económica de España [online]. 2002, s. 174 [cit. 2023-04-11]. ISBN 84-375-0374-4. Dostupné z: https://www.academia.edu/37450456/max_weber_economia_y_sociedad_pdf

²²⁷ JONES, Joseph. Cit. d., s. 198.

„The clear spiritual message which sounds above the rich polyphony of the Barataria episode is that neither blue blood nor education is a guarantee of discretion.“

²²⁸ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 211.

„La perfecta gobernación es de ley viva, que entienda siempre lo mejor y que quiera siempre aquello bueno que entiende; de manera que la ley sea el bueno y sano juicio del que gobierna, que se ajusta siempre con lo particular de aquel a quien rige.“

²²⁹ Tamtéž, s. 212-213.

saberla gobernar tal y tn bien como otro que haya gobernado ínsulas en el mundo. ²³⁰ (s. 147, I)

Tuto myšlenku opakuje ještě několikrát: „*Sólo sé que tan presto tuviese yo el condado como sabría regirle; que tanta alma tengo yo como otro, y tanto cuerpo como el que más, y tan rey sería yo de mi estado como cada uno del suyo [..].*“²³¹ (s. 587, I) Rozhodně mu tedy nechybí sebevědomí a přesvědčení, které pro takovou úlohu potřebuje. A také z toho důvodu, že v ideální přirozené společnosti zlatého věku je vše hlavně o následování přírody. Maravall to potvrzuje svým tvrzením, že vládnutí by nemělo být ničím jiným než právě následováním přírody, která je pro všechny stejná a u nikoho nedělá rozdíly.²³² A k přírodě má přece jenom blíže obyčejný vesničan, než vystudovaný měšťan, jednoduše následuje přírodu a její rozum.

Dále Maravall zastává názor, že pro dobré vládnutí nejsou zapotřebí dlouhá studia, ani zdlouhavé přípravy.²³³ A to potvrzuje don Quijote svým proslovem ohledně Sanchových schopností pro vládu:

„Aunque veo en él una cierta aptitud para esto de gobernar, que atusándole tantico el entendimiento, se aldría con cualquiera gobierno, como el rey con sus alcabalas; y más que ya por muchas experiencias sabemos que no es menester ni mucha habilidad ni muchas letras para ser uno gobernador, pues hay por ahí ciento que apenas saben leer, y gobiernan como unos girifaltes; el toque está en que tengan buena intención y desejen acertar en todo [..].“²³⁴ (s. 293, II)

Klíčové je tedy mít dobrý záměr a myslet na svůj lid. Sám Sancho si nepřipadá nijak méně chytřejší než ostatní vládci: „*Gobernador he visto por ahí. Que, a mi parecer, no llegan*

---

²³⁰ „Můj milostivý pane done Quijote, svěřte mi laskavě, prosím vás, vládu nad ostrovem, jehož jste v tom neúprosném boji dobyl. A i kdyby byl sebevětší, mám síly dost, abych mu řádně panoval, a dokážu to zrovna tak dobře jako každý jiný, co už ve světě takovým ostrovům vládl.“ (1982, s. 81, I)

²³¹ „Já vím jenom, že bych tomu hrabství dobře vládl, jakmile bych je už konečně měl. Co se duše týče, tolik mi jí bylo přisouzeno jako každému jinému, a těla spíš na rozdávání, a panovat bych uměl zrovna tak dobře jako jiní [..].“ (1982, s. 488, I)

²³² MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 213.

²³³ Tamtéž.

²³⁴ „[..] Ačkoliv po pravdě řečeno k nějakému tomu vládnutí se, myslím, Sancho docela hodí, a kdyby si tak trochu protřibil rozum, přivedlo by ho to vladaření právě tak málo do úzkých jako krále vybírání berní. Copak jsme se nepřesvědčili už nevím kolikrát, že k tomu, aby se stal člověk guvernérem, nepotřebuje ani velkých schopností, ani hlubokého vzdělání, neboť bych vám mohl vyjmenovat třeba sto takových, kteří stěží umějí číst, a přitom vládnou, jako když bičem mrská. Stačí mít dobré úmysly a snahu [..].“ (1982, s. 266, II)

a la suela de mi zapato, y, con todo eso, los llaman señoría, y se sirven con plata.“²³⁵ (s. 63, II)

Ačkoliv po celou práci zde obhajují názor, že v *Donu Quijotovi* se utopie jako taková nenachází, že ji Cervantes skrz svoji ironii překrucuje do kontrautopie, v kapitolách pojednávajících o Sanchově vládě se utopie do určité míry nachází. Je to jediná pasáž, kde utopie není ironií kompletně převrácena v kontrautopii a zachovává si některé své rysy. Je to utopie Sanchovy vlády a tkví ve vládnutí rozumem a myslí dobrého křesťana. To zdůrazňuje Maravall, který tvrdí: „*Utopie Sanchovy vlády tkví ve zredukování zásad a zákonů a ve své vládě se nechává vést rozumem a svědomím dobrého křesťana.*“²³⁶ A právě to, že je dobrým křesťanem, mu pomáhá řídit se svým nejlepším vědomím a rozumem.

Vládnout tedy mohou všichni, kteří se, dle Maravalla, drží přírody a nechají se vést svým důvtipem, kterým oplývá každý. Stejně jako u Sancha je tedy ideální vláda založená na zdravém rozumu. Právě rozum vyzdvihuje Maravall jako nástroj utopie, který může realitu pozměnit: „*Utopismus je inspirovaný a poháněný vírou v moc rozumu, který může kriticky odmítnout realitu a vystavět si ji jinak [..].*“²³⁷ Vláda Sancha je tedy utopická v tom smyslu, že sám sklouzává k utopii úniku. Vládne ideálem zlatého věku, který by sice byl ideální, ale za podmínek jeho společnosti to není možné. Sám takto vládne právě ze své naivity a dobrosrdečnosti. Líbilo by se mu, kdyby společnost takto fungovala. Je to tedy takový sen vesnického prostáčka v jádru velmi moudrého, ale naivního.

---

²³⁵ „Znám dost a dost správců, kteří mi, jak si aspoň myslím, nesahají ani po kotník, a přesto je to u nich samé velmožný pane sem, velmožný pane tam, a jídlo jim nosí na stříbrných podnosech.“ (1982, s. 34, II)

²³⁶ MARAVALL, José Antonio. Cit. d., s. 214.

„La utopía del gobierno de Sancho está en reducir las máximas y, en general, el saber para gobernar a la razón natural y a la conciencia del buen cristiano.“

²³⁷ Tamtéž, s. 233.

„El utopismo [..] está inspirado e impulsado por la creencia en el imperio de la razón que puede decir críticamente no a lo real dado y construirlo de otra manera [..].“

7. ZÁVĚR

Jak jsme tedy viděli, škála tendencí a vlivů, které se prolínají v *Donu Quijotovi*, je velmi široká a komplexní. Cervantes byl velmi dobře seznámen s názory a filozofickými proudy své doby, proto je toto dílo tak myšlenkově bohaté. Dochází v něm k akumulaci literárních a folklórních tradic. Hned na začátku jsme rozebrali důležitost lidové smíchové kultury, na které se dílo z velké části zakládá a kterou je potřeba pochopit pro správné pochopení díla. Pod rouškou smíchu a ironie se totiž skrývá silná sociální kritika. Důvody této nespokojenosti se společností autorovy doby jsme si nastínili. Cervantes tvořil v opravdu neklidném období, v období mnoha společenských, politických ale i ekonomických změn, a to se na jeho tvorbě odráží.

Pro tuto společenskou kritiku pramenící z nespokojenosti a nekonformity se společenskou situací je příhodný, v té době nový, žánr utopie. Obecná charakteristika utopie je právě nespokojenost a nekonformita člověka s jeho situací. Její charakteristiku a rysy jsme také nastínili výše. Přiblížili jsme si i jednoho z jejich představitelů, Thomase Morea, který společně s Erasmem Rotterdamským měli na Cervantese znatelný vliv, stejně jako humanismus celkově. V neposlední řadě byla část této práce věnována Sanchově vládě v Baratarii, kde lze pozorovat utopickou linku nejsilněji.

Dá se tedy říct, že *Don Quijote* je dílo, ve kterém se utopie určitým způsobem objevuje. Spíše tu ale narážíme ještě na další fenomén, kterým je kontrautopie. Kdybychom pohlíželi pouze na skrytou kritiku, kritický názor na realitu Cervantesovy doby, nebylo by pochyb o utopii v díle. Je zde velmi silný kritický náboj. To Cervantese pojí s Thomasem Morem, v jehož díle je také velmi silná morální a společenská kritika. Některé rysy mají společné. Je jisté, že More měl na Cervantese jistý vliv.

V *Donu Quijotovi* se však nejedná pouze o skrytou kritiku, tedy utopickou linku. Jak jsme již řekli, Cervantes zde sklouzává až ke kontrautopii. A to z toho důvodu, že dílo sice vyjadřuje kritiku, ale celou ji ironizuje, paroduje, schovává pod rouškou smíchu, což je přirozené, protože v té době by si takovou kritiku otevřeně nemohl dovolit. Ironií a zesměšňováním ji však obrátí vzhůru nohama. Obrátí ji v kontrautopii.

Dále lze tezi kontrautopie podložit Mumfordovým vymezením dvou typů utopie, a to sice utopie rekonstrukce a utopie úniku. V utopii rekonstrukce lze vidět nesouhlas a nekonformitu, snahu o změnu. Avšak v utopii úniku lidé proti nespokojenosti se svou dobou

utíkají do říše ideálních představ, zde do období zlatého věku. A právě i tuto situaci Cervantes kritizuje. Popisuje ideální společnost rytíře, který ale naráží na realitu a výsměch ostatních, naráží na její nerealizovatelnost. V ideální společnosti, ve které by náš rytíř chtěl žít, neexistovaly peníze, ani soukromý majetek, vše bylo společné a soudilo se jen podle ctnosti člověka. Naráží ale na realitu, kterou nelze změnit. Vysnívá si tedy realitu jinou, nerealizovatelnou.

Ironicky a skrz karnevalový rámec tedy tuto utopii převrací do kontrautopie, obrátí utopii vzhůru nohama, ironicky ji úplně shodí. I toto je tedy kontrautopie proto, že lidé utíkali do ideální doby a neviděli realitu a to autor nejvíce kritizoval, to je právě chování našeho rytíře. Utopie je vlastně názor na politickou dobu, charakterizuje ji nesouhlas. V *Donu Quijotovi* se ale spíše jedná o kontrautopii, protože je ironií převrácená a také kritizuje ty, kteří se drželi názoru, že se lze vrátit do ideálního stavu společnosti. Kritizuje, neguje a převrací utopii, tím z ní tvoří její opak. Je důležité zdůraznit, že autor, Cervantes, zde nemluví ústy svého hrdiny. Naopak mu vkládá do úst a jeho počínání typ chování, které chce kritizovat a vymýtit. Postava dona Quijota je utopická, ale Cervantes jeho kritikou a parodií nastoluje kontrautopii.

V neposlední řadě se však dostáváme ke klíčové části díla, a to sice Sanchově vládě na Baratarii, což je pasáž, ve které jistou utopii můžeme vidět. Utopie tkví v Sanchově vládě rozumem. Svým způsobem vlády dává najevo jak by vláda měla vypadat a dává tedy najevo sociálně politický názor. Je to moment, kdy se Cervantes na chvíli zastaví v ironizaci kritiky a v kritice těch, kteří utíkají do říše představ, ale čistě zde pohlíží na společnost. Utopie jako taková je totiž charakterizována rozumem. Utopický náboj byl v Evropě 16. století silný a pozitivní reformy byly vedeny rozumem. Také Américo Castro Cervantesovi přisuzuje obecné znaky renesančního myšlení, například racionální převahu člověka nad vším ostatním.²³⁸ Téma převahy rozumu ve vladaření je tedy renesanční, a tím velmi aktuální názor. Sanchova utopická vláda je též vedená rozumem, ničím jiným se neřídí. Jistá ironie je zde stále zachována, ale Sanchův rozum ji nakonec potlačí. Jeho rozhodnutí jsou velmi moudrá, až nakonec překvapí i vévody, kteří si z něj zpočátku chtěli jen tropit žerty: „*Dice tanto vuestra merced, señor gobernador, que estoy admirado de ver que un hombre tan sin letras como vuesa merced, que, a lo que creo, no tiene ninguna, diga tales y tantas cosas*

---

²³⁸ CASTRO, Américo. Cit. d., s. 87.

llenas de sentencias y de avisos, tan fuera de todo aquello que del ingenio de vuesa merced esperaban los que nos enviaron y los que aquí venimos. “²³⁹ (s. 406, II)

V díle se tedy objevuje utopie dvojího typu- utopie a kontrautopie. V průběhu celého díla se prolíná utopický podtón kritiky, převažuje však spíše kontrautopie, která ironicky převrací tuto kritiku a také idealizaci společnosti, ke které hodně lidí té doby spělo. Nelze popřít přítomnost ani jedné z nich. Z mého pohledu sice převažuje kontrautopie, ale tím, že je dílo kritické ke své společnosti a orientované k vytvoření nové, lepší, tak nelze stoprocentně tvrdit, že je dílo pouze kontrautopické, naopak, kolem čehož je orientovaná celá tato práce, téma utopie je zde také velmi silné. Nelze tedy přímo tvrdit, že je dílo zcela kontrautopické ani utopické, tyto dvě varianty se zde vzájemně doplňují. A je už na každém čtenáři, který aspekt u něj bude při čtení převažovat. Záleží, jak čtenář dílo čte, a jak moc v něm hledá. Je to velmi komplexní a diskutabilní téma, protože validní mohou být oba názory a stoprocentní závěr nelze určit, můžu pouze nabídnout nový pohled na interpretaci díla. Po této práci bych zejména chtěla, aby si člověk dokázal znovu pročíst Quijotova dobrodružství a zjistit, že se nejedná jen o hloupá a bláznivá dobrodružství rytíře, ale že v sobě skrývá mnohem hlubší myšlenky. Je v něm mnohem více, než jen literární výtvar.

---

²³⁹ „Vaše Milost mluvila vskutku k věci a nemohu se vynadivit tomu, že někdo, komu nebylo popřáno pobýt na školách, vždyť, pokud vím, nenaučili Vaši Milost ani prvému písmenku v abecedě, dovede mluvit takto spatra a rozdává plnými hrstmi samé průpovědi a rady, vzdálené na sto honů od toho, co očekávali od vašeho rozumu nejen ti, kdo vás sem poslali, ale i my, kteří jsme sem s vámi přišli.“ (1982, s. 391, II)

8. RESUMÉ

V mé diplomové práci jsem se věnovala jednomu z nejvýznamnějších děl španělské literatury *Donu Quijote de la Mancha*. Zkoumala jsem literární fenomén utopie v díle a snažila jsem se prostudovat, zda se toto téma zde objevuje, a do jaké míry. Původně jsem svoji analýzu chtěla založit pouze na kapitolách pojednávajících o Sancho Panzovi jako vladaři na ostrově Baratarie, protože tato nepříliš rozsáhlá pasáž v sobě skrývá obrovskou myšlenkovou hloubku, a proto je na místě se jí blíže věnovat. Nakonec jsem ale došla zjištění, že dílo musím nahlížet jako celek pro plné pochopení. Samozřejmě ale epizodě o Baratarii věnuji ke konci práce celou kapitolu, protože se v ní zkoumané téma objevuje nejvýrazněji. Při studiu tohoto tématu bylo potřeba věnovat se i aspektům přímo s ním souvisejícím, jako například fenomén středověké lidové smíchové kultury, na které toto dílo navazuje, myšlení Thomase Morea a dalších humanistů, atd. V průběhu celé práce svá zjištění podkládám názory významných literárních znalců, zejména názory Josého Maravalla, Juana Sáncheze Fernándeze a Michaila M. Bachtina. Dokládám také mnoho citací ze samotné knihy.

V úvodní kapitole jsem se věnovala pohledu na dílo *Don Quijote* jako komplexní celek, tomu, jaký přínos pro španělskou literaturu znamenal. Věnovala jsem se zde zejména jeho autorovi Miguelovi de Cervantesovi, který byl ovlivněn mnoha literárními tendencemi a myšlenkovými proudy své doby, a to do svého díla reflektuje. Jeho tvorba zahrnuje vše, co literatura jeho doby nabízela. Objevují se v ní prvky rytířského, pastýřského, pikareskního, sentimentálního a maurského románu, včetně znaků dramatu a poezie. Poukazuji na změnu pohledu na jeho velkolepé dílo, které bylo dlouhou dobu považováno pouze za dílo humorné. S postupem času se ale pohled na dílo změnil a objevila se jeho myšlenková hloubka. Skrz parodii, jazyk frašky a karnevalový rámec nám předkládá skrytou kritiku své doby, se kterou souvisí právě téma utopie.

V druhé kapitole se věnuji způsobu vyjádření této kritiky, který Cervantes užívá, a to sice lidovou smíchovou kulturu, grotesknost a komičnost. Ta se objevuje již v antice a postupně nabírala na síle, což potvrzují zmíněním některých děl. Nejdůležitějším rysem této kultury je postava blázna, šaška. V tomto aspektu můžeme pozorovat spojení s Cervantesovým dílem, neboť don Quijote je v průběhu celého díla za blázna vykreslován. Dalšími silnými vlivy, jež vychází z této kultury, je svět naruby a karneval. Celé dílo je psané v karnevalovém rámci, se všemi jeho atributy, mezi nimi motivy jídla a nadbytku, lidové veselí a zejména svoboda a rovnost, které tyto svátky charakterizovaly. Na krátkou dobu si

všichni byli rovni. Při studiu tohoto fenoménu jsem se opírala o dílo Michaila M. Bachtina *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*, ve kterém Bachtin toto téma mistrně studuje.

V následující kapitole jsem se věnovala zejména sociokulturnímu a politickému pozadí autorovy tvorby. Dílo významně souvisí se situací své doby, tedy obdobím 16. a 17. století. Užívám výraz souvisí, nikoliv kopíruje, protože to není čistě historický pramen. Dají se v něm ale nalézt, jak jsem touto prací ukázala, významné souvislosti a vlivy. Cervantes psal v období krize, úpadku, kdy spousta lidí bylo nespokojených se svou situací a chtěli návrat starých lepších časů. Toto, ekonomické problémy a politické uspořádání vlády Karla V. Cervantes kritizuje. Z toho důvodu lze v tomto období ve Španělsku pozorovat utopický náboj.

Ve čtvrté kapitole je pozornost věnována hlavnímu tématu této práce- utopii. Tento žánr jsem prvně definovala, protože to je klíčové pro celou tuto analýzu. Je to socio- politické myšlení, určitý názor na politickou společnost své doby, které započal More a mnoho dalších spisovatelů ho později následovalo. Jedním z nich byl i José Antonio Maravall, na jehož díle *Utopía y contrautopía en el Quijote* se tato práce také z velké části zakládá. Jak sám zdůrazňuje hlavním aspektem utopického myšlení je nespokojenost se společností a její kritika. Maravallovi jsem se zde věnovala víc, protože zastává velice osobitý názor na téma utopie v *Donu Quijotovi*. Zastává myšlenku, že se v díle utopie jako taková nenachází, ale rozvíjí se tam, aby zdiskreditovala ty, kteří se utopie v dané době drželi. Považuje ji tedy spíš za kontrautopii. Dále rozebírám dva typy utopie, utopii rekonstrukce a úniku. Druhý typ se pojí s rytířsko- pastýřským ideálem zlatého věku, ke kterému spousta lidí utíkalo před svou nepříznivou situací. To je to, co Cervantes kritizoval. Z toho důvodu Maravall zastává názor kontrautopie, je v něm zahrnuta nekonformita s okolním světem, což dává dílu politický nádech.

V další kapitole je prostor věnován souvislosti *Dona Quijota* s Moreovou *Utopií* a myšlením humanistů obecně. Stejně jako Cervantes se toto hnutí neztotožňuje s moderní politickou a sociální organizací státu a na to reagují. Proto jsem tato dvě důležitá díla mezi sebou porovnávala, obsahují mnoho podobných myšlenek a témat. Rozebrala jsem také renesanční teorii ušlechtilosti člověka, kterou Cervantes zastává a která vychází právě z humanismu.

V následující kapitole jsem se dostala k hlavní a nejdůležitější části díla pro moji analýzu, a to sice k epizodě Sanchovy vlády na Baratarii. Jako první jsem se věnovala samotné postavě Sancha, který je pro výstavbu díla stejně tak důležitý jako don Quijote. Ačkoliv je také zobrazován jako určitý druh blázna, v jádru je velmi moudrý. Jak podotýkám a dokládám citacemi z knihy, všímá si zkaženosti své společnosti a na svět se dívá, narozdíl od svého pána, realisticky. Dále se věnuji jeho samotné vládě na ostrově a moudrým rozhodnutím, kterými překvapuje účastníky této scénky, ale i samotné čtenáře. V této pasáži je obsažena utopie dobré vlády, což je vláda rozumu.

V závěru této práce jsem shrnula zjištěné poznatky. Postupným studiem díla jsem narazila kromě fenoménu utopie, také na fenomén kontrautopie, který podkládám názory právě Maravalla. Dospěla jsem k názoru, že se zde objevují oba dva typy, nicméně kontrautopie převažuje. A to z toho důvodu, že dílo sice vyjadřuje skrytou kritiku, což charakterizuje utopii, ale celou ji ironizuje, paroduje, schovává pod rouškou smíchu a touto ironií a zesměšňováním ji obrací vzhůru nohama, v kontrautopii. Nicméně toto téma je velmi komplexní a nejednoznačné, jak jsem již řekla, záleží na čtenáři samotném, jak dílo pochopí. Oba dva názory mi v konečném důsledku připadají přijatelné, můžu tedy pouze nabídnout nový pohled na interpretaci díla.

9. RESUMEN

En mi tesina, me he centrado en una de las obras más importantes de la literatura española, *Don Quijote de la Mancha*. He examinado el fenómeno literario de la utopía en la obra y he tratado de estudiar si este tema aparece en ella y hasta qué punto. Inicialmente, quería basar mi análisis solo en los capítulos que tratan sobre Sancho Panza como gobernante en la isla de Barataria, porque este pasaje no muy extenso esconde un pensamiento profundo y por lo tanto es necesario dedicarle más atención. Sin embargo, al final llegué a la conclusión de que tenía que considerar la obra en su totalidad para comprenderla completamente. Por supuesto, dedico un capítulo completo al episodio de Barataria al final de la tesis, ya que es donde se presenta el tema de manera más notable. Al estudiar este tema, era también necesario atender aspectos relacionados directamente con él, como el fenómeno de la cultura popular medieval del humor, con la que enlaza esta obra, el pensamiento de Tomas Moro y otros humanistas, entre otros. A lo largo de toda la tesina, apoyo mis averiguaciones con las opiniones de destacados expertos literarios, en particular de José Maravall, Juan Sánchez Fernández y Mijaíl Bajtín. También incluyo muchas citas del libro tratado *Don Quijote*.

En el capítulo introductorio me he dedicado a la visión de la obra de *Don Quijote* como un todo complejo y a lo que supuso para la literatura española. Me he centrado en particular en su autor, Miguel de Cervantes, que fue influenciado por muchas tendencias literarias y corrientes de pensamiento de su época y las reflejó en su obra. Su obra comprende todo lo que la literatura de su época ofrecía, aparecen en ella elementos de la novela caballeresca, la novela pastoril, la novela picaresca, la novela sentimental y la novela morisca, incluso elementos del drama y la poesía. Destaco el cambio de perspectiva sobre su obra, que durante mucho tiempo se consideró solo como una obra humorística. Sin embargo, con el tiempo, la perspectiva sobre la obra cambió y se descubrió su pensamiento profundo. A través de la parodia, el lenguaje de la farsa y el marco carnavalesco, nos presenta una crítica oculta de su época, con la que se relaciona justo el tema de la utopía.

En el segundo capítulo, me enfoco en la forma cómo Cervantes expresa esta crítica, que es la cultura popular de la risa, la grotesca y la comedia. Esto ya aparece en la antigüedad y gradualmente ganaba fuerza, como lo confirmé mencionando algunas obras. La característica más importante de esta cultura es el personaje del loco o bufón. En este aspecto podemos observar la conexión con la obra de Cervantes, ya que don Quijote es representado como un loco a lo largo de toda la obra. Otras influencias fuertes que surgen de esta cultura

son el mundo al revés y el carnaval. Toda la obra está escrita en el marco de carnaval con todos sus atributos, incluyendo motivos de comida y excesos, alegría popular y sobre todo libertad e igualdad, que caracterizaban estas festividades, durante un corto período todos estaban al mismo nivel social. Al estudiar este fenómeno, me basé en la obra de Mijaíl Bajtín *François Rabelais y la cultura popular de la Edad Media y el Renacimiento*, en la que Bajtín estudia magistralmente este tema.

En el siguiente capítulo, me centro principalmente en el trasfondo sociocultural y político de la obra del autor. La obra está significativamente relacionada con la situación de su época, es decir, el período del siglo XVI y XVII. Utilizo el término "relacionado", no "copiado" porque no es una fuente puramente histórica. Sin embargo, se pueden encontrar, como he demostrado en este trabajo, importantes conexiones e influencias. Cervantes escribió en un período de crisis y decadencia cuando muchas personas estaban insatisfechas con su situación y querían el regreso de mejores tiempos. Cervantes critica esto, así como los problemas económicos y la organización política del gobierno de Carlos V. Por esa razón, en este período se puede observar un carácter utópico en España.

En el cuarto capítulo se presta atención al tema principal de este trabajo: la utopía. Primero, defino este género, ya que es clave para todo el análisis. Es un pensamiento sociopolítico, una opinión sobre la sociedad política de su tiempo, que comenzó con More y muchos otros escritores lo siguieron después. Uno de ellos fue José Antonio Maravall, en cuya obra *Utopía y contrautopía en el Quijote* se basa en gran parte este trabajo. Como él mismo destaca, el aspecto principal del pensamiento utópico es la insatisfacción con la sociedad y su crítica. Me he centrado más en Maravall aquí porque tiene una opinión muy particular sobre el tema de la utopía en *Don Quijote*. Sostiene la idea de que en la obra la utopía en sí misma no se encuentra, sino que se desarrolla allí para desacreditar a aquellos que se aferraron a la utopía en aquel tiempo. Por lo que la considera más bien como una contrautopía. Además, analizo dos tipos de utopía, la utopía de la reconstrucción y la de la huida. El segundo tipo se relaciona con el ideal pastoril- caballeresco de la Edad de Oro, al que mucha gente escapaba ante su situación desfavorable. Eso es lo que Cervantes criticaba. Por esa razón, Maravall sostiene la opinión de la contrautopía, en esa se incluye la disconformidad con el mundo circundante, lo que da a la obra un carácter político.

En el quinto capítulo, se trata la relación entre *Don Quijote*, *Utopía* de Moro y el pensamiento de los humanistas en general. Igual que Cervantes, este movimiento no se

identifica con la organización política y social moderna del estado y reacciona ante eso. Por eso he comparado estas dos obras importantes entre sí, ya que contienen muchas ideas y temas similares. También he analizado la teoría del humanismo renacentista sobre la nobleza del hombre que Cervantes sostiene y que surge justo del humanismo.

En el siguiente capítulo, llegué a la parte principal y más importante de la obra para mi análisis, es decir, al episodio del gobierno de Sancho en Barataria. Primero me he dedicado al personaje de Sancho, que es igual de importante para la construcción de la obra como don Quijote. Aunque también es retratado como una especie de loco, en el fondo es muy sabio. Como subrayo y demuestro con citas del libro, él se da cuenta de la corrupción de su sociedad y mira al mundo de manera realista, a diferencia de su señor. Luego me he enfocado en su gobierno en la isla y las decisiones sabias con las que sorprende a los participantes de esta escena y a los lectores mismos. En este pasaje se expresa la utopía del buen gobierno, que es un gobierno de la razón.

Al final de este trabajo, he resumido todos mis conocimientos adquiridos. Además del fenómeno de la utopía, he descubierto también el fenómeno de la contrautopía, que apoyo con las opiniones de Maravall. He llegado a la conclusión de que ambos tipos aparecen aquí pero la contrautopía predomina. Es verdad que la obra expresa crítica oculta, lo que caracteriza a la utopía, pero la ironiza, parodia, la oculta bajo la risa y mediante esta ironía y ridiculización, le da vuelta al revés, en la contrautopía. Sin embargo, este tema es muy complejo y ambiguo, como ya he dicho, depende del lector mismo cómo entienda la obra. Ambas opiniones me parecen aceptables al final, por lo que solo puedo ofrecer una nueva perspectiva en la interpretación de la obra.

10. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BACHTIN, Michail Michajlovič. *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-776-6

BAGNO, Vsevolod. El utopismo como base de mentalidad quijotesca, y del quijotismo mundial. In *Actas del XII Congreso de la Asociación Internacional de Hispanistas* [online]. 1998. Dostupné z: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2316875>

CASTRO, Américo. *El pensamiento de Cervantes*. Madrid: Imprenta de la librería y casa editorial de Hernando (S.A.), 1925. Dostupné z: <https://www.cervantesvirtual.com/obra/el-pensamiento-de-cervantes/>

CERVANTES SAAVEDRA, Miguel de. *El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha I*. Madrid: Clásicos Castalia, 1991. ISBN 84-7039-285-9

CERVANTES SAAVEDRA, Miguel de. *El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha II*. Madrid: Clásicos Castalia, 1991. ISBN 84-7039-286-7

CERVANTES SAAVEDRA, Miguel de, Zdeněk ŠMÍD, Oldřich BĚLIČ a Josef LIESLER. *Důmyslný rytíř Don Quijote de la Mancha I*. Praha: Svoboda, 1982

CERVANTES SAAVEDRA, Miguel de, Zdeněk ŠMÍD, Oldřich BĚLIČ a Josef LIESLER. *Důmyslný rytíř Don Quijote de la Mancha II*. Praha: Svoboda, 1982

CERVANTES SAAVEDRA, Miguel de. *Los trabajos de Persiles y Sigismunda*. Madrid: Cátedra, 1997. ISBN 84-376-1544-5

CERVANTES SAAVEDRA, Miguel de. *Persiles a Sigismunda: severský příběh*. Přel. Josef FORBELSKÝ. Praha: Academia, 2016, ISBN 978-80-200-2539-5

CLOSE, Anthony. La construcción de los personajes de don Quijote y Sancho. In *Cervantes y el Quijote: Actas del colouio internacional* [online]. Ed. Martínez Mata, Emilio. Madrid: Arco/ Libro, 1998. Dostupné z: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2316875>

ELLIOTT, John H. *La España imperial*. Barcelona: Vicens- Vives, 1989

FEROS, Antonio. „Por Dios, por la Patria y el Rey“: El mundo político en tiempos de Cervantes. In *España en tiempos del Quijote*. Madrid: Taurus, 2004

GALLEGO SERRANO, J. „Manías y pequeñeces“. In *Monstruos, enanos y bufones en la Corte de los Austrias* [online]. Amigos del Museo de Prado, Madrid, 1986. Dostupné z: <https://www.scribd.com/document/444777542/MONSTRUOS-ENANOS-Y-BUFONES-EN-LA-CORTE-DE-LOS-AUSTRIAS1-pdf>

HATZFELD, Helmut A. *El Quijote como obra de arte del lenguaje*. Madrid: Editorial Gredos, 1960

JONES, Joseph R. The Liar Paradox in Don Quixote II, 51 [online]. *Hispanic review*. Philadelphia: University of Pennsylvania, 1986, vol. LIV. ISSN 0018-2176. Dostupné z: <https://www-jstor-org.ezproxy.is.cuni.cz/stable/473901?sid=primo>

MANNHEIM, Karl. *Ideología y utopía* [online]. México: Fondo de cultura económica, 1941. ISBN 968-16-2471-8. Dostupné z: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjOu5TwwzLf8AhXo8rsIHQUoBEQQFnoECA0QAQ&url=https%3A%2F%2Felsudamericano.files.wordpress.com%2F2013%2F06%2Fkarl-mannheim-ideologia-y-utopia.pdf&usg=AOvVaw2N36Eg1FFKw_CWCIO-uZmh

MARAVALL, José Antonio. *Utopía y contrautopía en el Quijote*. Madrid: Visor libros, 2006. ISBN 84-7522-793-7

MAREŠOVÁ, Jaroslava, Barbora VRÁTILOVÁ a Juan Antonio SÁNCHEZ. *Svět Dona Quijota*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-3976-5

MOLHO, Mauricio. *Cervantes: raíces folclóricas*. Madrid: Gredos, 1976. ISBN 84-249-0683-7

MORE, Thomas, Victor MICHELS a Theobald ZIEGLER. *Utopia*. Berlin: Weidmann, 1895, IXX

MORE, Thomas, Jan HALADA, Bohumil RYBA a Petr KŘIVSKÝ. *Utopie*. Praha: Mladá fronta, 1978

NEMSER, Daniel. "Governor Sancho and the Politics of Insularity." *Hispanic Review* [online]. 2010, vol. 78, no. 1. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/40541395>

NUKUI, Kazumi. La originalidad de los retratos de "enano" de Velázquez . In *Estudios de arte español y latinoamericano* [online]. 2006. Dostupné z: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4783118>

OSTERC, Ludovik. *El pensamiento social y político del Quijote* [online]. México: UNAM, 1988. ISBN 968-837-501-2. Dostupné z: <https://books.google.com.mx/books?id=RaOwTK3rnYkC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>

PARK, Chul. Cada uno es hijo de sus obras, concepto moderno del "Quijote". In *Con los pies en la tierra: Don Quijote en su marco geográfico e histórico: XII Coloquio Internacional de la Asociación de Cervantistas (XII-CIAC)* [online]. 2008. Dostupné z: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2755429>

REDONDO, Augustin. *Otra manera de leer el Quijote*. Madrid: Castalia. 1998. ISBN: 84-7039-775-3

REDONDO, Augustin. Tradición carnavalesca y creación literaria: del personaje de Sancho de Panza al episodio de la ínsula Barataria en *El Quijote*. *Bulletin hispanique* [online]. 1978, num. 1. Dostupné z: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2866164>

REICHENBACH, Hans. *Filosofía científica* (trad.castellana), México, 1953

ROMERA-NAVARRO M. La defensa de la Lengua española en el siglo XVI. In: *Bulletin Hispanique*. [online]. 1929. Dostupné z: https://www.persee.fr/doc/hispa_0007-4640_1929_num_31_3_2345

ROSEN, George. *Locura y sociedad: Sociología histórica de la enfermedad mental*. Madrid, 1974.

SÁNCHEZ, Juan Antonio. Utopía e ironía en el contexto de Tomás Moro. *Revista de filosofía (Madrid)* [online]. 2012, ISSN 0034-8244. Dostupné z: doi <https://revistas.ucm.es/index.php/RESF/article/view/37630>

VILAR, Pierre. El tiempo del „Quijote“. In *Pierre Vilar. Crecimiento y desarrollo. Economía e historia. Reflexiones sobre el caso español* [online]. Barcelona: Ariel, 1976

WEBER, Max. *Economía y sociedad* [online]. Madrid: Fondo de literatura económica de Espana, 2002, ISBN 84-375-0374-4. Dostupné z: https://www.academia.edu/37450456/max_weber_economia_y_sociedad_pdf